

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
PETR MICHÁLEK
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč. Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice 427,40 Sk.

Tiskne MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421842/4281538, fax: 00421842/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.czechia.com/iir

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č. j. NP 2890/1994 ze dne 6. 12. 1994. Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

F 5210

INDEX 469

OBSAH 11/2000 ROČNÍK XXIV

STR.

SVĚTOZOR	2
BLÍZKÝ VÝCHOD A STŘEDOMOŘÍ: OHEŇ PROTI OHNI / Zdeněk Zbořil	3
BLÍZKÝ VÝCHOD A STŘEDOMOŘÍ	
EURO-STŘEDOMOŘSKÉ PARTNERSTVÍ PĚT LET PO BARCELONSKÉ KONFERENCI / Jaroslav Bureš	4
OPEC: PRAMEN VŠEHO ZLA, NEBO OBĚTNÍ BERÁNEK / Tomáš Strnad	6
MÍROVÝ PROCES „OD VOLEB DO VOLEB?“ / Břetislav Tureček	10
VZTAHY ČESKÉ REPUBLIKY S ARABSKÝMI ZEMĚMI / Ilija Mazánek	12
ÍRÁNSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA A PREZIDENT CHÁTAMÍ / Eduard Gombár	14
EKONOMICKÝ OBZOR	
ZÁVĚRY ZASEDÁNÍ MMF A SB V PRAZE: OTÁZKY GLOBALIZACE A SNÍŽENÍ DLUHŮ / Jana Křelínová	17
ZEMĚMI SVĚTA	
ROK VOLEB A SNAD I ZMĚN / Květa Šubrtová	20
SLOVINSKÉ PARLAMENTNÍ VOLBY V MEZINÁRODNÍCH SOUVISLOSTECH / / Ladislav Cabada, Miroslav Ch. Poche	22
ZADRŽITELNÝ VZESTUP JÖRGA HAIDERA / Richard Seemann	24
PREZIDENTSKÉ VOLBY V POLSKU: PŘEDEHRA K PARLAMENTNÍM VOLBÁM? / Kai-Olaf Lang	26
VOLNÁ TRIBUNA	
PROMĚNY EVROPSKÉHO ZBROJNÍHO PRŮMYSLU / Josef Fučík	29
PUTIN A RUSKÁ ARMÁDA: ROK POTÉ / Miloš Balabán	32
RECENZE	
JAK OBSTÁT V EVROPĚ: INSTRUKTÁŽ PRO ČESKÉHO PODNIKATELE / Luděk Urban	34
KONCEPCE TŘETÍ CESTY A NDR NA PŘELOMU LET 1989/90 / Ivona Řezanková	35
DEMOKRACIE KOMUNISTICKÝCH VOJSK / Antonín Měšťan	37
K BEZPEČNOSTNÍ PROBLEMATICE V POSTSOVĚTSKÉM PROSTORU / Bohuslav Litera	37
GEOPOLITIKA STŘEDOEVROPSKÉHO PROSTORU / -z-	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 12. 2000)

- Svět a OSN na začátku třetího milénia ► 43. prezident Spojených států ► Budoucnost Evropy a EU ► Otázky nad Eurasii ► Východ a Západ ► Znovuobjevení Afriky? ► Hledání globálních rozměrů bytí ► Slovensko po dalším referendu
► Dánsko odmítlo euro. Co bude dál? ► Obsah Mezinárodní politiky – ročník XXIV

ŘÍJEN

1. – papež Jan Pavel II. v den státního svátku ČLR svatořečil 120 čínských mučedníků – 87 Číňanů a 33 misionářů, kteří zemřeli v období let 1648–1930.

2. – krvavé pouliční protesty na okupovaných palestinských územích se pro svou intenzitu začaly vymykat kontrole palestinských úřadů.

2. – Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla včleněna do britského zákonodárství.

2. – v Jugoslávii se konala generální stávka za odstoupení Slobodana Miloševiče, kterou vyhlásila opozice. Měla jen částečný úspěch.

3. – ruský prezident Vladimir Putin a indický premiér Atal Bihari Vádžpéji podepsali dohodu o strategickém partnerství obou zemí. Následující den byla podepsána série klíčových dohod o dodávkách ruských zbraní Indii.

3. – tchajwanský premiér Tang Fen rezignoval na funkci ze zdravotních důvodů. Ve funkci ho nahradil dosavadní vicepremiér Čang Čung-siung.

4. – Jugoslávský ústavní soud částečně zrušil výsledky prvního kola prezidentských voleb z 24. září. Vyslovil se pro ověření výsledků prezidentských voleb.

5. – Jugoslávský ústavní soud rozhodl o opakování prezidentských voleb. V Bělehradu vypuklo povstání proti režimu prezidenta Slobodana Miloševiče. Mohutná demonstrace stoupenců opozice přerostla v útok na parlament a státní televizi.

6. – Vojislav Koštunica, který vyhrál jugoslávské prezidentské volby nadpoloviční většinou, se po jednání s dosavadním prezidentem Slobodanem Miloševičem ujal moci.

6. – podle ústavních změn, které peruánskému parlamentu předložil prezident Alberto Fujimori, byl uzákoněn zákaz volby peruánského prezidenta do druhého po sobě jdoucího období. Krátce předtím vláda a opozice uzavřely kompromisní dohodu o přechodném období do znovu vypsání prezidentských voleb, které se budou konat v dubnu 2001.

7. – nový panovník Lucemburska princ Jindřich Lucemburský složil v parlamentu přísahu.

7. – izraelský premiér Ehud Barak dal Palestincům 48hodinové ultimátum, podle kterého je Izrael údajně připraven použít všech prostředků k nastolení pořádku, pokud na palestinských autonomních územích nezavládně klid. Lhůta byla později prodloužena.

8. – v prezidentských volbách v Polsku zvítězil současný prezident Aleksander Kwaśniewski, který získal v prvním kole 53,7 procenta hlasů.

8. – druhý nejvýznamnější muž KLDŘ vicemarsál Čo Mjong-rok zahájil čtyřdenní návštěvu USA.

Setkal se s prezidentem Billem Clintonem, kterému předal dopis Kim Čong-ila s návrhy několika způsobů, jak by Severokoreji mohli přispět ke snížení napětí na Korejském poloostrově.

8. – parlamentní volby v Litvě vyhráli sociální demokraté a bývalí komunisté sdružení v Sociálně-demokratické koalici pod vedením Algirdase Brazauskase, bývalého prvního tajemníka ÚV KS Litvy a litevského předsedy z let 1993–1998. Koalice získala 50 křesel ve 141členném parlamentu.

12. – po lynčování dvou izraelských vojáků Palestinci na západním břehu Jordánu napadly izraelské bojové helikoptéry palestinské objekty. U válečné lodi USA v jemenském přístavu Aden explodoval gumový člun napěchovaný výbušninou a usmrtil 17 amerických námořníků.

8. – RB OSN odsoudila „nadměrné použití síly“ proti palestinskému obyvatelstvu.

9. – Evropská unie zrušila sankce proti Jugoslávii. Jugoslávský premiér Momir Bulatović a srbský ministr vnitra Vlakjo Stojiljković podali demisi. S Bulatovićem odstoupila i celá svazová vláda. Šéfové hlavních politických stran v srbském parlamentu se dohodli, že v prosinci uspořádají v Srbsku předčasné parlamentní volby.

10. – Evropská unie zahájila přímý dialog s Bělehradem.

10. – zemřela bývalá srílanská premiérka Sirimávó Bandáránájaková.

10. – parlamentní volby na Srí Lance vyhrála vládnoucí Lidové společenství prezidentky Kumaratungové. Protože však získalo jen 107 z 225 křesel, uzavřelo koalici se dvěma malými stranami.

10. – Jásir Arafat dal příkaz šéfovi hnutí Fatáh na západním břehu Jordánu k zastavení násilností.

10. – americký prezident Bill Clinton podepsal zákon přiznávající Číně trvalou doložku nejvyšších výhod.

12. – Spojené státy zrušily hlavní sankce vyhlášené proti Jugoslávii v roce 1998.

13. – Nobelovu cenu míru dostal jihokorejský prezident Kim Džung.

13. – v Biaritzu zahájen neformální summit EU, který jednal o reformě Unie. Průlom do záležitosti však nepřinesl.

13. – srbská vláda dala souhlas k vypsání předčasných voleb do srbského parlamentu na 24. prosince.

15. – v předčasných parlamentních volbách ve Slovinsku získala nejvíce hlasů (36,8 procenta) Liberální demokracie Janese Drnovška.

15. – na sjezdu Strany demokratického socialismu ve východoněmecké Chotěbuzi zvolena do čela strany Gabi Zimmerová (45), stoupenkyně pozvolného sbližování s SPD.

15. – parlamentní volby v Bělorusku. Podle ústřední volební komise se jich zúčastnilo přes 60

procent voličů. Podle opozice, která volby bojkotovala, se jich zúčastnilo jen 45 procent. Hlasování už předem odmítly uznat USA a některé západoevropské státy.

16. – v egyptském Šarm aš-Šajchu zahájen blízko východní summit za účasti generálního tajemníka OSN Kofi Annana, prezidenta USA Billa Clintona, egyptského prezidenta Husního Mubaraka, prezidenta Palestiny Jásira Arafata, jordánského krále Abdalla II. a vysokého představitele EU Javier Solana. Arafat a Barak dohodli 17. září dohodu, která by měla ukončit násilí. Podle ní Izrael mj. stáhne armádu z lokalit, které po vypuknutí nepokojů obsadil, a ukončí uzavěru palestinských území a letiště v Gaze. Dále bude vytvořena komise k objasnění násilností a za přispění Spojených států budou obě strany dva týdny připravovat obnovení rozhovorů o konečném uspořádání vzájemných vztahů. Arafat se zavázal znovu uvěznit členy opozičních hnutí Hamás a Islámský džihád, kteří se dostali na svobodu v uplynulých dnech.

16. – byla uzavřena dohoda mezi stoupenci Slobodana Miloševiče a Vojislava Koštunice o ustavení prozatímní srbské vlády a vypsání předčasných parlamentních voleb. Z dohody vyplynulo, že Socialistická strana Srbska Slobodana Miloševiče si nadále ponechá křeslo srbského premiéra, který však bude moci rozhodovat pouze po dosažení konsenzu se dvěma vicepremiéry z tábora Vojislava Koštunice a z rovněž dosud opozičního Srbského hnutí obnovy Vuka Draškoviće.

16. – Lech Wałęsa ohlásil odchod z politiky poté, co v nedávných prezidentských volbách nezískal ani jedno procento hlasů.

17. – německý ministr zahraničí Joschka Fischer se omluvil Polsku za to, jak s ním nacistické Německo v minulosti zacházelo, a slíbil podporu pro vstup země do EU.

18. – komisař EU pro rozšíření Günter Verheugen při jednáních s českým ministrem zahraničí Janem Kavanem v Bruselu odsoudil hraniční blokády rakouských odpůrců Temelína a označil je za porušení evropského práva.

19. – bývalý předseda rwandské vlády Jean Kambanda byl odvolacím soudem OSN v nizozemském Haagu odsouzen k doživotnímu vězení za účast na genocidě, při níž na jaře roku 1994 hutští extremisté ve Rwandě zmasakrovali až milion Tutsiů i vlastních umírněných soukmenovců.

19. – zveřejněny oficiální výsledky prezidentských voleb v Jugoslávii. Vojislav Koštunica podle nich získal 50,24 procenta hlasů.

20. – bývalý seržant americké armády Ali Mohamad se stal prvním

podezřelým, který přiznal vinu v souvislosti s pumovými útoky na ambasády USA v Keni a Tanzánii, při nichž v srpnu 1998 zahynulo přes 220 lidí. Před federálním soudem na Manhattanu Mohamed prohlásil, že spolupracoval se saúdským Arabem Usámou bin Ládinem, jehož cílem je vytlačení Američanů z muslimského světa.

21. – Pavol Hrušovský (48) vystřídal na sněmu slovenského vládního Křesťanskodemokratického hnutí v Trenčíně Jána Čarnogurského ve funkci předsedy.

21.–22. – arabský summit v Káhiře odsoudil Izraelce za násilnosti, kterých se v uplynulých dnech dopouštěli na Palestincích, ale nevyzval k okamžitému přerušení všech vztahů s Izraelem. Se závěrečnou rezolucí nesouhlasila Libye, která žádala tvrdší postup.

22. – Izrael oznámil přestávku v mírových jednáních s Palestinci, která má trvat tak dlouho, dokud neskončí nynější násilnosti na palestinských autonomních územích.

22. – prezidentské volby v Pobřeží slonoviny vyhrál socialistický kandidát Laurent Gbagbo. Generál Robert Guei, který vládl v zemi od prosincového vojenského puče, uprchl ze země.

23. – americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová zahájila historickou návštěvu KLDŘ. Dvakrát jednala s Kim Čong-ilem. Po návštěvě prohlásila, že klíčem k rozvoji vztahů mezi Pchjongjangem a Washingtonem je zpřístupnění severokorejského jaderného programu. Jedním z účelů její cesty bylo dojednat návštěvu prezidenta Billa Clintona v Severní Koreji.

23. – libanonským premiérem byl jmenován Rafik Hariri.

23. – Evropský parlament zbavil poslaneckého mandátu francouzského krajně pravicového politika Jeana-Marieho Le Pena, šéfa strany Národní fronta.

23. – novým generálním tajemníkem CDU se stal místo Ruprechta Polenze Laurenz Meyer.

23. – Vojislav Koštunica v rozhovoru pro americkou televizi CBS vyjádřil připravenost převzít odpovědnost za zločiny spáchané v Kosovu.

25. – rusko-norský potápěčský tým objevil ve vraku ponorky Kursk první tři těla mrtvých námořníků.

26. – Jugoslávie byla přijata do Paktu stability.

28. – v obecních volbách v Kosovu zvítězil Demokratický svaz Kosova Ibrahima Rugovy. Srbské obyvatelstvo se voleb nezúčastnilo.

30. – při palestinsko-izraelských střetech v posledních týdnech zahynulo už 150 lidí, převážně Arabů.

31. – z kazachstánského kosmodromu Bajkonur odstartovala ruská raketa Sojuz TM-31 s první posádkou Mezinárodní kosmické stanice.

Blízký východ a Středomoří: OHEŇ PROTI OHNI

„Čtyři armády a čtyři světové názory se proplétaly na večerních ulicích Teheránu...“ (v roce 1943), poznamenal si do svého válečného deníku „Oheň proti ohni“ Jiří Mucha. Jednu z kapitol této své knihy, vydané již na podzim 1945, věštecky a dávno před Zbigniewem Brzezinským nazval „Šachovnice velmocí“.

Dnes by se chtělo k tomu dodat: jak to bylo tehdy jednoduché! Druhá světová válka vyznačila hranice mezi ideologicky i mocensky různorodými nepřáteli, a když Turecko zůstalo neutrální, zdálo se, že definitivně pohřbilo naděje na renesanci svého postavení regionálního suveréna v oblasti Blízkého východu a celého Středomoří. Otomanská říše pod tlakem svých evropských nepřátel i spojenců sice ztrácela svůj vliv už téměř celá dvě století, ale ona léta válečná se zdála být rozhodující.

Dnes víme, že hned po válce se poměry podstatně zkomplikovaly. Oblast, ve které se zrodila tři velká náboženství (judaismus, křesťanství, islám) a jimi ovlivňované politické doktríny, si udržela svou geostrategickou důležitost. Obrana judaismu a strach z fyzické likvidace Židů se stal *raison d'être* státu Izrael. S ní se konfrontující idea „moderního“ arabského probuzení nebo obrození nemohla zakrýt tradiční věroučnou nedůvěřivost mezi sunnity a šíity, ale zejména mezi „národními“ aspiracemi „moderních“ arabských států v nově vymezených hranicích. Také specifické zkušenosti afrických zemí s evropským kolonialismem v celé jižní části Středomoří, v Levantě, na Arabském poloostrově, velmocenské soupeření v Íránu a dále ve Střední Asii zanechávaly zjitřené vzpomínky.

Rezidua v podobě monarchií, diktatur, států, které jsou vlastně jen vojenskými tábory, fundamentalismu jakéhokoli typu, fanatismu motivovaného individuálně, skupinově nebo organizovaného státu a jejich vladaři však našla brzy nový životodárný pramen v štěstí i prokletí současného světa – petroleji. V oblasti, kde se o zásoby ropy smlouvá do posledního barelu však nejde jen o to, zda se její těžaři, zpracovatelé a distributoři dokážou dohodnout nebo zneprátnit, jak o tom píše v tomto čísle Tomáš Strnad, když se zamýšlí nad vznikem, vývojem a budoucností OPEC. Za snadno zpeněžitelné suroviny se dají neméně snadno nakupovat i zbraně, a to jen s nevýznamnými omezeními, která nebrání produkovat záští, nepřátelství a konečně i smrt pomocí nejmodernějších technologií. Neméně snadno zde vznikají regionální i lokální války, masové i individuální zabíjení bojovníků za skutečnou i domnělou pravdu a právo.

Rychle vznikající bohatství však také zrodilo neméně rychlou bídu a obě podpořilo vyšší mobilitu různých etnických, sociálních, nábožensky a hodnotově rozdílně orientovaných skupin obyvatel regionu, který dodnes nemůže najít svou celistvost ztracenou rozpadem otomanského impéria. Nejen skupinové, ale i individuální ekonomické zájmy dovedly miliony věřících různých konfesí až k bezbožnému materialismu, který se projevuje vnější okázalostí a okázalým nepřátelstvím.

Na začátku sedmdesátých let překvapil Henry Kissinger svět a již v té době neúspěšně jednajících OSN řešením zdánlivě neřešitelné situace pomocí své kyvadlové diplomacie. Na ni reagoval dobový karikaturista kresbou dvou zarputilců, kteří, obráceni zády k sobě, vykřikují do světa jediné slovo: „No!“

Nad nimi se na perském koberci vznáší americký vyjednavací a oznamuje světu: „Našel jsem společný základ pro jednání!“ Zdá se tedy, že v oblasti, která za sebou vleče dědictví tak dlouhé minulosti, jsou nekonečná vyjednávání, někdy připomínající smlouvání jako na teheránském nebo istanbulském bazaru, odsouzena k nezdaru.

Nicméně však neúspěchy multilaterálních i bilaterálních jednání neznamenají, že politické procesy se jen díky vůli či nevlíci jednotlivců zastaví. Íránský příklad, zmíněný dále Eduardem Gombárem, ukazuje, že jistá spontaneita, a chceme-li být ještě cyničtější, také biologický faktor, posunuje politiku a politiku vně zdánlivě strnulých determinací. Nebyly říjnové Arafatovy bojovné výzvy jen kompenzací jím jistě bolestivě pocíťované ztráty prestiže a nastupující generační proměny palestinské politické elity? Není příčinou změny chování obyvatel Izraele, a na ně navazující změny postojů jejich spojenců, demografická proměna daná zvyšující se intenzitou více než desetiletí trvajícího přistěhovalectví z bývalých států Sovětského svazu? A nejsou v takových souvislostech návyky a znevažované stereotypy možným východiskem pro nové aktivity nebo aktivní politiku České republiky zejména v oblasti Blízkého východu?

Mnohem problematičtější je náš vztah ke Středomoří, ať již k jeho jižní, nebo severní části. Ačkoli členství v NATO nebo případné členství v EU se zdají otevírat horizonty, naše přiblížení se k „středomořskému partnerství“ je nad síly české ekonomiky, byť redukováno jen na obchodní aktivity.

Mnozí evropské experty se dnes principiálně nevyjadřují k situaci na Blízkém východu. Obvykle zůstávají u nezaujatých komentářů, v nichž se objevují buď nové, ale nevýznamné detaily, nebo zůstávají u starých osvědčených paradigmat. Snad se obávají toho, že situace se v této oblasti mění tak rychle, že jakákoli hodnocení ještě rychleji zaostávají za každodenní politickou realitou. Velká témata jako palestinsko-izraelský konflikt s jeho souvislostmi panarabskými, boj o ropu, spor Íráku o Kuvajtu, íránské náboženské, politické i ekonomické reminiscence, alžírský fundamentalismus, libyjský terorismus aj. jsou mediálně reinterpretovány a jejich jen zdánlivé proměny napovídají, že stejně nejde o podstatu celé věci.

Šachovnice se však příliš nemění. Dokonce ani hlavní hráči, kteří snad přestali být soupeři. Jen drobní pioníři, lehké i těžší figury zůstávají stejné. V Palestině a Izraeli se stále vede boj o zem a půdu, i když už to není lokální válka, ale jen jakási znovuoživená městská guerilla. Drama se však opakuje a trvá: „Plá oheň proti ohni, v jeho plamenech zří bdící mužstvo nepřítelů tvář...“ (*Shakespeare: Jindřich V.*)

Zdeněk Zbořil

Euro-středomořské partnerství pět let po barcelonské konferenci

V souvislosti s pátým výročím zahájení barcelonského procesu se na různých úrovních v rámci Evropské unie, ale i ve středomořských partnerských zemích objevují publikace, dokumenty či úvahy, shrnující zkušenosti a hodnotící dosavadní průběh tohoto poměrně složitého projektu euro-středomořské spolupráce.

Na jedné straně je zdůrazňována dynamika, kontinuita i zájem obou stran, tj. středomořských zemí a členských zemí Evropské unie, pokračovat v započatých aktivitách. Obecně platí, že středomořské partnerské země spíše preferují spolupráci v ekonomické či finanční oblasti, zatímco členské země Unie především bezpečnostní aspekty partnerství. Objevují se však i kritické hlasy, které oprávněně poukazují na některé nedostatky a limity dosavadní spolupráce.

Pokusy o prosazení politických reforem začaly už počátkem 90. let, ale brzy se od nich upustilo vzhledem k prudkému růstu politického islámu a násilí v některých arabských zemích. V současné době jižní středomořští partneři považují evropské úsilí prosadit politické reformy v jejich zemích za formu vměšování, kulturního imperialismu, povzbuzovanou evropskou xenofobií. Značné kritice je podrobována ochota některých evropských zemí poskytovat politický azyl jednotlivcům i organizacím, které považují za teroristické.¹⁾ Nedůvěra zabránila, aby v rámci euro-středomořského partnerství ESP byla přijata jednotná platforma a schváleny akce v zájmu ochrany lidských práv a demokracie. Občanská společnost se těžko prosazuje ve většině jihostředomořských režimů, jež systematicky potlačují pod heslem modernizace jakýkoli náznak kulturního či sociálního pluralismu. Příčinou nedorozumění je mnohdy odlišné chápání pojmu občanská společnost v islámských zemích.²⁾

Další, neméně závažnou otázkou je obrovská ekonomická nerovnost obou středomořských břehů, která stěžejí může být významně zmírněna ve střednědobém horizontu v rámci barcelonského procesu. Nerovnost se projevuje v produktivitě práce, stupni diverzifikace, rozvoji bankovních systémů a kapitálových trhů, struktuře ekonomické aktivity, zaměstnanosti, pracovní mobilitě aj. Rovněž samotná oblast jižního Středomoří vykazuje některé prvky nerovnosti mezi jednotlivými zeměmi.³⁾

Znepokojivá je také asymetrie populační

JAROSLAV
BUREŠ

ho růstu v euro-středomořském prostoru, která nabývá v dlouhodobé perspektivě velmi znepokojivého rozměru.⁴⁾ Populační exploze v jižním Středomoří v kombinaci s nedostatečným ekonomickým růstem a vysokou nezaměstnaností může vyvolat masovou emigraci, především mladšího obyvatelstva, do zemí Evropské unie, což je jedním z hlavních důvodů zvýšeného zájmu EU o ekonomickou stabilitu této oblasti.

Problematiku populačního růstu je třeba chápat v kontextu s ekologickými trendy, jako jsou zasolení půdy, sucho v návaznosti na dlouhodobé globální oteplování, desertifikaci; vyčerpání zásob ropy a plynu, které mohou vyvolat novou vlnu tzv. ekologických uprchlíků z jihostředomořských oblastí do zemí EU. Hlavním znečišťovatelem středomořského prostoru jsou země Evropské unie. Pro příklad: Samotné Německo produkuje a vypouští do ovzduší tolik oxidu uhlíku jako celý africký kontinent dohromady. Státy jižního Středomoří proto prosazují, aby hlavní finanční břemeno ekologických projektů v oblasti nesly státy Evropské unie.

Všeobecně lze konstatovat, že nečlenské středomořské země obviňují EU, že se většinou zabývá technickými otázkami, jak zastavit či snížit migraci s pomocí různých represivních nástrojů (např. trojlístkem institucí Schengen-Maastricht-Europol), avšak méně se věnuje samotné podstatě či příčině tohoto jevu. K těmto postojům přispělo počáteční oddělení politických a bezpečnostních otázek od jiných aspektů v rámci barcelonského procesu.

Nástrojem určeným k prosazení nejdůležitějšího ekonomického cíle – vytvoření euro-středomořské zóny volného obchodu do roku 2010 – se mají stát asociační dohody nového typu, které jsou uzavírány mezi Evropskou unií a jednotlivými zeměmi jižního Středomoří. Pět zemí tyto dohody podepsalo a s dalšími probíhá intenzivní jednání.⁵⁾ Charakter smluv je rovněž ve své podstatě silně asymetrický: uzavírají se mezi jednou středomořskou zemí a skupinou vyspělých zemí sdružených v EU, mezi ekonomikami na různé úrovni rozvoje a integrace a s odlišným stupněm vzájemné ochrany. Nestandardní forma oblastí volného obchodu zvyšuje riziko nerovných a nejistých výsledků.

Hlavní nebezpečí spočívá především v razantním úbytku rozpočtových příjmů plynoucích do státní pokladny jižních středomořských partnerů po odstranění celní ochrany (cla a dovozní přírážky) před impoty evropského zboží. V případě Tuniska se

jedná o snížení rozpočtových příjmů o nezanedbatelných 18 procent. Ve svízelné situaci budou i Libanon, Maroko a Egypt. Stát se bude snažit vyrovnat rozpočtový deficit pravděpodobně zvýšením daně z přidané hodnoty, což negativně dolehne na spotřebitele. Další formou náhrady úbytku příjmů může být omezení veřejných a sociálních výdajů se všemi politickými riziky. Volný obchod uspíš selekci konkurenčních a nekonkurenčních firem s následným úpadkem některých z nich, doprovázeným negativními sociálními dopady. Některé firmy jsou sice nyní relativně konkurenceschopné, ale počítá se s problémy po zrušení dosavadních preferenčních smluv s Evropskou unií (např. pro textilní průmysl).

Euro-středomořská zóna volného obchodu nezahrne oblast zemědělských produktů a služeb, což jsou formy obchodu, v nichž si udržují středomořské nečlenské země alespoň částečnou komparativní výhodu v porovnání s Evropskou unií. Systém kvótových a tarifních restrikcí v rámci Společné zemědělské politiky Evropské unie (CAP) a soběstačnost Evropy ve všech komoditách (zvláště po vstupu Španělska, Portugalska a Řecka do EU) způsobily rozbití tradiční koloniální dělby práce ve středomořské oblasti, což se projevilo malým zájmem o tradiční jihostředomořské produkty, jako jsou olivy, zelenina a citrusové plody. V poslední době se stále častěji ozývají oficiální i neoficiální hlasy z obou táborů, požadující zahrnutí zemědělských produktů do ESP.⁶⁾

V přechodném období se jeví důležitá míra vnitrostátní represe akceptovatelná (z ekonomického a politického hlediska) Evropskou unií, jež má být doplňována průběžnými vnitřními a vnějšími kompenzacemi postiženým sociálním vrstvám. Doporučuje se i institucionální reforma. Pokládat vznik represivních vojenských, policejních režimů za jedinou možnou záruku realizace makroekonomické adaptace a s ní souvisejících reforem by neprospělo dlouhodoběji euro-středomořskému partnerství a zpomalilo by provádění nutných politických reforem. Je třeba brát v úvahu, že idea sociální spravedlnosti patří k pilířům ekonomicko-sociálního modelu islámské společnosti od jejího vzniku. Společná strategie Evropské unie vůči Středomoří z června 2000 proto zmiňuje potřebu vytvořit tržní ekonomiku se sociální dimenzí.⁷⁾ Zpomalení či zmírnění reforem za určitých okolností nemůže být zásadní překážkou. Některé ekonomové již nyní hovoří o nutnosti posunout datum vytvoření euro-středomořské

zóny volného obchodu o pět let, tj. na rok 2015. Další kritizují příliš obecný, nekonkrétní charakter neoliberálních reforem, v podobě washingtonského konsenzu, ze kterých vychází v současnosti ESP. Podle nich málo odrazí specifické problémy konkrétních středomořských zemí.⁸⁾

Většinou se předpokládá, že důsledná realizace cílů barcelonského procesu pomůže zabezpečit příliv přímých zahraničních investic a kompenzovat tak zmíněné ztráty. Závisí to však především na tempu a kvalitě privatizace, liberalizace obchodu, umožnění repatriace zisku a kapitálu, prosazení rozumné role vlády při řízení ekonomických procesů a také finanční či jiné pomoci ze strany Evropské unie. Evropa má zájem, aby se všechny nečlenské země staly co nejdříve členy Světové obchodní organizace, což by mimo jiné pomohlo urychlit subregionální integraci na pozadí sdílení společných hodnot. Méně povzbudivý je fakt, že jižní Středomoří a Blízký východ v 90. letech zaostávají za jihovýchodní Asií, Latinskou Amerikou, střední a východní Evropou v rozsahu celkových přímých investic.⁹⁾

Dalším kompenzačním „polštářem“ pro zmírnění následků asymetrické euro-středomořské spolupráce je subregionální ekonomická integrace. Členské země Ligy arabských států se zavázaly vytvořit do roku 2007 Velkou zónu arabského volného obchodu (AFTA). Za tímto účelem souhlasily s každoročním snížením meziarabských cel o deset procent. Tento krok měl mimo jiné zdůraznit jejich nezájem o vznik blízkovýchodního volného trhu, v němž by dominovala silná izraelská ekonomika. Věřilo se, že jeho vytvoření pomůže zvýšit celoarabskou průmyslovou spolupráci. Velké naděje se vkládají do vhodného využívání kumulace původu zboží pro účely arabské, koordinované, exportní průmyslové expanze na trhy Evropské unie. Po dvou letech pokusů o vytvoření trhu je zřejmé, že tento úkol je zvláště z časového hlediska příliš ambiciózní. Skutečný, nikoliv deklarativní zájem o rychlou liberalizaci arabského obchodu mají některé arabské země (Egypt, Jordánsko, Tunisko, Maroko), ale ostatní spíše váhají. Přetrvávají tradiční národní či dílčí regionální zájmy a politické rozpory. Malá zbožní komplementarita brání rozvoji obchodu a jeho liberalizaci. Země Evropské unie v různých dokumentech od Barcelonské deklarace (1995) až po Společnou strategii EU vůči středomořské oblasti (2000) neustále vyzývají k arabské ekonomické a obchodní spolupráci. V odborných kruzích se přesto dává větší šance menším subregionálním integračním celům, jako jsou Unie arabského Maghrebu a GCC.

Hodně se diskutuje o problematice výše a rentability evropské pomoci. Středomořské nečlenské země EU v období let 1995–1999 čerpaly pomoc z rozpočtu EU ve výši 1,615 miliardy eur.¹⁰⁾ Tato pomoc či finanční spolupráce se zdá na první pohled poměrně velká, ale ve skutečnosti představuje pouze 0,4 procenta celkového HDP recipientů středomořských zemí. Pro srovnání: celková pomoc EU středomořským státům je fakticky 3–4krát menší než zemím střední a východní

Evropy. Rovněž východní Německo po sjednocení dostalo na jednoho obyvatele stokrát větší pomoc než jižní Středomoří.¹¹⁾ V současné době země jižního Středomoří vyčleňují průměrně 19 mld. USD ročně na splácení dluhové služby oproti necelým dvěma miliardám USD, které dostávají v podobě darů a výhodných půjček od EU za stejné období.

Nesporně pozitivním prvkem se stal současný větší důraz na zjednodušení čerpání MEDA programů, koncentrace na prioritní úkoly, stanovené v asociačních dohodách uzavřených mezi EU a zeměmi jižního Středomoří. Měla by se zvýšit rentabilita využití této „menší“ pomoci.

V politické a bezpečnostní oblasti stále přezívá určitá nedůvěra jižních středomořských zemí, která je způsobena jejich strachem z možného využívání tzv. „humanitárních intervencí“ k omezování národní suverenity v zájmu ochrany společných hodnot (lidská práva, demokracie, ekologie aj.). Nová strategická koncepce přijatá v roce 1999 na summitu NATO ve Washingtonu dává zelenou intervencím v případě konfliktů mimo území členských států. Jižní středomořské země, které leží v oblasti označované nyní v materiálech NATO jako „blízké zahraničí“ (near abroad), se pokládají za potenciální cíl možného zásahu. Vytváření speciálních jednotek NATO nazvaných Kombinované společné úkolové seskupení (CJTF), jež mohou být využívány např. Západoevropskou unií či nějakou ad-hoc koalicí, tyto představy posilují. Negativně bylo přijato vytvoření intervenčních středomořských jednotek v rámci ZEU (EUROMARFOR a EUROFOR), přestože bylo avizováno předem, že budou určeny pouze pro humanitární účely v rámci tzv. petersberských úkolů (živelní pohromy, evakuace státních příslušníků z místa konfliktu aj.).

Na rozdíl od NATO vystupuje Evropská unie od zahájení barcelonského procesu v polovině 90. let jako civilní síla, která se vyhýbá konkrétní vojenské spolupráci, aby nevytvářela zbytečné třetí plochy se středomořskými státy a nebrzdila slibně se rozvíjející spolupráci v jiných oblastech. Partnerství je rozšiřováno pouze v oblasti tzv. „soft security“, která zahrnuje organizovaný zločin, drogy, terorismus. Někdy je Evropská unie s trochou nadsázky nazývána západním bankéřem či obchodníkem, zatímco NATO hlavním válečníkem. Preferovaným cílem EU je vytvořit podmínky pro lepší vzájemné chápání, posilování důvěry, zlepšení informovanosti a zpřehlednění veškeré činnosti v rámci ESP. Formou kooperativní spolupráce je veden pravidelný, institucionalizovaný povýšený politický dialog (termín bezpečnostní se nepoužívá). Období mezi třetí stuttgartskou (duben 1999) a čtvrtou marseilleskou ministerskou euro-středomořskou konferencí (listopad 2000) bylo vyplněno intenzivním hledáním opatření na posílení partnerství, preventivní diplomacie a způsobů předcházení konfliktům. Hodně se diskutuje v tomto ohledu o projektu operačních center včasného varování, systému politického plánování a analýz.¹²⁾

Malá pozornost otázkám vojenské, bez-

pečnostní spolupráce je určitě v rozporu se současnými globálními cíli Evropské unie v rámci CFSP (společná zahraniční a bezpečnostní politika), jak byly formulovány na závěr amsterodamského, kolínského a helinského summitu EU. V současné době se vyvíjí maximální úsilí na co neúžší propojení ESP s CFSP.¹³⁾ Výsledkem by měly být větší koordinovanost, kolektivnost rozhodování, a tím i větší účinnost středomořské politiky EU. Amsterodamská smlouva sice umožňuje pružnější formy hlasování v rámci Ministerské rady (např. formou kvalifikované většiny či konstruktivního nehlasování), ale nebylo zrušeno národní veto v případě projednávání otázky ohrožující životní zájmy členské země, což může zvýšit obstrukční politiku některých členů. Známe jsou řecké postoje vůči Turecku a při projednávání kyperské otázky. Rovněž Francie vystupuje často unilateralně ve vztahu k Libanonu, a zvláště Alžírsku.

Největším projektem v oblasti bezpečnosti a politické spolupráce má být vypracování Charty pro mír a stabilitu, která by měla zahrnout veškerou politicko-bezpečnostní tematiku a zmíněné formy a principy spolupráce. Arabové při projednávání Charty stability během maltského summitu (Barcelona II) v roce 1997 měli zásadní výhrady k pojmu stabilita, jež podle nich skrývá implicitní vyjádření neměnnosti hranic, status quo, což může znamenat odstoupení od požadavku „sporného území“ a posvěcení izraelské okupace. V pozadí byl i strach z oddělení vojenských a bezpečnostních aspektů od problematiky nevojenské bezpečnosti (soft security).

Evropské země se dlouhou dobu snažily úzkostlivě izolovat ESP od blízkovýchodního konfliktu, což naráželo na odpor u arabských zemí, které unisono usilovaly během dosavadních euro-středomořských konferencí o pravý opak. Podobný postoj zastávala Evropa i během euro-arabského dialogu v 70. a 80. letech.

Unie doposud odmítala, bez ohledu na arabské, kyperské či řecké naléhání, zpravidla využívat formy ekonomického nátlaku v rámci ESP k prosazení politických či ekonomických cílů při řešení blízkovýchodního problému, kyperské otázky či nátlaku na Turecko za porušování lidských práv, i když k tomu disponuje dostatečnými nástroji. Například Evropský parlament může využívat své kompetence při schvalování rozpočtu v kontextu s uzavíranými asociačními dohodami.¹⁴⁾ Koordinační role Evropské komise při dlouhodobé technické či humanitární pomoci může být propojována s bezpečnostními a politickými aspekty.

V případě blízkovýchodního mírového procesu si Evropská unie uvědomila, že pokračující konflikt negativně ovlivňuje spolupráci v jiných oblastech ESP. Brzdí užší ekonomickou spolupráci; brání přeměně Blízkého východu v pásmo beze zbraní hromadného ničení; zbrojení odčerpává zdroje potřebné pro dosažení udržitelného růstu a rozvoje; brzdí politické reformy, demokratizaci autoritativních režimů a vytváření různých forem občanské společnosti; pomáhá posilovat roli USA (dříve i SSSR) a odsouvá EU do pozadí. Evropská diplomacie se v tomto

BLÍZKÝ VÝCHOD A STŘEDOMOŘÍ

ohledu snaží o intenzivnější aktivitu na Blízkém východě v rámci CFSP. Jmenování zvláštního vyslance pro mírový proces M. A. Moratinose v roce 1996, dohled nad palestinskými volbami a další aktivity dokazují tento trend. Postoj evropských zemí k řešení blízkovýchodního konfliktu vychází z historických principů, obsažených už ve vestfálském míru (1648), tj. nepřipustnost získávání území válkami, respektování integrity, suverenity a politické nezávislosti všech států v oblasti. Ve vztahu k Blízkému východu je zájem na maximálně vyvážených postojích. Odmítají se jednostranná nezvratná rozhodnutí, využívání násilí pro dosažení politických cílů a porušování lidských práv. Z těchto principů vycházely i dvě nejdůležitější evropské iniciativy: Benátská deklarace (1980) a naposledy Berlínská deklarace (1999), jež se staly – vedle příslušných rezolucí Rady bezpečnosti OSN – základem evropských přístupů i v současné době.

Regionální integrace pomáhá středomořským zemím čelit negativním vlivům globálních ekonomických megabloků (triád) a začlenit se postupně, po nezbytných reformách do světové ekonomiky. Evropská unie nejenže nebrání odvěkému snu arabských zemí – ekonomickému a politickému sjednocení (wahda arabija) jako mnohdy v epoše kolonialismu, ale dokonce k němu vyzývá a podporuje ho. Barcelonský proces pomohl získat znesvářené středomořské státy (Izrael–arabské země, Turecko–Sýrie, Řecko–Turecko–Kypr, Alžírsko–Maroko) pro vstup do společných kooperativních struktur. Unie svou všestrannou pomocí palestinské samosprávě (největší dárci) pomáhá vytvořit zárodky nového státu, který je i připravena za určitých okolností uznat v souladu s Berlínskou deklarací. Jihoevropské členské země už netrvají na stejné výši pomoci pro středomořské i východoevropské země, jako tomu bylo na počátku barcelonského procesu. Naopak severní skupina v rámci Evropské unie (zvláště Německo) se směřuje ke středomořské dimenzi spolupráce a podporuje ji, jak to prokázala mimo jiné poslední euro-středomořská konference ve Stuttgartu v roce 1999. Systematické úsilí o vytvoření zóny volného obchodu (MEFTA) a začleňování středomořské problematiky do CFSP symbolizuje slibné perspektivy euro-středomořského partnerství, které se stane nepochybně pro Českou republiku jako budoucího členu Evropské unie vhodným multilaterálním rámcem pro posílení vztahů s perspektivní středomořskou oblastí.

¹⁾ V centru pozornosti stojí zvláště Velká Británie. Vlády Libye, Saúdské Arábie, Alžírsko, Egypta a Jmenu podaly v letech 1995–99 oficiální či formální protesty vůči Británii, kterou obvinily, že poskytuje útočiště teroristickým skupinám vedoucím ozbrojený boj proti místním režimům s cílem vytvořit islámské státy, zavést islámské právo a mnohdy i organizovat protiamerické či jinak zaměřené teroristické akce. Podrobně viz: Executive Intelligence Review EIR, 21. 1. 2000, s. 52–61.

²⁾ V arabštině existují dva výrazy pro občanskou společnost. Jeden z nich (al-mudžtamaa al-ahlí) znamená společnost jako celek, která absorbuje

i tradiční předstátní struktury (konfesionální, kmenové či specifické regionální zahrnované pod termín asábija). Moderní občanská společnost (al-mudžtamaa al-madani) zahrnuje sekularismus, občanství a je v této oblasti v zárodečném stavu.

³⁾ HDP Kypru, Malty a Izraele je téměř na úrovni zemí EU. Ostatní země mají střední a nízký HDP na hlavu v rozpětí od 800 USD v Egyptě až po 3900 USD v Libanonu. Turecká ekonomika je největší a produkuje 40 procent HDP jižního Středomoří. Země Maghrebu jsou podstatně více orientovány ekonomicky na EU než země Mašreku. Export Tuniska směřuje z 80 procent na trhy EU, zatímco v případě Jordánska je to pouhých 8 procent celkového exportu. Vytvoření MEFTA a zavedení evropské jednotné měny bude mít pochopitelně odlišný dopad na jednotlivé země.

⁴⁾ V průběhu stoleté periody měřené lety 1950–2050 se očekává např. ve Španělsku šestiprocentní populační růst, v Itálii 17%, ale v Libyi už 175% a v Alžírsku dokonce 536%. Podrobně k této problematice viz: Liotta, Peter H.: Questioning Security: The Future Europe and the Future Mediterranean, Perceptions Mutuelles dans la Méditerranée. Unité et Diversité (Antonio Marquina (Ed.), Publisud, UNISCI, AFES-PRESS, Madrid-Paris-Mosbach 1998, s. 165–166.

⁵⁾ Palestinská samosprávná území, Izrael, Maroko, Tunisko a Jordánsko se staly signatáři asocičních smluv s EU. Jednání o přistoupení probíhají s Libanem, Sýrií, Alžírskem a byla ukončena s Egyptem (červen 1999).

⁶⁾ Některé arabské země (zvláště Maroko, Egypt) tradičně prosazují volný obchod se zemědělskými produkty při sjednávání asocičních dohod či na zasedáních WTO. Ze západních autorů lze uvést názory některých autorů (A. Tovias, G. Joffé, B. Hoekman aj.), publikované ve sborníkové monografii *Perspective on Development-The Euro-Mediterranean Partnership*, edit. George Joffé, Frank Cass, London-Portland-Or 1999.

⁷⁾ Common Strategy of the European Union on the Mediterranean Region, Euromed Report, No. 10, 20 June 2000.

⁸⁾ Joffé, G.: „Euro-Mediterranean Partnership Initiative- Problems and Prospects“, *Perspectives on Development The Euro Mediterranean Partnership*, Edited by George Joffé, Frank Cass, London-Portland-Or 1999, s. 265–266.

⁹⁾ Podrobně viz: Petri, A., Peter: *The Case of Missing Foreign Investment in the Southern Mediterranean*, Technical Papers No. 128, OECD Development Centre, December 1997, s. 15–21.

¹⁰⁾ Z této částky bylo určeno 890 milionů eur na tzv. MEDA programy a dalších 256 milionů na podporu mírového procesu na Blízkém východě. Kromě toho EIB uvolnila za stejné období 4,672 mld. eur na úvěry pro středomořské země. Během stuttgartské ministerské konference v roce 1999 (tj. Barcelona III) byl schválen rozpočet na období trvání programů MEDA II (2000–2006) ve výši 4,7 mld. eur.

¹¹⁾ Gold, Peter: *Immigration into the European Union via the Spanish Enclaves of Ceuta and Melilla: A Reflection of Regional Economic Disparities*, *Mediterranean Politics*, Vol. 4, No. 3, Autumn 1999, s. 29.

¹²⁾ Detailně je tato problematika projednávána viz: Ortega, M.: *Military Dialogue in the Euro-Mediterranean Charter: An Unjustified Absence*, *The International Spectator*, Vol. XXXV, No. 1, January–March 2000, s. 115–125.

¹³⁾ Tento prvek prolíná nejnovější „Společnou strategii EU vůči středomořskému regionu“, kterou přijala Evropská rada na summitu v Santa Maria da Feira (19.–20. 6. 2000).

¹⁴⁾ V roce 1996 Evropský parlament blokoval finanční pomoc Izraeli v rámci dvoustranných asocičních dohod v reakci na represe proti Palestincům na okupovaných územích. Sankční opatření však tr-

V posledních měsících prudce stouply ceny ropy a ropných produktů. Autodopravci protestují a stávkují. Obyvatelé zemí dovážejících ropu se právem ptají, kdo je za tento nárůst odpovědný. Mnozí evropští a američtí politici viní členské státy OPEC. Tvrdí, že jejich neochota ke zvýšení produkce černého zlata vedla k nárůstu cen. Členské státy OPEC se zase odvolávají na fakt, že největší část ceny je tvořena cly a daněmi spotřebitelských cen. Politika OPEC má tak na konečné spotřebitelské ceny ropy a jejich derivátů minimální vliv.

V USA se dostalo téma cen ropy do politického boje o prezidentské křeslo. Oba kandidáti se vzájemně obviňují ze špatné energetické politiky. Nemały podíl mají bezpečnosti a překupníci, kteří ropu výhodně nakupovali v době nízkých cen. Jejich odběrem se snížil tok ropy ke spotřebitelům a ceny šly nahoru. Nyní se dá očekávat, že se ji budou snažit opět výhodně prodávat.

Co to ale vlastně je OPEC? Kdo jsou její členové? Jaké jsou její hlavní cíle, její politika a vliv na ceny ropy?

Vznik a hlavní cíle organizace

OPEC (Organizace zemí vyvážejících ropu – Organization of Petroleum Exporting Countries) vznikla roku 1960. První krok k ustavení užších vztahů mezi zeměmi těžícími ropu podnikly Venezuela, Írán, Irák, Kuvajt a Saúdská Arábie již v r. 1949. V roce 1960, v důsledku snížení cen ropy mezinárodními ropnými společnostmi, se v Bagdádu sešla konference představitelů jmenovaných zemí a rozhodla o ustavení stále organizace, která byla založena následujícího roku v Caracasu. V dalších letech pak přistoupily Katar (1961), Indonésie (1962), Libye (1962), Spojené arabské emiráty (1967), Alžírsko (1969), Nigérie (1971), Ekvádor (1973) a Gabun (1975). Později své členství v organizaci pozastavily dva státy: Ekvádor v roce 1992 a Gabun roku 1995. Svou centrálu umístila OPEC nejprve do Ženevy, později ji 1. 9. 1965 přesunula do Vídně a od r. 1977 sídlí ve své současné budově. Ve Vídni či Ženevě se konají i ministerské schůzky a všechna důležitá jednání organizace.

Činnost OPEC zahrnuje všechny aspekty jednání o ropě, včetně stanovení základních cen ropy, koncesních poplatků ropných společností, těžebních kvót a vládních zisků. Členské země se zavázaly usilovat o udržení stabilních cen. Vzájemná koordinace těžební politiky má vést ke stabilitě na trhu. Ceny mají být stanoveny tak, aby vývozní státy dosáhly svých zisků, ale aby jejich přílišná výše nedohnala spotřebitelské státy k hledání nových těžebních kapacit mimo členské státy OPEC a zvýšenému výzkumu za úče-

OPEC: TOMÁŠ STRNAD

pramen všeho zla, nebo obětní beránek?

lem nalezení alternativních paliv. Ministři pro ropu členských států se scházejí každého půl roku na pravidelných jednáních, jejichž cílem je projednání ropné politiky a příslušná dohoda pro dalšího půl roku. Stanovují se cílové ceny ropy, jakých by mělo být dosaženo, případně jejich nejnižší hranice. Na závěr jsou určeny kvóty (těžební stropy) pro jednotlivé země.

Historie však ukázala, že ne vždy se podařilo ceny stanovit správně. Známá je ropná krize po roce 1973, kdy extrémní nárůst cen ropy postihl všechny spotřebitelské státy. V členských zemích se také velmi těžko hledá jednota, neboť OPEC je společností různých států, z nichž každý patří do jiného politického bloku a řídí se zcela jinou ideologií. Politický nátlak různých spotřebitelských států má rovněž značný vliv na rozhodování organizace.

Základní momenty v historii OPEC a vývoj cen ropy

Šedesátá léta byla ve většině zemí třetího světa poznamenána bojem za nezávislost a hospodářskou samostatnost. Představy hospodářské nezávislosti se tehdy zásadně lišily od dnešních pravidel ekonomiky. Důraz se kladl na silné národní hospodářství s centrálním řízením a silnou rolí státu. Především koncem šedesátých let mnozí členové OPEC znárodnili ropné společnosti a zvyšovali kontrolu svých ropných zdrojů. Zahraniční ropné společnosti byly vytlačovány a jejich práva omezoována. Ropa také nebyla až tak výnosnou surovinou, jakou je dnes. Ceny byly až do roku 1973 poměrně nízké.

K zásadnímu zlomu došlo v roce 1973. Během arabsko-izraelské války vyhlásily členské státy ropné embargo, aby tak vyjádřily svou solidaritu s Palestinci. Po neúspěšných jednáních s ropnými společnostmi zvedly země OPEC cenu surové ropy o 200 procent. Embargo sice výsledek války neovlivnilo, ale jeho hospodářský dopad na většinu vyspělých zemí byl ohromný. Ceny ropy začaly prudce stoupat. Z 2,50 USD za barel v lednu 1973 vzrostly ceny ropy na 11,50 USD za barel v roce 1974¹⁾. Hlavním iniciátorem tohoto kroku byl saúskoarabský ministr pro ropu Ahmad Zaki Yamani. Na ropné krizi některé arabské země (především země Perského zálivu) značně zbohatly. Jiní producenti se však záhy dostali do velkých problémů a nakonec na své ropné politice prodělali. Nárůst cen ropy vyvolal ve vyspělých státech inflaci. Koncem sedm-

desátých let snížily USA úrokové míry. Bylo výhodné půjčit si peníze, protože díky inflaci bylo možné později vracet mnohem méně. Toho některé země (především Írán, Irák, Alžírsko a Mexiko) využily a neustále zvyšovaly svůj zahraniční dluh s vědomím, že jej budou schopny díky těžbě ropy snadno vrátit. Později však ceny ropy začaly klesat. V osmdesátých letech přehodnotily USA svou úvěrovou politiku a banky zásadně zvýšily úrokové míry. Zadlužení rozvojových zemí tak začalo spirálovitě růst. Některé země již nebyly schopny platit ani úroky. V Mexiku to vedlo k hospodářské krizi a nebyt spolupráce s Mezinárodním měnovým fondem (MMF) musela by země vyhlásit státní krach. Podobně dopadlo mnoho rozvojových zemí v Africe. Saúská Arábie, Kuvajt a další arabské země Perského zálivu naopak vydělané peníze do bank vkládaly a na úrocích vydělaly vysoké částky.

V roce 1975 došlo k tragické události. Skupina pěti teroristů vedená známým Carlosem unesla ve Vídni 11 ministrů pro ropu z členských států OPEC včetně saúského ministra Ahmada Zakiho Yamaniho. Ministři byli letecky přepraveni do severní Afriky a později osvobozeni. Po této události si však uvědomili vážnost svých rozhodnutí. Pochopili, že na ně může být vyvíjen silný nátlak v případě, že jejich rozhodnutí nebudou v souladu s přáními spotřebitelských států.

Koncem sedmdesátých let začaly ceny ropy mírně klesat. Tento pokles měl značný vliv na další vývoj v Íránu. Íránský šáh počítal s příjmy z ropy pro své modernizační programy. Státní rozpočet byl plně závislý na příjmech z těžby této suroviny a počítal se stabilně vysokými cenami a růstem těžby. Změny nebyl šáh ochoten akceptovat. Každý ministr, který se ho pokusil na tento fakt upozornit a požadoval revizi výdajů, byl přísně potrestán. Íránský rozpočet se začal pohybovat v naprosto nereálných číslech a země se stále více a více zadlužovala. Koncem sedmdesátých let došlo ke krizi a v roce 1979 k revoluci, v níž byl šáh svržen. Írán je hned po Saúské Arábii druhým největším producentem ropy v rámci OPEC. Revoluce v této zemi měla významný vliv na další vývoj cen ropy. Imám Chomejní začal volat po zvýšení cen. Žádal spravedlnost pro rozvojové země a apeloval na nutnost dalších příjmů na financování rozvojových programů. V důsledku toho došlo k tzv. druhému ropnému šoku. Japonští importéři se začali obávat nového nárůstu cen, a proto zahájili horečný

nákup, aby si vytvořili zásoby, než dojde ke skutečné krizi. Svým tahem však krizi přivoleli, neboť při nárůstu poptávky začaly ceny rychle růst. V lednu 1980 se dostaly na 36 USD za barel.

Tím však krize neskončila. Irácká invaze do Íránu v roce 1980 poškodila mnohé íránské těžební kapacity poblíž írácké hranice a snížila možnosti těžby obou válčících zemí. Ceny ropy začaly opět rychle stoupat a brzy se vyšplhaly na rekordních 40 USD za barel.

Růsty cen v sedmdesátých a osmdesátých letech přiměly vyspělé země, které jsou hlavními spotřebiteli ropy, k hledání alternativ. Bylo nutné dalším ropným šokům předvídat. Začalo se více investovat do průzkumných prací a těžit v nových lokalitách, zejména pak v Severním moři. Vytvořily se rezervy a více se šetřilo. Hospodářská recese způsobená předchozími ropnými šoky vedla ke snížení poptávky. Ceny ropy začaly pomalu klesat. V roce 1986 byl již přebytek ropy na trzích vysoký a zdaleka neodpovídal poptávce. Ceny se začaly doslova hroutit. Cena ropy Brent klesla na pouhých 8,75 USD za barel. V reakci na to OPEC zrušila strukturu fixních cen a ceny celkově snížila. Dále pak zavedla systém těžebních kvót, který se využívá dodnes. Na každém zasedání ministrů se jednotlivé země dohodnou na maximálních těžebních stropcích, ale ne vždy jsou tyto kvóty dodržovány. Mnozí členové je mnohokrát překračovali.

Do počátku devadesátých let se ceny stabilizovaly na cca 15 USD za barel. Pokles cen na světových trzích během druhé poloviny osmdesátých let však měl zásadní vliv na vývoj ve východním bloku. Sovětský svaz byl do značné míry závislý na vývozu ropy a při poklesu jejích cen se snižovaly i jeho rozpočtové možnosti. Někteří politologové považují tento fakt za jednu z hlavních příčin rychlého pádu východního bloku.

Devadesátá léta

V květnu roku 1990 se v Ženevě uskutečnilo šesté zasedání monitorovacího výboru, které se zabývalo problémem nadbytku ropy na světových trzích a poklesu cen. Rozhodlo snížit produkci OPEC o 1,445mb/d²⁾. V červenci pak bylo na jednání ministrů členských států v Ženevě rozhodnuto, aby byla minimální cena ropy pro OPEC stanovena na 21 USD za barel a celkový strop těžby pro druhou polovinu roku 1990 pak na 22,491mb/d. Minimální cena 21 USD za barel však byla významným limitem a od tohoto momentu se stala hlavním cílem členských států. Všechna jednání a stanovení kvót mají sledovat tento cíl, který je platný dodnes.

Írácká invaze do Kuvajtu v roce 1990 opět zásadně zahýbala s cenami ropy. Írácká armáda poškodila většinu kuvajtských těžebních kapacit. Následující válka a pozdější embargo ropou omezily i vývozní možnosti Íráku. Cena ropy se tak v říjnu 1991 vyšplhala na své absolutní historické maximum 41,90 USD za barel. Irácká invaze také zásadně ovlivnila další vývoj v oblasti. Idea arabské jednoty byla silně oslabena. Země

BLÍZKÝ VÝCHOD A STŘEDOMOŘÍ

OPEC se rozštěpily na různé skupiny a těžko hledaly jednotu. Zatímco jedna skupina (především Írán a Libye, v poslední době také Venezuela a Indonésie) volá po zrušení embarga na Írák nebo alespoň jeho revizi a navázání spolupráce s touto zemí, druhá skupina (především Kuvajt a Saúdská Arábie, někdy také Spojené arabské emiráty a Katar) jakoukoli spolupráci s Írákem odmítají. Rozpor se projevuje i ve vztahu ke spotřebitelům ropy. Kuvajt a Saúdská Arábie jsou mnohem vstřícnější k úpravám cen a zvyšování těžby, pokud si to vyspělé země přejí. Saúdská Arábie a Kuvajt jsou tradičními spojenci Spojených států. Írán a Libye své vztahy s USA teprve v posledním období těžce a pracně normalizují. Je ovšem také pravdou, že i přes některé logické neshody se členské státy zatím na základních bodech vždy dohodly. Význam sporu ohledně postoje k Íráku navíc v poslední době slabne a OPEC je dnes jednotnější. Později bylo v návaznosti na krizi v Perském zálivu dohodnuto zvýšit těžbu na nezbytné množství tak, aby se udržela cenová stabilita a nahradily se výpadky, k nimž došlo během konfliktu. Po krizi se pak měla těžba vrátit do původních limitů.

Státy OPEC se také stále více snažily spolupracovat s producenty ropy nesdruženými v této organizaci. OPEC si je dobře vědoma, že její členské státy nekontrolují všechny těžební kapacity na světě. V důsledku předchozích ropných krizí zesílil zájem o hledání nových nalezišť. Proto se OPEC od devadesátých let snaží nové producenty kontaktovat a navazovat s nimi spolupráci. V roce 1990 se v mexickém městě Cancun sešla konference tzv. Independent Petroleum Exporting Countries (IPEC) sdružující producenty ropy, kteří nejsou členy OPEC. Hovořilo se i o budoucí spolupráci s OPEC a byly vytvořeny technické pracovní výbory, které mají koordinovat spolupráci mezi oběma organizacemi. Spolupráce se zeměmi IPEC se stále zintenzivňuje. V současné době se ministerských setkání OPEC účastní i ministři z těchto zemí, především pak Mexika a Omán, v poslední době také Ruska a Angoly. V dubnu 1993 se v Maskatu uskutečnilo setkání OPEC a 14 ministrů IPEC (Angola, Bahrajn, Brunej, Čína, Kolumbie, Egypt, Kazachstán, Malajsie, Mexiko, Norsko, Omán, Rusko, Jemen a americký stát Texas). Společné prohlášení se postavilo kriticky k daňové politice spotřebitelských zemí, neboť vysoké daně uvalené na ropu nepodporují rozvoj a investice do ropného průmyslu stejně tak jako ekologičtější projekty. Země OPEC zásadně podporují zájmy rozvojových zemí. Pro jejich rozvoj je nezbytné udržet stabilní ceny.

Stále více se rovněž zdůrazňuje potřeba jednání se spotřebitelskými zeměmi. Zásadní rozhodnutí padla na letošním summitu v Caracasu. Důraz se začíná klást na problémy životního prostředí a ekologie, o nichž dříve nechtěly producentské země ani slyšet. Nyní se jejich postoje v této otázce postupně mění. V červnu 1992 se v Riu de Janeiro konala konference OSN o životním prostředí a rozvoji. Členové OPEC dostali právo otevřeně mluvit o otázkách ekologie, i když je

jejich postoje byly zatím zdrženlivé. V pozdějším období se však toto téma dostává na jednaní OPEC stále více do popředí. Členské země přijaly základní ekologická pravidla a mezinárodní usnesení.

V roce 1991 bylo v Ženevě rozhodnuto snížit těžbu na 22,3mb/d. Po celá devadesátá léta se pak těžební strop s určitými drobnými výkyvy neustále zvyšoval, až dosáhl v listopadu 1997 27,5mb/d. Od tohoto roku se pak začaly těžební kvóty opět snižovat³⁾. Proti zvyšování těžebních kvót se zásadně stavěly Írán a Saúdská Arábie. Zástupci obou států varovali před poklesem cen v případě nasycení trhu, a Saúdská Arábie navíc obvykle svou kvótu ani nevyčerpala. Tyto obavy se potvrdily a s růstem těžby ceny skutečně klesaly. V září roku 1993 se dostaly na pouhých 15 USD za barel. V roce 1998 se ceny totálně zhroutily a v důsledku asijské krize došlo k poklesu poptávky. Cena ropy Brent klesla pod 10 USD za barel v prosinci a znova v lednu roku 1999. Členské státy OPEC se dohodly s některými zeměmi IPEC (především Mexikem a Norskem) na snížení těžby v březnu a červnu, ale ceny klesaly dál. V březnu 1999 se země OPEC dohodly na dalším snížení těžby a ceny se začaly opět stabilizovat. Asijská krize je však v tomto období již překonána a poptávka opět roste. Ceny se během roku začínají zvyšovat. V březnu 2000 se OPEC marně snaží reagovat na zvyšování poptávky, a i když se těžba postupně zvyšuje, ceny stoupají. Během roku se poprvé v této dekádě vyšplhaly na 30 USD za barel. V červenci 2000 prohlásil saúdský ministr pro ropu Ahmad Zaki Yamani, že zvýší těžbu o půl milionu barelů denně, pokud nezačnou ceny klesat. V Londýně začala ropu Brent klesat o 70 centů na 30,40 USD za barel⁴⁾. Země OPEC se v letošním roce již dvakrát dohodly na zvýšení těžby, aby ceny ropy klesly. Koncem června to bylo navýšení těžby o dalších 708 000 barelů denně.

Summit v Caracasu

Ve dnech 27. a 28. září se v Caracasu sešla vrcholná konference členských států OPEC, jejímž cílem bylo reagovat na poslední vývoj cen ropy na světových trzích.

Jednání byla i přes stávající rozpory výrazem větší jednoty mezi členskými zeměmi, která byla zatím velmi vzácná. Důkazem nejednotných postojů jednotlivých států je i fakt, že se vrcholná konference sešla teprve podruhé ve čtyřicetileté historii organizace. Základní spor se nyní vedl o postoj k Íráku. Zatímco některé země jako Írán, Libye, Venezuela a Indonésie podporovaly zrušení embarga a navázání spolupráce s touto zemí, jiné státy (především Saúdská Arábie a Kuvajt) byly zásadně proti. Z těchto důvodů byla otázka Íráku v konečném prohlášení vynechána.

Dlouhé diskuse se vedly i v hlavním bodě jednání, v otázce cen ropy. Zástupci Saúdské Arábie slíbili vládě Spojených států, že učiní vše pro snížení cen ropy ze současných 36 USD za barel na méně než 30 USD. Nakonec se členové dohodli na základním cíli udržet ceny mezi 22–28 USD za barel a všechny členské země by svou produkci

měly usilovat o její udržení. Podobné cenové vymezení již dříve navrhovali zástupci Íránu. Hosejn Kázempúr Ardabílí požadoval v březnu udržet cenu mezi 21–25 USD za barel⁵⁾. Bylo rozhodnuto pustit od října na trh 800 tisíc barelů denně navíc.

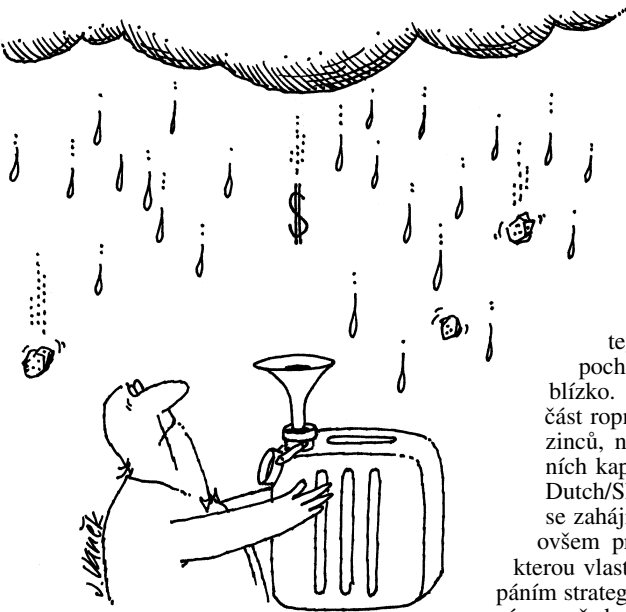
Členové OPEC se však stavějí kriticky k nátlaku vyspělých zemí na zvýšení těžby ropy. Tvrdí, že objem těžby nemá na konečné spotřebitelské ceny takový vliv jako vysoká cla a daně uvalené na ropné produkty ve spotřebitelských zemích. Naléhají proto především na Evropskou unii, kde jsou tyto daně nejvyšší, aby změnila svou daňovou politiku. Podle jejich slov tvoří daňové zatížení v EU zhruba 68 procent celkové ceny benzínu a ropných produktů. Alžírský zástupce Šakíb Chalíl prohlásil, že zisky spotřebitelských zemí na clech a daních jsou čtyřikrát větší než zisky vývozců ropy⁶⁾. Vysoká cla a daně také brání vzniku celní unie mezi členy EU a Rady spolupráce v Zálivu (GCC), o níž se již léta diskutuje. Některé země se postavily velmi kriticky k nejvyspělejším státům světa a obvinily je ze všech problémů rozvoje světa. Konečný tón závěrečné deklarace byl však zásluhou Saúdské Arábie velmi mírný a vstřícný ke spotřebitelům ropy. Všichni účastníci se navíc shodli na nutnosti větší spolupráce jak s nečlenskými producenty ropy, tak i s jejími dovozci. Za tímto účelem bylo svoláno do Rijádu na 17. listopad setkání členských zemí OPEC a G7 a o setkání s členskými státy EU se zatím jedná. Společná jednání by měla vést k větší koordinaci hospodářské politiky týkající se ropy. Měly by být dohodnuty takové ceny, které budou přijatelné pro obě strany. Zásadní a konkrétní rozhodnutí se však nedají očekávat.

Venezuelský prezident Hugo Chavez se tvrdě zasazoval o vytvoření banky OPEC, která by mohla lépe financovat rozvojové projekty pro chudé země. Mohla by určovat úroky podle potřeby. Návrh se však nesetkal s podporou Saúdské Arábie. Pokud by se totiž měly příspěvky do banky určovat podle těžebních kvót, musela by právě Saúdská Arábie přispívat největším dílem a jiné země by pak z prostředků čerpaly. Návrh na vytvoření banky byl proto ponechán jako otevřená možnost do budoucna⁷⁾. Chavezova představa se blíží spíše vytvoření podpůrného fondu než skutečné komerční banky. Jinak ale členské státy vyjádřily solidaritu s rozvojem světem. Budou stále více vyvíjet tlak na rozvinuté státy, aby se více zasazovaly o podporu navrhovaných projektů. Diskutovalo se také o ekologických problémech, ale konkrétní návrhy na summitu nepadly.

Nedošlo k žádným zásadním rozhodnutím a ani se nedají do budoucna očekávat. Ropná politika se pravděpodobně nezmění ani ze strany OPEC, ani ze strany Spojených států a Evropské unie.

Kdo má pravdu? Zažijeme další ropný šok?

Je velmi obtížné hledat viníka současného stavu. Pravděpodobně nese každá strana svůj díl odpovědnosti. Navíc se nesmí zapomínat na obchodníky s ropou. V době, kdy její cena v roce 1998 klesala, ji začali nakupovat

a skladovat. Tím se i přes postupné zvyšování produkce OPEC nedostávala na trh v dostatečném množství. Nyní, kdy jsou její ceny poměrně vysoké, se dá očekávat, že ji spekulantů budou opět prodávat a její cena klesne.

Je nesporné, že OPEC odpovídá za dvě velké ropné krize: v roce 1973 a na počátku osmdesátých let. Politická vytrvalost zemí OPEC byla v roce 1973 velmi nízká a ekonomické zkušenosti členských zemí nedostačné. Šlo především o diletantský politický tah, avšak málokdo domyslel důsledky takového kroku. Mnoho producentů nepočítalo s logickým vývojem trhu, a tedy s tím, že po drastickém nárůstu cen klesne poptávka, a tudíž i ceny. Někdo by možná mohl OPEC vytýkat špatné odhady a nepřipravenost reagovat rychle na novou situaci (především na postupné ozdravení po asijské krizi a nový nárůst poptávky v letech 1998–99).

Členské země OPEC si nesporně budou hájit určitou minimální hranici cen ropy. Nikdo nemůže očekávat, že ceny klesnou na úroveň před rokem 1973, tj. zhruba 2,5 USD za barel, ani 10 USD z období asijské krize, ba ani 15 USD za barel z konce osmdesátých let. Nikdo organizaci nemůže vytýkat, že se snaží zvýšit své příjmy. Rozvojové země navíc potřebují tyto zisky pro své rozvojové programy. Otázka, zda jsou všechny prostředky investovány efektivně, je jiná věc. Faktem zůstává, že minimální hranice cen stanovených OPEC se neustále zvyšuje. OPEC se pravděpodobně nevzdá limitu 22–28 USD za barel, na němž se dohodla v Caracasu. Pravdou také je, že podíl vývozních zemí na celkové ceně je minimální. Ve Spojených státech byla na počátku tohoto roku zavedena nová, velmi přísná pravidla pro ropné výrobky, jež ztížila podmínky výroby. Produkce USA by tedy klesla tak či tak a ceny musely jít nahoru. Prezidentský kandidát George Bush ml. prohlásil, že je zbytečné zvyšovat přísun ropy na trh, když většina rafinérií je plně vytižena (zhruba na 95 procent⁸⁾). Reagoval tak na svého protivníka Alberta Gora, jehož viní ze špatné energetické politiky. Výrok měl být namířen především proti Billu Clintonovi

a jeho rozhodnutí pustit na trh od 1. října po celý měsíc milion barelů ze státních strategických rezerv denně. V USA se otázka cen pohonných hmot stala jedním ze stěžejních bodů předvolební kampaně. Bush obviňuje Gorea z kupčení s ropou a ostře vystupuje proti čerpání ze státních strategických rezerv. Bush i Cheney pocházejí z Texasu, mají tedy k ropě blízko. Vytýkají Goreovi, že značná část ropných společností je v rukou cizinců, např. mnoho pobřežních těžebních kapacit ovládají firmy jako Royal Dutch/Shell a BP⁹⁾. Oba navrhují, aby se zahájila těžba na Aljašce. Z toho by ovšem profitovala i firma Halliburton, kterou vlastní Cheney. Podobný tah s čerpáním strategických rezerv za účelem snížení cen před volbami již Bill Clinton použil v roce 1996 proti svému protikandidátovi Doleovi¹⁰⁾.

Nedá se očekávat, že americké uvolnění zásob něco změní. Milion barelů denně po 30 dní nestačí. Pomohlo by, kdyby zde byla reálná hrozba dalšího uvolnění zásob. Jinak se jedná spíše o psychologický manévr. Značnou vinu nesou ale i americké rafinérie, které strávily léto výrobou benzínu, z něhož značně profitovaly. Nyní je nedostatek topného oleje. V současné době pracují americké rafinérie na 95 procent a v nejbližším období se tedy nedá očekávat zásadní zlom.

K nové ropné krizi však určitě nedojde. Ceny ropy by se těžko mohly dostat ještě výše než v současnosti. Bývalý ministr pro ropu Saúdské Arábie Ahmad Zaki Yamani, který se v roce 1973 nejvíce zasadil o raketový nárůst cen ropy, prohlásil, že podle jeho odhadů ceny výrazně neklesnou, pokud se státy OPEC nedohodnou na zvýšení těžby. Pokud se dohodnou, mohly by ceny postupně klesat a v příštím roce by se mohly ustálit na cca 24 USD za barel. Zvýšení je ale velmi nepravděpodobné. Yamani, jenž nyní pracuje u Centre for Global Energy Studies v Londýně, také tvrdí, že se ceny ropy do pěti let sešypou. Předpokládá nárůst těžby u nečlenských zemí OPEC. Velká naleziště byla objevena v Kaspickém moři, západní Africe, při brazilském pobřeží, v Jemenu a Egyptě. S vysokými cenami ropy bude také klesat poptávka, bude se více šetřit a zvýší se úsilí o nalezení alternativních zdrojů. Yamani popsal budoucí vývoj následovně: „Doba kamenná neskončila nedostatkem kamenů a stejně tak doba ropy neskončí nedostatkem ropy, ještě dalších 30 let budou velké zásoby, ale již nebudou kupci.“¹¹⁾ V 70. letech se odhadovalo, že zásoby ropy představují zhruba 500 miliard barelů a že na počátku 21. století nastanou problémy. Nyní se zásoby odhadují na dvojnásobek. Nejnovější studie renomované organizace US Geological Survey odhaduje zásoby ropy na světě bez USA na více než dva biliony barelů. Pokud se přidají zásoby Spojených států, dostaneme se na 2,3 bilionu. To by mělo stačit na více než 80 let. Podle studie existuje mnoho neobjevených nalezišť v oblasti Blízkého východu, západní Sibíře, Kas-

pického moře, Nigeru, delty Konga, na severovýchodě Grónska a při pobřeží Surinamu.

Zásoby se tedy zcela určitě hned tak nevyčerpají. Budou se hledat stále nové a nové zdroje. Nárůst cen bude takové výzkumy podporovat. Čím budou ceny vyšší, tím budou vlády spotřebitelských zemí ochotnější investovat do nových průzkumných vrtů. Představitel OPEC uznali, že pokud budou ceny příliš vysoké, prodělají na nich nakonec sami. Důležitý je rovněž fakt, že se od sedmdesátých let značně zlepšila technika těžby. Moderní průzkumné přístroje jsou schopné vyhledat nová naleziště i na místech, kde to dřív nebylo možné. Stejně tak se zásadně změnil přístroj pro těžbu. Efektivita těžby je nesrovnatelně vyšší a dají se těžít i taková místa, která se dříve zanechávala. Pokud nějaké místo označí vedení velké těžební společnosti za vytěžené, obvykle se najdou zájemci z řad menších firem, kteří jsou ochotni v těžbě dále pokračovat. Vědci celého světa se usilovně snaží hledat alternativní zdroje energie. Zatím si ce jejich bádání nedospěla ke hmatatelným výsledkům, pokud pomineme takové pokusy jako elektromobily, ale dá se očekávat, že se jednou tato bariéra prolomí a význam ropy zásadně klesne. V současné době je také často nahrazována plynem, jehož spotřeba na úkor ropy roste. John Browne z BP Amoco prohlásil, že před dvaceti lety byla spotřeba ropy více než dvakrát vyšší než spotřeba plynu. Během posledních dvaceti let vzrostla poptávka po ropě o 20 procent – ze 60 milionů barelů denně na více než 70 milionů. Spotřeba plynu vzrostla o 50 procent a plyn se stal hlavní surovinou pro elektrárny. Plyn navíc produkuje o zhruba 30 procent méně emisí než ropa.

¹⁾ CNN, 26. 9. 2000.

²⁾ Informační materiály OPEC.

³⁾ Březen 1991 – 22,3 mb/d, září 1991 – 23,65 mb/d, únor 1992 – 22,982 mb/d, září 1992 – 24,2 mb/d, únor 1993 – 23,582 mb/d, září 1993 – 24,5 mb/d, červen 1996 – 25,033 mb/d a listopad 1997 – 27,5 mb/d, informační materiály OPEC.

⁴⁾ BBC World Service, 4. 7. 2000.

⁵⁾ V březnu tohoto roku vyzval iránský zástupce při OPEC Hosejn Kázempúr Ardabíl své kolegy k mírnému zvýšení těžebních kvót. Írán považuje za rozumné udržovat ceny ropy v rozmezí 21–25 USD za barel. Pokud bude tento limit překročen, bude nutné v zájmu udržení stability trhu těžbu zvýšit. Příliš vysoké ceny by pak v konečném důsledku poškodily samotné producenty. Pokud by se cena vyšplhala nad 29 USD za barel, navrhuje iránský zástupce zvýšení těžby po dobu tří měsíců, a to o 500 000 barelů denně. Při růstu nad 30 USD za barel pak o milion barelů denně. Financial Times, 13. 3. 2000.

⁶⁾ Al Jazeera TV Channel 29. 9. 2000.

⁷⁾ Financial Times 29. 9. 2000.

⁸⁾ Diskusní pořad Larry King Live, CNN, 27. 9. 2000.

⁹⁾ Financial Times, 2. 10. 2000.

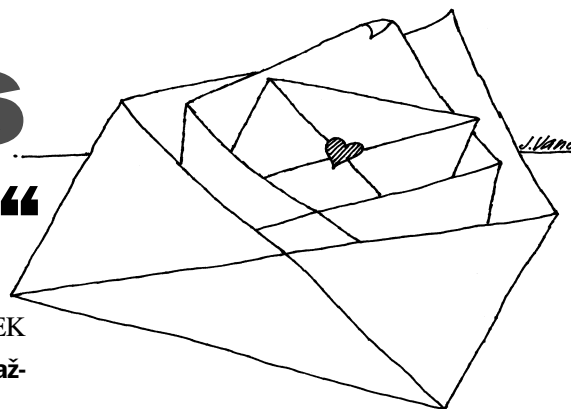
¹⁰⁾ CNN, 25. 9. 2000.

¹¹⁾ Arabies Trends, září 2000.

Mírový proces „od voleb do voleb?“

„Naším cílem je dát této generaci, naší generaci, ukončení konfliktu. Nebude-li dosaženo dohody nyní, budeme vědět, že je dohoda nemožná, protože jsme připraveni obrátit každý kámen při hledání možné dohody, která upevní Izrael.“

BŘETISLAV TUREČEK

Tato slova pronesl loni v červenci během své první cesty do USA ve funkci izraelského premiéra Ehud Barak. Při hledání míru musejí být nejméně dvě strany, a slušelo by se tudíž připomenout i některý optimistický projev předsedy Palestinské národní rady Jásira Arafata. Barakův výrok ovšem stojí za zdůraznění, neboť právě zvolení tohoto politika bylo v té době všeobecně považováno za klíčový impuls k probíhající – a patrně tak, či onak konečně – fázi izraelsko-palestinského mírového dialogu. Baraka tak vnímali i Palestinci, a proto například o rok odložili vyhlášení nezávislosti plánované na 4. května 1999, aby neohrozili jeho volební triumf. Když 1. července 1999 izraelský premiér oznámil, že se mu podařilo sestavit širokou vládní koalici, generální tajemník Arafatova úřadu Tajib abd ar-Rahím reagoval slovy: „Těšíme se na nové období.“ O týden později pak hlavní palestinský mírový vyjednávač Sáib Irikát prohlásil, že nastal „okamžik pravdy“. „Nemůžeme se už vymlouvat, jak jsme to činili s předchozí (izraelskou) vládou, protože věříme, že Izraelci (v květnových volbách) hlasovali pro mír.“ Za první dva týdny ve funkci Barak podpořil tato očekávání návštěvou Egypta, jednal s jordánským králem Abdalláhem II. i s Arafatem a nakonec vyjel na zmíněné turné do Spojených států.

Netanjahu jako symbol zatvzrzelosti

Barak převzal exekutivu židovského státu od Benjamina Netanjahua, který se (z části neprávem) stal mediálním symbolem izraelské neústupnosti a nechoty dosáhnout míru jak s Palestinci, tak se Sýrií a Libanem.

Co Palestinci vytykali Netanjahuovi na sklonku jeho vlády především, bylo zmrazení plnění dohody z amerického Wye Plantation z října 1998, a to pouhé tři měsíce po jejím podpisu.

Dokument zavazoval Izrael zejména k předání 13,1 procenta okupovaného Západního břehu Jordánu pod zčásti civilní a zčásti úplnou správu Palestinců, vytvoření silničních koridorů mezi pásmem Gazy a Západním břehem a otevření přístavu a letiště v Gaze. Židovský stát měl také propustit 750 arabských vězňů, Palestinci označovaných za „politické“, zatímco Izraelci za „bezpečnostní“.

Výměnou měla palestinská autonomie (PA) vyškrtnout z Palestinské národní charty protiizraelské pasáže, učinit opatření vůči podzemním aktivitám opozičních militantních organizací, které se v minulosti podílely

na teroristických útocích, a měla rovněž zabránit podněcování protiizraelských nálad.

Dva posledně zmíněné body však nebyly podle Netanjahuovy vlády plněny, a proto zastavil i realizaci izraelských závazků – po propuštění 250 lidí, mezi nimiž ovšem bylo podle Palestinců 150 pachatelů běžné kriminality, a po předání dvou procent Západního břehu Jordánu.

Barak nicméně – aby získal co nejširší podporu pro dialog s arabskými protihráči – zahrnul do své široké koalice také několik stran, které figurovaly i v předchozí vládě. Předem nebyl vylučován ani samotný Netanjahuův Likud, zejména poté, co se šéf tohoto pravicového bloku stáhl po volebním debaklu do ústraní. „Likud samozřejmě vidím jako možného partnera, ovšem jen pokud přijme náš základní princip, že mírový proces bude pokračovat tam, kde skončil zavražděním (bývalého levicového premiéra Jicchaka) Rabina,“ prohlásil během sestavování koalice poslanec za Barakovu Stranu práce a dnešní ministr spravedlnosti Josi Bejlin.

Při střízlivém pohledu ale bylo už tehdy vidět, že ve vztahu k Palestincům – kromě rozdílného osobního stylu – generálporučík a legendární aktér mnoha protiarabských operací Barak nebude nabízet příliš odlišné věci než Netanjahu. Zvláště když vzápětí po svém volebním triumfu veřejně oznámil limity, za které – alespoň tehdy – nehodlal jít. „Nevrátíme se za žádnou cenu k hranicím před rokem 1967. Západně od Jordánu nebude žádná cizí armáda. Většina osadníků v Judeji a Samaří bude žít v osadách, které zůstanou pod naší kontrolou. Jak jsem slíbil, o konečném uspořádání (vztahů s Palestinci) se rozhodne v referendu, v němž budete hlasovat vy.“

I proto zaznívaly z palestinského tábora kromě euforických také rezervované hlasy a Hnutí islámského odporu (Hamás) mj. uvedlo: „Vedení sionistické entity se ujal další terorista.“

Obnovování jednoty OOP

Nicméně reálné vyhlídky na obnovení mírových rozhovorů se promítly i do vnitropalestinské politiky. Arafat začal loni v létě o poznání usilovněji než dříve sjednocovat opoziční frakce, dosud odmítající mírový proces, pod své vedení. Tímto postupem se šéf Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) snažil mj. otupit kritiku, která je dodnes založena na tezi, že mírový proces, vynucený Spojenými státy, jen legitimizuje izraelskou/židovskou

okupaci půdy, na kterou mají nárok (potvrzený v minulosti např. Británií) Palestinci, resp. muslimové. Izraeli navíc podle odbojných politických skupin nestačí jen území, které mu přidělil v roce 1947 plán OSN, a území, která dobyl do roku 1949 – navíc chce nyní smlouvat o kompromisním řešení i pro okupovaná území a anektovaný východní Jeruzalém, zabrané v roce 1967.

Dne 10. srpna 1999 devět opozičních palestinských uskupení na své damašské schůzce zavrhl dialog s Arafatovým vedením, které podle nich „vyprodává“ národní zájmy Palestinců. „Odmítáme dialog s palestinskou samosprávou o základu izraelsko-palestinských dohod z Osla či jednání o konečném statusu palestinských území. Odmítáme krýt ústupky palestinské samosprávy, která ztratila zavřením Národní charty svou legitimitu,“ stálo v tehdejších závěrečném dokumentu.

Jenže mezitím probíhala i jiná jednání. V polovině července například informoval deník Jordan Times o ammánské schůzce Tajiba abd ar-Rahíma se zástupcem generálního tajemníka Lidové fronty pro osvobození Palestiny (PFLP) Abú Alím Mustafou. Ten zanedlouho po káhirských rozhovorech s Arafatem připustil, že dohody z Osla, podepsané v roce 1993, „jsou realitou“. To otevřelo cestu k opětovnému začlenění odštěpené frakce, dosud tvrdě kritizující mírový proces z Damašku, pod střechu hlavního proudu OOP.

Za zmínku stojí i osud šéfa PFLP George Habbáše, jenž se loni odmítl s Arafatem setkat a přes britskou stanicí BBC pak vzkázal, že svůj postoj nezmění, dokud OOP nevrátí do Palestinské národní charty pasáž (vyškrtnutou v prosinci 1998) vyzývající k ozbrojenému boji proti Izraeli. Letos v dubnu zakladatel strany, která v 70. letech proslula řadou teroristických útoků, odstoupil a v červenci byl na jeho místo jako jediný kandidát zvolen Mustafá.

Podobný vývoj zaznamenala i Demokratická fronta pro osvobození Palestiny (DFLP) Nájifa Havátmy, který se s Arafatem sešel v Káhiře loni v srpnu. „Obě strany se dohodly na nebezpečné povaze a osudovosti (nadcházejících mírových) jednání a požádaly celý národ i islámské síly, aby se sjednotily a odsunuly stranou rozpory ohledně dohod z Osla,“ uvedli oba lídři ve společném prohlášení zveřejněném po schůzce.

Podle některých pozorovatelů měl odklon těchto marxistických stran od dosavadní politiky i „sebezáchovné“ důvody. Například íránská agentura IRNA ve své analýze uvedla, že obě strany zaznamenávaly úbytek přívrženců

v tradičních skupinách, jako jsou studenti, na úkor nábožensky orientovaných organizací, zejména hnutí Hamás a Islámského džihádu. K levici inklinující elita se pak stále častěji realizuje např. v humanitární sféře, nikoli ve stranách zapadajících za politický zenit.

Klíčovými palestinskými skupinami, jež odmítají jakékoliv kompromisy s Izraelem, tak zůstávají Islámský džihád a Hamás, které ovšem čelí tvrdému tlaku i perzekuci nejen ze strany PA, ale i v Jordánsku.

Rok promarněných příležitostí

Bereme-li mírový proces v jeho stávajících obrysech jako pozitivní vývoj, pak přes takto rozehranou partii bylo 18 měsíců, které uplynuly od Barakova zvolení, v izraelsko-palestinských vztazích spíše přehlídkou promarněných příležitostí: nedodržení lhůt a závazků, triumfálně svolaných a vzápětí s rozpaky ukončených schůzek a summitů.

Například uplatnění dohody z Wye muselo být loni v září (znovu) smluvně upraveno na summitu v egyptském letovisku Šarm aš-Šajch, čemuž předcházela série „tradičních“ obvinění z „nedostatečné pružnosti“ (Barak k Arafatovi) a snahy „vyvléci se z již dohodnutého“ (opačně). V Šarm aš-Šajchu padlo také několik důležitých termínů: 13. únor 2000 jako uzávěrka pro „rámcovou dohodu“ a 13. září 2000 (osm let po podpisu dohody známé jako Oslo I.) jako nejzazší datum podpisu konečné smlouvy o uspořádání izraelsko-palestinských vztahů.

Nejméně do tohoto termínu také Arafat slíbil posečkat s vyhlášením nezávislosti. „Nemyslím, že můžeme vyhlásit palestinský stát nyní, mezi 13. zářím 1999 a 13. zářím 2000,“ řekl tehdy Sáib Irikát.

Atmosféru uplynulého roku však zcela vykresluje Arafátův výrok otištěný 21. prosince ve španělském deníku El Mundo, kde palestinský vůdce s odkazem na nespokojenost s vývojem vztahů prohlásil, že nezávislost by mohl vyhlásit už před 13. zářím. Podzim totiž opět poznamenaly rozpory. Ohledně seznamů propuštěných vězňů – proti izraelské zásadě, že nelze osvobodovat lidi zavržené za zabíjení Izraelců – dodnes stojí palestinský argument, že je-li dojednáván mír, propouštění válečných zajatců patří k prvním logickým krokům. (Na svobodu se nicméně loni v říjnu a listopadu dostalo 349 lidí, jeden z domluvených 350 mužů amnestii nepřijal s tím, že mu měl trest stejně brzy vypršet.)

Izrael také odmítl 15. listopadu předat pět procent Západního břehu Jordánu, neboť nedošlo k dohodě, o které lokality má jít (Palestinci v obdobných situacích namítají, že jim jsou nabízena neúrodná a řídké obydlená místa, vzdálená od důležitých center). Shody bylo dosaženo až letos 4. ledna.

Přetrvávající spory a nastíněné rozepře ohledně dalších 6,1 procenta Západního břehu Jordánu pak způsobily, že nebyl dodržen únorový termín pro sepsání rámcové dohody.

Krizi, v té době označené BBC za nejvážnější od voleb v Izraeli, se podařilo prolomit opět až v Šarm aš-Šajchu. Na hodinové schůzce Baraka s Arafatem bylo 9. března stanoveno (zase bezvýsledně), že tzv. rámcová dohoda bude sestavena do konce května. Palestincům bylo také přiznáno právo spolu-

rozhodovat, které lokality budou palestinské autonomii předány, a 21. března tak samospráva převzala oněch 6,1 procenta Západního břehu Jordánu.

Duch Camp Davidu nezabral

Zdlouhavost plnění (převážně technické) dohody z Wye Plantation může napomoci k pochopení dvou věcí: rostoucí frustrace na obou stranách a zatím nepřekonatelných potíží, které vyvstávají kolem emocemi poddchnutých bodů chystané konečné smlouvy, jako je budoucnost Jeruzaléma nebo otázka práva více než tří milionů palestinských uprchlíků na návrat do jejich domovů. Lze to doložit zejména na událostech, které provázely červencový neúspěšný summit v Camp Davidu. Toto setkání svolal americký prezident. Kromě oficiálního zdůvodnění summitu coby poslední šance dosáhnout konečné dohody v řádném termínu byly zjevně i jiné Clintonovy pohnutky – blížící se konec jeho funkčního období a z něho vyplývající snaha odejít z Bílého domu jako rozhodující blízko-východní mírotvůrce. I proto padla volba na Camp David – místo vzniku historické izraelsko-egyptské mírové smlouvy před 22 lety.

Barak ovšem za účast na summitu platil, ještě než schůzka vůbec začala. S různě formulovaným nesouhlasem vůči kompromisům, které se chystal učinit, jej postupně opustili ministři za uskupení Jisrael baAlija, Šas a Národní náboženskou stranu; ministr zahraničí David Levy na summitu odmítl jet a odchod z vlády i se svou stranou Gešer oznámil v srpnu. Tento vývoj – ztráta parlamentní většiny – završil premiérovy letní těžkosti na vnitropolitické scéně a velmi reálnou možností se staly předčasné volby.

Pár hodin před odletem do USA přežil premiér 10. července hlasování o nedůvěře; proti jeho mírovým iniciativám se však vyslovilo 54 poslanců, zatímco účast na summitu podpořili jen 52 poslanci.

Tuto situaci popsal v izraelském listu Ha'arec vůdce Likudu Ariel Šaron takto: „Barak za sebou nechal otřesenou koalici a Kneset, jehož většina nepodporuje jeho dalekosáhlé ústupky nabízené Arafatovi... Odjíždí připraven přenechat mu skoro celou Judeu a Samari (Západní břeh) včetně údolí Jordánu, chce se vzdát izraelské kontroly nad částí Jeruzaléma a je připraven přistoupit i na palestinský nárok na »právo na návrat« uprchlíků.“ Barak poté v Camp Davidu podle informací izraelského tisku skutečně nabídl bezprecedentní ústupek z izraelské strany: sdílení kontroly východního Jeruzaléma, možnost návratu omezeného počtu uprchlíků a vytvoření fondu pro kompenzaci těm ostatním a předání více než 90 procent okupovaného Západního břehu Jordánu Palestincům.

Přesto se Barak v Camp Davidu nedočkal podobné vstřícnosti. Arafat po celou dobu vyvolával dojem, že neví, který z dvou legitimních postojů vůči Izraeli zvolit: zda boj o získání všeho, co Palestincům zajišťují rezoluce OSN z minulosti, jak po tom ve stejné chvíli volala palestinská ulice, anebo jednání založené na realitě, nutně spojené s kompromisy. Nakonec zvolil první variantu (nabízí se tedy otázka, zda mělo smysl, aby se účastnil rozhovorů, v nichž nehodlal ustoupit ze svých po-

zic); poukazoval mj. na to, že Izrael odmítl převzít právní odpovědnost za osud uprchlíků, a zejména prohlásil, že se nelze smířit s takovým řešením jeruzalémské otázky, které nebude zahrnovat palestinskou svrchovanost nad Chrámovou horou, pro muslimy posvátným okrskem Harám aš-Šaríf, a Chrámem božího hrobu v křesťanské čtvrti Starého města. Domů se tak Arafat z vleklých jednání vrátil jako neústupný a Araby opěvovaný bojovník za palestinskou věc, na mezinárodní scéně – nemluvě o Barakovi – ovšem tento „nepružný“ postoj vyvolal značné rozpaky.

Cesta k očištění image

S touto ztrátou prestiže má patrně svou spojitost i „horký říjen“, kdy na okupovaných územích a v Izraeli zahynulo při nepokojích více než sto lidí (v drtivé většině Palestinců a izraelských Arabů). Rozbuškou bouřlivých palestinských protestů byla Šaronova návštěva Chrámové hory. Arafat ovšem následným pouličním bojům nijak nebránil (polovojenská složka hnutí Fatah, Tanzím, byla důležitým aktérem většiny z nich). Jednak tím dal průchod nahromaděné frustraci svých lidí, k níž sám přispěl i dalším – zářijovým odkladem deklarace nezávislosti. Především mu ale střety na způsob intifády – mladíci s praky umírají při střetech s těžce vyzbrojenými izraelskými vojáky – podle řady analytiků mohly po Camp Davidu pomoci znovu získat na svou stranu světové veřejné mínění.

Jak napsal v listu The New York Times Thomas L. Friedman, po Camp Davidu „Arafat poprvé po dlouhé době neměl morálně navrch. On i další arabští vůdci žili velmi snadno vedle Netanjahua – ve světě vždy obviňovaného z kolapsu mírového procesu – takže je musela zaskočit vážnost Barakových nabídek... Arafat měl dilema: obnovit svou morální převahu nějakými kompromisy... anebo vyprovokováním brutálního postupu vůči Palestincům. Vybral si to druhé,“ tvrdí prominentní komentátor, který léta působil jako zpravodaj na Blízkém východě.

Svědčí krize o pokroku?

Když se Barak loni v červenci chopil vlády, stanovil si k prolomení bariéry ve vztazích s Libanem, Sýrií a Palestinci patnáctiměsíční lhůtu. Arafat tehdy namítal, že je to příliš dlouhá doba, Barak se jej snažil uklidnit slovy, že ve skutečnosti tak dlouhá nebude.

Naposledy krvavé říjnové nepokoje usvědčily z nedostatku realismu oba politiky. Možná je proto lepší utěšovat se výrokem Josiho Bejlina, jehož izraelská média vnímají jako jednoho z nejprozíravějších domácích politiků. „V každém případě fakt, že dochází ke krizím, je důkazem jednání, a to je pozitivní,“ reagoval loni v srpnu na jednu z mnoha izraelsko-palestinských roztržek.

Krize ovšem nemají spojitost jen s aktivitami ozbrojených složek a vyjednávacích týmů obou stran. Už brzy možná budou jedním z hlavních témat předčasných voleb v Izraeli. Pro mírový proces, respektive klima, které jej obklopuje, je na nich důležitá zejména tato informace: Podle říjnových průzkumů veřejného mínění by Baraka ve volbách v případě svého návratu do vysoké politiky bezpečně porazil Benjamin Netanjahu.

Vztahy České republiky s arabskými zeměmi

ILJA MAZÁNEK

I když prioritou české zahraniční politiky je proces přístupu k Evropské unii a vztahy se zeměmi OECD, snaží se Česká republika neopomíjet tradiční vztahy se zeměmi Asie, Afriky a Latinské Ameriky včetně dlouhodobých a úspěšných kontaktů, které jí váží k zemím Blízkého východu a severní Afriky.

Česká republika považuje vztahy s arabskými zeměmi za důležitou součást své zahraničně-politické koncepce. Československo mělo svá diplomatická zastoupení v arabských zemích již od dvacátých let a udržovalo s arabskými zeměmi čilé politické, ekonomické i kulturní kontakty. Česká republika poměrně úspěšně na tyto tradiční vztahy navázala.

V posledních letech se ČR snaží o výraznou aktivizaci všestranných vztahů s arabskými zeměmi. Potvrzuje to i celá řada návštěv vysokých českých představitelů v arabských zemích. Jen v průběhu posledního roku se uskutečnily návštěvy ministra zahraničí J. Kavana v Jemenu, Egyptě, na Palestinských autonomních územích, místopředsedy vlády P. Mertlíka ve Spojených arabských emirátech, ministra průmyslu a obchodu Grégra v Alžírsku a Egyptě, ministra obrany V. Vetchého v Tunisku atd. I pro další období jsou plánovány návštěvy dalších čelných českých představitelů v arabských zemích včetně cest prezidenta V. Havla. Podobně četné jsou návštěvy vysokých arabských činitelů v České republice. V nedávné době to byla například návštěva prvního náměstka ministra zahraničí Království Saúdské Arábie N. Madáního či návštěva palestinského ministra plánování a mezinárodní spolupráce N. Šáse.

Kromě výše uvedených politických styků na vysokých úrovních jsou česko-arabské politické kontakty pravidelně a průběžně rozvíjeny v rámci tzv. meziministerských konzultací na úrovni náměstků ministrů zahraničí. Tyto konzultace převážně vyplývají z protokolů o spolupráci mezi MZV, které má česká strana uzavřeny s celou řadou arabských zemí. Jedná se o oboustrannou výměnu názorů a informací o bilaterálních otázkách, jakož i mezinárodních problémech. V uplynulých měsících šlo např. o konzultace vedené s Egyptem, Tuniskem, Marokem, Libyí a Alžírskem.

Výrazem zájmu ČR o rozvoj vztahů s arabskými zeměmi je i poměrně široké diplomatické zastoupení ČR v těchto zemích. Česká republika má v uvedené oblasti 13 velvyslanectví a jeden stacionární úřad v Ramalláhu na Palestinských autonomních územích.

Jedním z bodů zmíněných politických kontaktů je snaha o trvalé rozšiřování smluvních vztahů mezi ČR a arabskými zeměmi. Prvořadou oboustrannou snahou je sjednávání

a podpis klíčových obchodně-ekonomických dohod vytvářejících potřebný rámec pro rozvoj ekonomických vztahů. Jde především o obchodní dohody, dohody o podpoře a ochraně investic a dohody o zamezení dvojího zdanění. Je třeba konstatovat, že Česká republika má nyní uzavřeny tyto dohody s většinou arabských zemí. S některými zeměmi, jako např. Jemenem či Královstvím Saúdské Arábie, probíhají jednání o podpisu podobných dohod.

Ačkoliv politické vztahy tvoří páteř vzájemných česko-arabských kontaktů, ústředním bodem česko-arabských vztahů je obchodně-ekonomická spolupráce. Česká republika při realizaci své obchodní a ekonomické politiky ve vztahu k regionu aktivně uplatňuje systém působení proexportních institucí, jako jsou Czechtrade a EGAP. Tyto aktivity jsou ve stále větší míře doplňovány činností Obchodní a průmyslové komory, a především Česko-arabské komory, která je první komorou ze zemí střední a východní Evropy, zaregistrovanou u Asociace arabských obchodních komor se sídlem v Bejrútu. Do rámce proexportního úsilí zapadá i nyní uskutečňované opatření na posílení obchodních zastoupení při českých zastupitelských úřadech v zahraničí včetně některých velvyslanectví ČR v arabských zemích.

Vzájemný obchodní obrat se v průběhu posledních let pohybuje kolem půl miliardy USD, z čehož doposud více než 4/5 tvoří český vývoz. Rovněž struktura českého vývozu je příznivá, neboť kolem 70 procent vyváženého zboží tvoří produkty s vysokou přidanou hodnotou (zejména stroje, strojní zařízení, dopravní zařízení atd.). Na druhé straně se v posledních letech objevuje tendence pasivního obchodního salda se zeměmi, s nimiž ještě donedávna měla Česká republika aktivní obchodní výměnu (Tunisko, Libye, Alžírsko). V této souvislosti je třeba konstatovat, že české firmy by mohly být v blízkovýchodním regionu daleko aktivnější. Výše zmíněný vývoz přesahující 400 mil. USD lze s ohledem na potenciál české ekonomiky a poptávku a atraktivnost blízkovýchodního trhu, jakož i dlouholeté a tradiční ekonomické napojení arabských trhů na českou produkci, hodnotit jako velmi neadekvátní a poddimenzovaný. Jde vcelku o oprávněné tvrzení bez ohledu na skutečnost, že český vývoz do této oblasti tvoří kolem 20

procent agregátního vývozu do rozvojových zemí. Důvodů tohoto stavu je celá řada. České firmy, především ty menší a střední, mají velmi omezené nebo zkrácené znalosti obchodních a investičních podmínek v těchto teritoriích. Neznalost trhu je pak doprovázena i obavami a nedůvěrou k platebním podmínkám a byrokratickým postupům aplikovaným v těchto zemích. Firmy se často nechávají zbytečně odrazovat komplikovanými obchodními postupy, jež jsou podmíněny řadou opatření tarifního a netarifního charakteru. České podniky proto v celé řadě případů raději vyhledávají administrativně jednodušší vývoz do evropských zemí na úkor v řadě případů zajímavějšího a výnosnějšího vývozu do zemí Blízkého východu. Celá řada podniků také opomíjí důležitou obchodní strategii aplikace určité větší teritoriální diverzifikace vývozu a spoléhá se na bezproblémová a aktuálně bezpečná teritoria v přesvědčení, že momentální obchodní konjunktura bude příznivá i v budoucnu. Zřetelným negativním rysem, který je de facto doprovodným jevem výše uvedeného, je i nedostatečná zdravá agresivita a důraz českých firem na trzích těchto zemí, hraničící někdy s nezájmem o prosazení na trhu. Výše uvedená konstatování jsou o to smutnější, že tradiční trhy a konkrétní obchodní oblasti jsou přebírány konkurencí nejen ze západních zemí, ale v celé řadě případů i firmami ze zemí střední a východní Evropy, které se jinak potýkají s obdobnými potížemi, na něž si trvale stěžují české podniky.

Určitou světlou výjimkou jsou Spojené arabské emiráty, kde český vývoz v průběhu posledních let zaznamenává vzestupný trend. V průměru se vzájemný obrat v uplynulých letech pohyboval kolem 115 mil. USD, z čehož český vývoz tvořil drtivou většinu. Kvantitativně jde o nejvyšší český vývoz do rozvojových zemí a druhý největší vývoz do zámořských zemí po USA. V případě obchodu se SAE je kvalita českého vývozu znásobena skutečností, že české firmy se nesoustřeďují pouze na několik osvědčených vývozních položek – např. dopravní zařízení, ale na náročném trhu emirátů vsadily na diverzifikaci svých zbožových nabídek včetně spotřebního zboží.

Samostatným bodem obchodně-ekonomických vztahů ČR s blízkovýchodními zeměmi je zájem o rozvoj spolupráce na třetích trzích. V tomto kontextu se např. naskýtají a nyní plánují možnosti rozvinutí zajímavých investičních a výrobních aktivit mezi Českou republikou a Egyptem na trzích zeměmi COMESA, jejímž je Egypt členem. Konkrétně jde o realizaci zemědělského komplexu, který by uskutečňoval výrobu zemědělských strojů a produkci zemědělských plodin, jež by se následně vyvážely do Egypta a dalších zemí COMESA. Další možností je myšlenka využívání reexportních kapacit zemí Rady spolupráce v Zálivu (GCC) směrem do teritorií postrádajících volnoměnové prostředky.

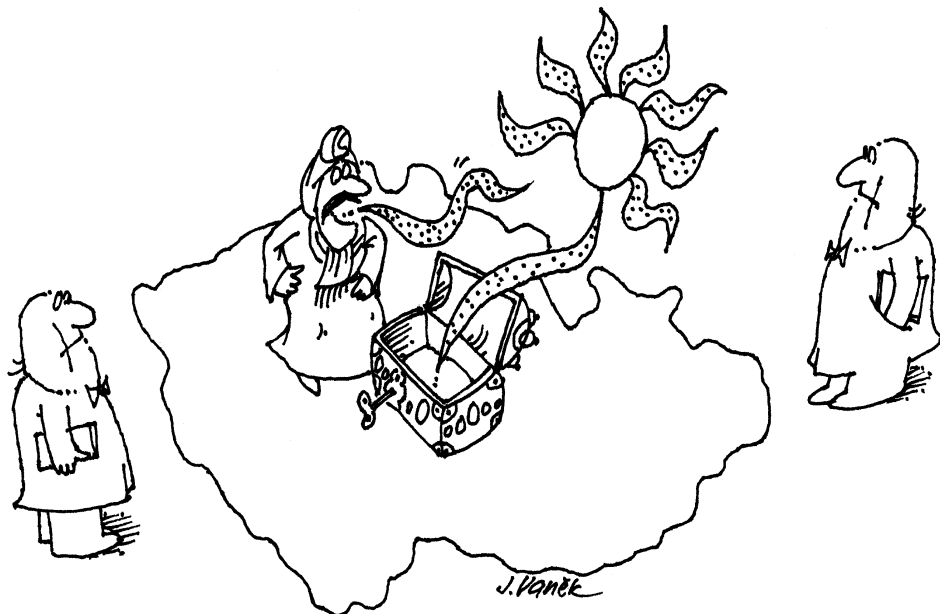
Region Blízkého východu a severní Afriky byl tradičním předmětem zájmu vývozců českých investičních celků, zejména v oblasti ropného průmyslu, cementárenství, vý-

stavby elektráren, čerpacích stanic, čističek, cukrovarů, kamenných mlýnů atd. Ani v nynějších podmínkách nelze tvrdit, že tento zájem českých firem opadl. Navíc české podniky disponují v celé řadě blízkovýchodních zemí nyní velmi ceněným „know how“ v podobě řady významných průmyslových celků, které si nyní či v brzké budoucnosti budou vyžadovat rozsáhlou modernizaci či rekonstrukci včetně nezbytných dodávek náhradních dílů. Problémem českých podniků jsou však omezené možnosti při zajištění financování takovýchto rozsáhlých investičních projektů, cenové rozpětí nabízeného zboží a služeb v porovnání s konkurencí a v neposlední řadě charakter projektů, které jsou často uskutečňovány na bázi B.O.T. či B.O.O.T., což prosazení českých podniků limituje.

České firmy se proto častěji a poměrně úspěšně orientují na realizaci subkontraktorských aktivit ve spolupráci s renomovanými západními firmami. V poslední době se však stále častěji objevují i příklady přímé účasti českých podniků na realizaci důležitých investičních celků v oblasti Blízkého východu včetně takových teritorií, která byla ještě nedávno pro české firmy těžko dostupná či málo známá, jako např. Království Saúdské Arábie, kde se české firmy aktivně zapojují do realizace projektu v ropném, chemickém a ocelářském průmyslu. Současně se objevují pozitivní signály postupně rostoucí schopnosti řady českých firem při zajišťování finančních zdrojů od českých a zahraničních bankovních institucí pro investiční aktivity v oblasti Blízkého východu a severní Afriky.

Ve svých zahraničněpolitických přístupech aplikuje Česká republika stanoviska blízká postojům Evropské unie při zohledňování českých zájmů. Česká republika aktivně podporuje politické a ekonomické aktivity zaměřené na posílení stability a ekonomického rozvoje Blízkého východu a jižního Středomoří. V tomto kontextu ČR aktivně vystupuje např. v rámci OBSE, účastní se na práci dialogu NATO se středomořskými partnery v rámci Mediteranean Cooperation Group a aktivně se zapojuje do diskusí v rámci OSN k ekonomickým a bezpečnostním otázkám týkajícím se tohoto regionu. Česká republika se zapojuje do aktivit souvisejících s mírovým procesem na Blízkém východě, tradičně podporuje mírový proces na Blízkém východě založený na rezoluci RB OSN č. 242 a 338 a stěžejním principu výměny území za mír.

Česká podpora se však neomezuje výhradně na politická prohlášení a deklarace, ČR je rovněž aktivním účastníkem tzv. multilaterálních jednání v rámci mírového procesu na Blízkém východě, kde je členem pracovní skupiny pro regionální ekonomický rozvoj (REDWG) a pracovní skupiny pro vodní zdroje. Především v rámci skupiny REDWG se Česká republika aktivně finančně a ekonomicky podílí na rozvojovém programu. Doposud vyčlenila a realizovala pomoc ve výši 3 mil. USD určenou na výstavbu energetického projektu na Palestinských autonomních územích v oblasti města Túbás na severu Západního břehu řeky Jordán. Česká republika tak patří k neaktivnějším zemím

z oblasti střední a východní Evropy v rámci multilaterálních mírových jednání. Podobně se již několikrát v minulých letech zúčastnila regionálních ekonomických konferencí MENA, tvořících důležitou součást mírového procesu na Blízkém východě.

V souladu s výše uvedenými principy Česká republika velmi pozorně sleduje aktivity uskutečňované v rámci euro-středomořské spolupráce (tzv. barcelonský proces). Bohužel nebyla doposud k účasti na tomto procesu přizvána a je jí přiznána pouze statut diplomatického hosta, který ji podobně jako další země střední a východní Evropy opravňuje pouze k účasti na slavnostním zahájení a ukončení ministerských konferencí. Česká republika považuje tento status za nedostatečný a neodpovídající jejím možnostem a zkušenostem, jež by mohly být účinně využívány v rámci euro-středomořského dialogu. Nicméně věří, že v dohledné době se, podobně jako některé další země střední a východní Evropy, stane plnoprávným účastníkem barcelonského procesu.

Česká republika v souladu se svou zahraničněpolitickou koncepcí a zásadami OECD, jejímž je členem, poskytuje celé řadě rozvojových zemí včetně řady arabských zemí rozvojovou pomoc. I když rozsah této pomoci je s ohledem na možnosti ČR limitován, lze konstatovat, že projekty uskutečňované v rámci těchto záměrů jsou efektivní a pro přijímající státy ekonomicky přínosné. K zemím recipientům této pomoci patří např. Jemen (tzv. projekt Sokotra – ochrana životního prostředí) či Jordánsko (geologický průzkum, chov ovcí – rozvoj genofondu).

Česká republika ve svých vztazích s arabskými zeměmi neopomíná ani oblast spolupráce ve vojenské oblasti. Pochopitelně plně respektuje příslušné mezinárodní závazky a pravidla včetně sankčních režimů, jakož i principy vyplývající z jejího členství v Severoatlantické alianci či zahraničněpolitické principy EU (SZBP). Česká republika je zainteresována na rozvinutí vztahů po této linii

a navázání na dřívější tradice, které sahají až do 20. let. Rovněž vnímá vstřícné reakce samotných arabských zemí. Vojenská problematika je jedním z jednacích bodů téměř veškerých jednání vysokých představitelů ČR a arabských zemí. České firmy mají ve zbrojní výrobě více než stoletou tradici a jsou schopny nabídnout zájemcům širokou paletu kvalitních výrobků.

Nezanedbatelnou částí česko-arabských vztahů je oblast styků a spolupráce ve školské, vzdělávací a vědecké oblasti. Česká republika uzavřela kulturní dohody s velkou částí arabských zemí, jejichž obsah je naplňován prostřednictvím tzv. prováděcích plánů. V rámci těchto plánů zpravidla sjednávaných na dva až tři roky se uskutečňují konkrétní kulturní a školské akce. Převážně jde o výstavy obrazů, fotografií, účasti hudebních těles na koncertech, účasti na filmových festivalech apod. V případě školské spolupráce jde o stáže a studijní pobyty. Česká republika rovněž v rámci rozvojové pomoci poskytuje arabským zemím vládní stipendia ke studiu na vysokých školách a postgraduální stipendia. V loňském roce to bylo 35 stipendií. Vědecká spolupráce mezi ČR a arabskými zeměmi se uskutečňuje na základě přímých dohod mezi Akademií věd ČR a akademiemi věd příslušných arabských zemí. Samostatnou a velmi úspěšnou kapitolu, jež velmi dobře prezentuje Českou republiku v zahraničí, je činnost Českého egyptologického ústavu v Egyptě, kde česká egyptologická expedice dosáhla celé řady pozoruhodných výsledků a archeologických objevů.

Souhrnně lze konstatovat, že vztahy a spolupráce České republiky s arabskými zeměmi jsou na dobré úrovni a že jak ČR, tak její arabské partnery projevují trvalý zájem o jejich široký rozvoj. Oboustranně je přitom zdůrazňována potřeba promítnout dobré kontakty na politické úrovni do dalšího prohloubení především obchodně-ekonomických vztahů s následným oboustranně výhodným efektem.

Íránská zahraniční politika a prezident Chátamí

EDUARD GOMBÁR

Úvod

Zvolení Chátamího prezidentem 23. května 1997 bylo možná nejvýznamnější politickou událostí v Íránu od šíitské islámské revoluce v únoru 1979.

Hodždžatoleslám Sajjed Mohammad Chátamí se narodil roku 1943 v Ardakánu, studoval v Qomu, Isfahánu a Teheránu. Působil jako ředitel islámského institutu v Hamburku, aktivně se zapojil do odporu proti šáhovi. Je velmi vzdělaný, kromě perštiny ovládá arabštinu, angličtinu a němčinu. V roce 1982 se stal ministrem kultury a islámského vedení, v roce 1992 poradcem prezidenta Rafsandžáního.¹⁾ Ve své volební kampani systematicky zdůrazňoval dodržování ústavy a vládu zákona. Chátamího ideologická koncepce klade důraz na dvě oblasti: dialog mezi civilizacemi a občanskou společnost.²⁾ Toto pojetí představuje důležitou změnu, neboť v oblasti ideologické nabízí alternativu vůči tradičnímu chomejníovskému islamistickému univerzalizmu. Uznává právo na existenci i jiných civilizací než islámské, nahrazuje *džihád* dialogem. Respektuje tradiční evropské hodnoty v oblasti občanské společnosti tím, že je akceptuje jako obecné hodnoty a organicky integruje do islámského světónázoru.

V prezidentských volbách v květnu 1997 získal Chátamí na domácí scéně překvapivě masivní podporu 70 procent hlasů všech oprávněných voličů, a tím i velmi silný mandát. Chátamího vítězství se stalo katalyzátorem pro intelektuály, studenty, ženy a pokrokové šíitské duchovní, kteří diskutovali o politických a ideologických jistotách dosavadní osmnáctileté vlády islámské revoluce a požadovali větší sociální, kulturní a politickou svobodu. Období jeho vlády se stalo dobou dynamických změn. Přestože k nejdramatičtějším a nejvýznamnějším změnám došlo na poli vnitřní a sociální politiky, zahraniční politika, vycházející z významného geopolitického postavení Íránu v oblasti, nezůstávala stranou pozornosti prezidenta Chátamího.

Transformace íránské zahraniční politiky po smrti ájatolláha Chomejního

Základním pilířem íránské zahraniční politiky od šíitské islámské revoluce do smrti ájatolláha Chomejního v červnu 1989 byl islamistický univerzalizmus, charakteristický snahou o export revoluce zejména do arabských zemí. Projevil se především v orientaci na šíitskou komunitu v Iráku během irácko-íránské války a v podpoře šíitských militantních hnutí, zejména Hizballáhu v Li-

banonu. V americké politické rétorice byly takové postoje označovány za „podporu terorismu“. Za nepřítel íránské revoluce *par excellence* byly označeny Spojené státy, které podporovaly šáhův režim, Izrael a proamerické arabské státy, zejména Saúdská Arábie. Vztahy se Sovětským svazem, „*malým satanem*“, byly chladné, avšak Teherán chápal Moskvu jako významnou protiváhu „*velkého satana*“, tj. Spojených států.

Mezi červencem 1988 a srpnem 1991 se zhroutily hlavní pilíře dosavadní íránské zahraniční politiky. Výsledek irácko-íránské konfliktu byl evidentním neúspěchem univerzalistické koncepce vývozu revoluce. Smrt ájatolláha Chomejního vedla k ústavním změnám a nastolení „druhé republiky“. Nástupce Chomejního ve funkci vůdce a dosavadní prezident ájatolláh Chamene'í neměl náboženskou kvalifikaci a autoritu velkého ájatolláha. Proto došlo k oddělení nejvyšší duchovní moci (*mardža'e taqlíd*) od funkce vůdce revoluce (*rahbar*). Novým prezidentem byl zvolen pragmatický státník Rafsandžání, jenž svůj úřad vykonával až do roku 1997.

Prioritou prezidenta Rafsandžáního se stala rekonstrukce země a obnovení zahraničněpolitického postavení Íránu. Krize a válka v Zálivu 1990–91, které vedly k hegomonnímu postavení Spojených států v oblasti, ovlivnily posun íránské zahraniční politiky od islamistického univerzalizmu k principu národního zájmu, k deideologizaci politického rozhodování a posílení střízlivého, věcného a pragmatického přístupu. Zmizela hesla typu: „*Válka až do úplného vítězství*“, „*Válka je požehnání*“, „*Pryč se satanskými mocnostmi*“, „*Vývoz islámské revoluce*“, „*Ani Východ, ani Západ*“.³⁾ Nejvýznamnější změnou v geopolitickém postavení Íránu byl nepochybně rozpad Sovětského svazu v srpnu 1991, čímž zmizela protiváha Spojených států. Íránská zahraničněpolitická izolace byla prohloubena zahájením blízkovýchodního procesu v Madridu v říjnu 1991.

Írán tak byl na přelomu 80. a 90. let postaven před dramatické globální i regionální geopolitické změny, které formovaly jeho zahraniční politiku. Rozpad Sovětského svazu a vznik nezávislých států ve Střední Asii a na Kavkaze koncem roku 1991 podstatně transformovaly geopolitické okolí Íránu.⁴⁾ Geopolitický význam Íránu značně vzrostl tím, že se rozšířil z tradiční oblasti Zálivu i do Střední Asie. Rozvoj dopravní infrastruktury v Íránu umožňuje středoasijským státům překonat izolaci vůči islámskému

světu, kterou nastolilo již carské Rusko před více než sty lety a která pokračovala za sovětské vlády.

Geopolitický význam Íránu v postbipolárním světě

Geopolitickému významu Íránu, jenž zaujímá rozlohu 1 638 000 km², je čtvrtým největším vývozcem ropy a má dnes 65 milionů obyvatel, z nichž více než polovinu tvoří Peršané s vyhraněným národně-státotvorným a někdy i imperiálním historickým povědomím, věnuje velkou pozornost Zbigniew Brzezinski.⁵⁾ Írán se společně s Tureckem stal důležitým geopolitickým ohniskem nejen pro oblast Zálivu, ale i pro Střední Asii a oblast Kavkazu. Brzezinski upozorňuje na potenciální možnost aliance mezi Ruskem, Íránem a Čínou. Taková aliance je však nepravděpodobná, pokud Spojené státy nebudou krátkozraké a neznepřátelí si obě země zároveň. „Eurasijský Balkán“, tvořící ústřední zónu globální nestability, je zároveň nesmírně zajímavý ekonomicky, neboť v oblasti Kaspického moře a Střední Asie se nacházejí obrovské zásoby zemního plynu a ropy. Zatímco v oblasti kolem Zálivu a na Blízkém východě Spojené státy působí jako rozhodčí, v oblasti Kavkazu a Střední Asie se vytvořilo mocenské vakuum. Tato oblast je geopoliticky důležitá zejména pro Rusko, Turecko a Írán, které zde zaujaly postavení významných strategických hráčů. Přestože geopolitické ambice Íránu zůstávají poněkud nejasné a v současnosti se jeví menší, než má Turecko, Írán reálně tvoří geopolitickou protiváhu mocenskému postavení Ruska tím, že je hlavní komunikační alternativou pro státy Střední Asie. Otevření železnice mezi Íránem a Turkmenistánem v roce 1995 je symbolickým znovuootevřením starobylé „hedvábné cesty“, neboť Rusko ztratilo možnost oddělovat Evropu od Asie. Podobný geopolitický rozměr má i otázka trasy ropovodu z Turkmenistánu.

Americká politika vůči Íránu

Politika Spojených států vůči Íránu, determinovaná přerušením diplomatických vztahů v důsledku obsazení amerického velvyslanectví v listopadu 1979, je stále ovlivněna přetrvávajícím postojem Clintonovy administrativy, jež zařadila Írán mezi „*hlavní nepřátele míru v oblasti vzhledem k podpoře terorismu a ambicím získat nukleární, chemické a biologické zbraně*“, označené jako „*rogue states*“ (Irák, Írán, Libye, Severní Korea, Kuba a Súdán).⁶⁾

V důsledku toho byla vůči Íránu a zároveň vůči Iráku uplatňována strategie „*dvojího zadržování*“ (*dual containment*), formulovaná v roce 1993 členem Rady národní bezpečnosti a pozdějším velvyslancem v Izraeli Martinem Indykem: „*Soudobý irácký, jakož i íránský režim jsou nepřátelské vůči americkým zájmům v oblasti. ... Dokud budeme schopni udržovat naši vojenskou přítomnost v oblasti, dokud se nám bude dařit omezovat vojenské ambice Iráku i Íránu a dokud se budeme moci spolehnout na naše spojence v oblasti – Egypt, Izrael, Saúdskou Arábii, GCC a Turecko – při zachování rovnováhy sil v náš*

prospěch v širším regionu Blízkého východu, budeme mít prostředky čelit oběma režimům, iráckému i iránskému.“⁷⁾ Politika „dvojího zadržování“ sice nevypracovala specifickou vojenskou strategii, je však zřejmé, že se v praxi opírá o významnou americkou vojenskou přítomnost v oblasti Zálivu. Uplatňováním této doktríny zůstává Írán vyrazen z mezinárodního bezpečnostního systému v geopoliticky klíčové oblasti Zálivu.

Jestliže při aplikaci této strategie vůči Íráku bylo možno využít multilaterálních sankcí z doby po válce v Zálivu, absence spolupráce ze strany spojenců v politice vůči Íránu vedla Spojené státy k přijetí jednostranných sankcí. Prezident Bill Clinton v květnu 1995 vydal prováděcí opatření zakazující veškeré americké obchodní kontakty s Íránem. Americký postoj vůči Íránu přitvrdil zavedením druhotných sankcí v srpnu 1996 na základě *Iran and Libya Sanctions Act (ILSA)* (známý též jako D'Amatův zákon), směřujících k penalizaci neamerických firem, které by investovaly více než 20 milionů USD do iránského ropného a plynového sektoru.⁸⁾

V důsledku americké strategie „dvojího zadržování“ a aplikace D'Amatova zákona se Írán ocitl v izolaci. Írán odpověděl podstatným zmírněním svých politických postojů vůči arabským státům, zejména vůči dlouhodobému rivalovi – Saúdské Arábii. Americká politika paradoxně nutila Írán k posilování geopolitického postavení ve Střední Asii, na Kavkaze a v oblasti Kaspického moře, k čemuž objektivně přispíval přesun demograficko-hospodářského těžiště státu z válkou zničeného jihozápadu země na severovýchod. Mašhad se svými dvěma miliony obyvatel se stal druhým největším městem v Íránu.

Zahraníční politika prezidenta Chátamího

V zahraniční oblasti pokračovala rehabilitace Íránu v očích světového společenství, zahájená za vlády prezidenta Rafsandžáního. Základem zahraničněpolitické koncepce prezidenta Chátamího se stal „dialog mezi civilizacemi“ a dodržování mezinárodního práva.

Novým ministrem zahraničí se stal Sajjed Kamál Charrází (nar. 1944), jenž získal doktorát ve Spojených státech a po dlouhou dobu zastupoval Írán v OSN. Jeho první vystoupení, a to na 52. Valném shromáždění OSN v září 1997, jasně naznačilo priority iránské zahraniční politiky, jimiž jsou nezávislost a národní zájem. Od těchto principů se odvíjejí postoje k dalším otázkám. Írán prosazuje multipolaritu (s výjimkou Izraele), odpor proti hegemonii a dominanci (Spojených států), zesílení spolupráce s islámskými zeměmi, asijskými, africkými a evropskými státy. V oblasti bezpečnosti usiluje o zvýšení vzájemné důvěry, regionální spolupráce, vyloučení přítomnosti a vlivu cizích velmocí v oblasti Zálivu, snižování napětí (*détente*), aktivní účast na řešení regionálních konfliktů. Patrný byl zejména podstatně menší důraz na protiamerické a islamistické postoje.

Prioritu zahraničněpolitické orientace tvoří arabské země. Tradičním spojencem Íránu

zůstává především Sýrie.⁹⁾ V oblasti Blízkého východu došlo k průlomům ve vztahu k Saúdské Arábii, ke konsolidaci vztahů s Ománem a Kuvajtem, jakož i k náznačkám pokroku ve vztazích se Spojenými arabskými emiráty, Bahrajnem, Egyptem a Jordánskem. V rámci posilování svého geopolitického postavení prolomil Írán „železnou oponu“ vůči severním sousedům a rozvinul kontakty s novými nezávislými státy ve Střední Asii, v oblasti Kavkazu a Kaspického moře. Právě tyto země stále více uznávají potenciál Íránu jako tranzitní země pro vývoz ropy, plynu a dalšího zboží z této geopoliticky důležité oblasti. Jedním z klíčových signálů změny iránské zahraniční politiky bylo 8. vrcholné zasedání Organizace islámské konference v Teheránu v prosinci 1997, kdy prezident Chátamí ve svém projevu rozvinul téma „dialogu mezi civilizacemi“.¹⁰⁾ Vysoká účast nejvyšších představitelů muslimských zemí kontrastovala s ubohou účastí na konferenci MENA v Kataru, již podporovaly Spojené státy.

Rychle se rozvíjely vztahy Íránu k Rusku, a to zejména v oblasti ekonomické v souvislosti s pokračováním výstavby jaderné elektrárny v Búšehru. Mezi priority iránské zahraniční politiky patří bezesporu rozvoj vztahů se státy Evropské unie, kde vztahy Íránu rovněž obsahují náznaky zlepšení. Výjimkou zůstává Izrael, vůči němuž je iránský postoj nesmiřitelný, a Spojené státy, vůči nimž se přes výzvy prezidenta Chátamího k dialogu politika Íránu výrazně nemění. Chátamího bezprecedentní interview se CNN v lednu 1998 představovalo radikální zlom v nepřátelské tradici americko-iránských vztahů. Chátamí „oslovil americký lid“, ocenil úspěchy dosažené americkým lidem a vyslovil se pro dialog mezi islámskou a západní civilizací a pro kontakty a výměnu mezi americkou a iránskou společností. Toto vystoupení nepochybně prolomilo rétorické bariéry a rovněž ovlivnilo americkou

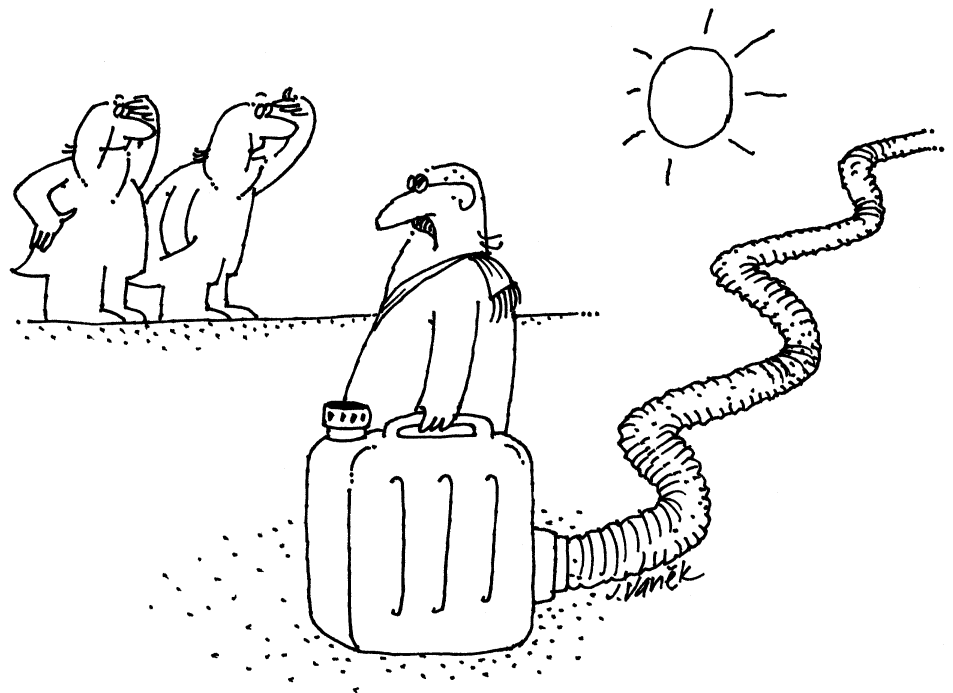
diskusi o iránské politice a obnovení nevládních kontaktů.

Prezident Chátamí po svém zvolení jako vůbec první iránský státník od islámské revoluce osobně několikrát navštívil Evropu. Velkou pozornost vyvolala Chátamího návštěva Itálie včetně přednášky na European University Institute ve Florencii (březen 1999), návštěva rakouského a řeckého prezidenta v Íránu (září a říjen 1999). Značný význam měla návštěva Chátamího v Německu (červenec 2000), která vedla k oživení německo-iránských hospodářských vztahů.

Regionální aspekty iránské zahraniční politiky

Důraz na regionální vztahy není novým jevem iránské zahraniční politiky. Írán především tradičně požaduje, aby cizí velmoci byly vyloučeny ze zajištění regionální bezpečnosti v oblasti Blízkého východu, neboť prosazují vlastní zájmy. V posledních letech se objevuje i pragmatičtější argument, že geopolitické postavení Íránu, jeho velikost, populace a vojenská síla mu dávají potenciál hrát vedoucí či významnou roli v různých regionálních seskupeních. Novou dimenzi získala Organizace pro hospodářskou spolupráci (*Economic Cooperation Organization*), založená 28. listopadu 1992, jejímiž členy se staly kromě Íránu, Turecka a Pákistánu také Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán.

Klíčovou oblastí iránské regionální politiky zůstává nadále oblast Zálivu. Za oblast nejvyššího zájmu byly označeny vztahy s arabskými členskými státy Rady spolupráce v Zálivu (GCC). Ministr zahraničí Charází již v září 1997 vyjádřil přání „otevřít novou stránku ve vztazích a podniknout nové energičtější iniciativy“ a opakoval známé téma, že výdaje za zbraně by mohly být lépe využity v hospodářském rozvoji. Zvláštní význam měla postupná normalizace vztahů se Saúdskou Arábií, která byla tradičně hlav-

BLÍZKÝ VÝCHOD A STŘEDOMOŘÍ

ním regionálním konkurentem Íránu nejen v Zálivu, ale i v Afghánistánu a ve Střední Asii. Řada států Zálivu však nadále vyjadřuje obavy z Íránu s poukazem na velkou mocenskou disparitu, dávnou historii arabsko-perské rivality a starý spor o tři ostrovy (Malý a Velký Tunb a Abú Músá).

Hlavním cílem íránské zahraničněpolitické aktivity ve Střední Asii a na Kavkaze je zabránit Spojeným státům, Turecku a Saúdské Arábii, aby zaplnily vakuum po rozpadu Sovětského svazu. Formovala se zajímavá severojižní osa (Rusko–Arménie–Írán), která se postavila proti západovýchodní ose (Washington–Ankara–Baku–Taškent). Výrazem tohoto zápasu byl konkurenční boj o trasy ropovodů a plynovodů ze Střední Asie. Tato otázka se stala strategickou a hospodářskou prioritou pro geopolitické postavení Íránu v oblasti. Íránu se však nepodařilo nalézt spojení ve Střední Asii, neboť v nástupnických státech, zejména v Ázerbájdžánu a Uzbekistánu, převážil sekularisticky orientovaný nacionalismus inklinující ke spolupráci s Tureckem. V případě národnostně blízkého Tádžikistánu je překážkou hlubší spolupráce šíitská orientace íránskému režimu. Pouze Turkmenistán systematicky usiluje o zajištění tranzitu přes území svého jižního souseda. Zkušenosti a rozčarování ve Střední Asii posléze vedly k obnově angažovanosti Teheránu v oblasti Zálivu.

Kaspická oblast má největší světové nevyužitě zásoby ropy a zemního plynu. Proto je centrem mezinárodního zájmu: Ruské, americké, čínské a japonské hospodářsko-strategické zájmy dávají této oblasti některé geopoliticko-strategické charakteristiky, typické pro oblast Zálivu. Proto nabyla na významu otázka statutu Kaspického moře, jež bylo na základě sovětsko-íránských smluv z roku 1921 považováno za uzavřené moře. Zejména Ázerbájdžán usiloval o teritoriální rozdělení Kaspického moře mezi nástupnické státy. Írán zpočátku reagoval padesátiprocentním nárokem, později se připojil k předstávě dvacetiprocentního podílu přírodního bohatství pro každý stát, aniž by byla otázka legálního statutu Kaspického moře dořešena.

Americká politika pod palbou domácích i evropské kritiky

Americká strategie nepochybně způsobila Íránu politické a hospodářské problémy. Írán má potíže při získávání zahraničních investic do ropného sektoru. Během roku 1997 se však ukazovalo, že politika Spojených států vůči oblasti Zálivu včetně Íránu je zralá k přehodnocení. V první polovině roku 1998 sice Clintonova administrativa přijala některé kroky k modifikaci své deklarované politiky vůči Íránu, avšak neucínila nic v klíčové otázce protiíránských sankcí.¹¹⁾

Mezi postoji Spojených států a jejich evropských spojenců vůči oblasti Blízkého východu lze pozorovat nezřídka značné rozdíly.¹²⁾ V americké zahraniční politice mají tradičně velkou váhu morální aspekty a ohledy na domácí politickou scénu, zatímco evropské státy do velké míry vycházejí z tradiční politiky národního zájmu. Prosazování hegemonní pozice Spojených států v oblasti

Zálivu po roce 1991 nenalezlo plnou podporu u evropských spojenců. Jestliže Francie byla hlavním kritikem sankčního režimu vůči Íráku, pak ve vztazích k Íránu stojí Německo v čele úsilí o prosazování evropského vlivu prostřednictvím „kritického dialogu“ namísto izolace.

Evropské státy zaujaly jednotný principiální postoj proti uplatňování amerických druhotných sankcí vůči svým firmám, které považovaly za flagrantly porušení principů svobodného obchodu. Rovněž v otázce potenciální „teroristické“ hrozby Íránu se postoj evropských států liší od amerického. Pokud jde o libanonské šíitské hnutí Hizballáh a palestinské hnutí Hamás, evropská politika v nich vidí spíše domácí hnutí, která útočí proti izraelským cílům bez ohledu na postoj Teheránu.

Odpor proti americkým sankcím se projevil v několika oblastech. Turecko uzavřelo s Turkmenistánem dohodu o výstavbě ropovodu přes íránské území téměř vzápětí po přijetí D'Amatova zákona. Clintonova administrativa byla konfrontována se snahou nových středoasijských a kavkazských států hledat cesty k vývozu své ropy a zemního plynu. Nejvýznamnější výzvou bylo oznámení francouzského ropného koncernu Total společně s ruskou státní společností Gazprom a malajskou státní společností Petronas o kontraktu na rozvoj těžby íránského plynu v hodnotě dvou miliard dolarů, učiněné v září 1997. Americká administrativa reagovala opatrně a následně oznámila, že D'Amatův zákon nebude na tento kontrakt uplatněn na základě „národněbezpečnostních zájmů“. Mezinárodní reakce na ILSA byla všeobecně nepřátelská. Evropská unie hrozila, že předloží tuto otázku k arbitráži Světové obchodní organizaci (WTO). Nakonec souhlasila s tím, že postačí, když americký prezident vyjme evropské firmy ze sankčního režimu.

Strategie „dvojího zadržování“ byla kritizována i z jiných stran. Během roku 1997 řada bývalých starších amerických politiků začala volat po změnách s tím, že sankce mají malý vliv na íránské chování, a navrhovala subtilnější program „cukru a biče“. Rovněž dříve mlčící americká podnikatelská komunita začala organizovat opoziční hnutí nazvané USA Engage, které zpochybňovalo princip používání sankcí jako zahraničněpolitického nástroje Kongresu.

Zbigniew Brzezinski, kdysi až do posledních okamžiků hlavní opora íránského šáha, je ve své knize *Velká šachovnice* vydané v roce 1997 zastává názor, že není v zájmu Spojených států prodlužovat ve vzájemných vztazích stav vzájemného nepřátelství. Jakékoli konečné usmíření musí spočívat v uznání oboustranných strategických zájmů na stabilizaci jak v oblasti Zálivu, tak v oblasti Střední Asie a Kavkazu. V americkém zájmu je silný, byť nábožensky orientovaný Írán, nikoli však Írán fanaticky orientovaný proti Západu, což snad uzná i íránská politická elita. Americkým zájmům by mnohem lépe posloužilo, kdyby Spojené státy přestaly vznášet námitky proti stavbě nových ropovodů a budování komunikační sítě mezi Íránem, Ázerbájdžánem a Turkmenistánem.¹³⁾

Anthony Cordesman na přednášce pronesené v únoru 1997 konstatoval: „V případě Íránu, Íráku a Libye zaujaly Spojené státy nepřátelské stanovisko k zemím, jejichž režimy představují skutečnou, avšak omezenou hrozbu, a „demonizovaly“ je... Tvůrci americké politiky si nemohou namítat, že se jim podaří tyto státy naprosto izolovat, a nemá smysl s nimi zacházet jako se „zločineckými“ nebo „teroristickými“ v pravém slova smyslu.... Spojené státy žijí v morálně šedivém světě a nemohou uspět, snaží-li se ho přeměnit na černobílý.“¹⁴⁾

Jedním z prvních signálů změny v postojích Washingtonu bylo označení íránské disidentské organizace *Modžáhédín-e chalg* za teroristickou organizaci. V červnu 1998 státní tajemnice Madeleine Albrightová ve svém projevu naznačila připravenost zvážit normalizaci vztahů. Prezident Clinton následoval uklidňujícím poselstvím při příležitosti americko-íránského fotbalového zápasu v rámci Světového poháru. Spojené státy v březnu 2000 uvolnily dovoz íránského luxusního zboží a ústy ministryně zahraničí se omluvily za americké zasahování do íránských vnitřních záležitostí včetně podpory převratu v roce 1953, který svrhl legitimní Mosaddekovu vládu. Platnost D'Amatova zákona zřejmě po svém vypršení v roce 2001 již nebude obnovena. Pozitivním signálem byla rovněž přítomnost americké ministryně zahraničí na přednášce prezidenta Chátamího při příležitosti Valného shromáždění OSN v září 2000.

Před evropskou i americkou politikou zůstávají otázky: Dá se Teheránu věřit? Kdo kontroluje politiku v Teheránu? Je tato politika konzistentní? Reaguje íránská politika pozitivním směrem na „engagement or containment“ (zapojení nebo zadržování)? Zdá se, že odpověď Evropy se liší od odpovědi Spojených států a zní: „engagement better than isolation“ (zapojení lepší než izolace).

Na tyto otázky odpoví další vývoj Íránu, pro nějž je ovšem určující vnitropolitická scéna. Typologie změn Chátamího vlády připomíná spíše „přestavbu“ (transformaci, perestrojku) Gorbačova, tj. snahu o změny v rámci systému, jehož ideologické principy zůstávají nezměněny, a nikoli hluboké strukturální reformy. Z toho vyplývají vnitropolitická rizika, která mohou mít podobný vývoj jako osud Gorbačovovy „perestrojky“. Tužby konzervativních politiků po návratu k islamistickému univerzalismu jsou stále silné a mají oporu v chudých masách šíitských věřících, v *bazaru* i ve vlivných nadacích (*bonjád*). Jistý optimismus vzbuzují výsledky parlamentních voleb v únoru 2000, jež skončily posílením pozice prezidenta Chátamího a porážkou konzervativních sil.

Závěr

Při studiu íránského politického života je nutno volit střídavý přístup na faktografii založený. Démonizace Íránu pouze na základě prosazování šíitské islámské ideologie v životě společnosti není vhodná. Návrat nábo-

ženství do politického života Íránu po islámské revoluci není ojedinělým jevem v soudobých dějinách. Byl součástí vlny islámského fundamentalismu na celém Blízkém východě.¹⁵⁾ Fundamentalistické proudy judaismu se v téže době začaly projevovaly v izraelském politickém životě.¹⁶⁾ Po rozpadu sovětského bloku se zvýšený zájem o náboženství stal běžnou součástí politického života středoevropských států, při etnicko-náboženských konfliktech v Bosně i v Kosovu se vypjaté náboženské postoje staly součástí politické kultury.¹⁷⁾ Samotný fakt přítomnosti náboženské ideologie v pojetí iránského státu proto nelze sám o sobě přeceňovat.

¹⁾ Podrobný životopis prezidenta Chátamího viz Cvrkal, Z.: *Prezident Islámské republiky Írán*. Bústán, 2, 1999, č. 4, s. 56.

²⁾ Khatami, Mohammad: *Islam, Dialogue and Civil Society*. Centre for Arab and Islamic Studies, The Australian National University, Canberra 2000.

³⁾ Ehteshami, A.: *After Khomeini. The Iranian Second Republic*. London, New York 1995, s. 144.

⁴⁾ Roy, O.: *The New Central Asia, or the Fabrication of Nations*. London 1999; Soucek, S.: *A History of Inner Asia*. Cambridge 2000, s. 254–262, 275–295.

⁵⁾ Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha 1999.

⁶⁾ Herzog, E.: *Iran and Its Regional Relations*. In: Hollis, R. (ed.): *Oil and Regional Development in the Gulf*. The Royal Institute of International Affairs, London 1998.

⁷⁾ Martin Indyk: *The Clinton Administration's Approach to the Middle East*. Proceedings of the Washington Institute for Near East Policy, 18–19 May 1993, s. 1–8; Middle East International, No. 452, 11 June 1993, s. 3–4.

⁸⁾ Podrobně viz *Iran. Country Profile 2000*. The Economist Intelligence Unit 2000, s. 30.

⁹⁾ Agha, H. J., Khalidi, A. S.: *Syria and Iran. Rivalry and Cooperation*. The Royal Institute of International Affairs, London 1995.

¹⁰⁾ Khatami: *Islam, Dialogue and Civil Society*, s. 14–25.

¹¹⁾ Sick, G. G.: *Policy imperatives in Washington*. In: Hollis, R. (ed.): *Oil and Regional Development in the Gulf*. The Royal Institute of International Affairs, London 1998, s. 69–81.

¹²⁾ Hollis, R.: *Europe and the United States: Conflicting Approaches*. In: Hollis, R. (ed.): *Oil and Regional Development in the Gulf*. The Royal Institute of International Affairs, London 1998, s. 82–90.

¹³⁾ Brzezinski: *Velká šachovnice*, s. 206.

¹⁴⁾ Brzezinski: *Velká šachovnice*, s. 206.

¹⁵⁾ Kropáček, L.: *Islámský fundamentalismus*. Praha 1996.

¹⁶⁾ Kepel, G.: *Boží pomsta. Křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno 1996; Mendel, M.: *Náboženství v boji o Palestinu. Judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno 2000.

¹⁷⁾ Gombár, E.: *Historické pozadí etnických konfliktů v Bosně*. In: Gabal, I. a kol.: *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha 1999, s. 241–254; Hybášková, J.: *Role islámu ve válečném konfliktu v Bosně*. In: Gabal: *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 333–339; Gombár, E.: *Osmanské dědictví. Šíření islámu na Balkáně*. In: Variace na Korán. *Islám v diaspoře*. Archiv orientální. Česká řada. I. Praha 1999, s. 53–86.

Závěry zasedání MMF/SB v Praze:

Otázky globalizace a snížení dluhů

JANA
KŘELINOVÁ

Jednou z důležitých ekonomických událostí světového dosahu a historického významu, do nichž se zapsala Praha a potažmo Česká republika, se bezesporu stala výroční zasedání Mezinárodního měnového fondu a Skupiny Světové banky, která se konala v posledních dnech měsíce září (26.–28. 9.). I když na toto téma bylo napsáno již mnoho řádek, stojí za to zdůraznit některé aspekty.

Symbolická je skutečnost, že toto setkání významných světových finančníků a bankéřů se uskutečnilo poprvé v zemi bývalého komunistického bloku deset let po pádu komunismu. Protože se tato setkání konají každé dva roky v zemi sídla MMF/SSB ve Washingtonu a každý třetí rok v hostitelské členské zemi MMF/SSB, je málo pravděpodobné, že se některá jiná země našeho regionu stane v nejbližší době pořadatelem takových zasedání a že by se České republice znovu naskytla tato šance.

Zasedání se navíc uskutečnilo v historickém okamžiku, v předvečer konce starého a počátku nového tisíciletí, v období velkých společenských a ekonomických přeměn, jichž jsme svědky – v období globalizace a převratných změn v oblasti techniky a informatiky považovaných za počátek nové éry – informační a technologické revoluce.

Této symbolice odpovídá i motto letošních výročních zasedání „Učinit globalizaci přínosem pro všechny“. Ústřední téma jednání plně odpovídá i globálnímu členství zemí v těchto institucích: MMF čítající dnes 182 členských zemí je v podstatě globální světovou finanční institucí, která se stále významněji podílí na řešení ekonomických problémů světa. Těmi jsou zejména vzrůstající nerovnováha a přetrvávající chudoba na jedné straně a vysoká křehkost globální ekonomiky na druhé straně. Univerzálním problémem je zlepšení řízení a splnění závazku oficiální rozvojové pomoci ze strany bohatých zemí. Proto byla ústředním bodem jednání otázka pomoci a spolupráce s rozvojovými zeměmi.

Světový ekonomický výhled

Již tradičně byla úvodní jednání zaměřena na odhad předpokládaného vývoje světové ekonomiky. Budoucí ekonomický vývoj je možno považovat za optimistický, neboť se vychází z předpokladu, že globální ekonomika má tendenci k posilování s růstem hrubého domácího produktu ve všech hlavních regionech světa.

Bude se odvíjet především ve světle pokračujícího růstu ekonomiky USA, akcelerující expanze Evropy a začínajícího, i když stále křehkého oživení v Japonsku. Na nově vznikajících trzích by mělo dojít k posilová-

ní hlavních ekonomických ukazatelů při konsolidaci oživení v Asii, v Latinské Americe a na Středním východě a zlepšení ekonomické aktivity v Africe.

Mezinárodní měnový fond očekává v roce 2000 globální růst HDP ve výši 4,7 procenta, tedy nejvyšší od roku 1984. Předpokládá se pokles inflace, avšak přetrvávání ekonomické a finanční nerovnováhy ve třech hlavních měnových oblastech s rizikem na globální růst. Za hlavní rizika MMF považuje ekonomickou a finanční nerovnováhu, zejména jednostranně se odvíjející růst HDP a růst poptávky ve třech hlavních měnových oblastech při nevyrovnanosti běžných účtů včetně rekordního deficitu Spojených států a přebytků v Japonsku a euro oblasti, pokračující růst cen ropy, nejasnost v míře restriktive měnové politiky USA a dalších hlavních zemí zaměřené na udržení kontroly nad inflačními tlaky a omezení poptávky, možnost další volatility finančních trhů s možným dopadem na nově vzniklé trhy.

V roce 2001 se předpokládá zpomalení globálního růstu HDP na 4,25 procenta při přetrvávání výše uvedených rizikových faktorů. Predikuje se zpomalení ekonomického růstu ve Spojených státech, posílení ekonomického růstu v Evropě a Japonsku při robustním růstu domácí poptávky, snížení nerovnováhy běžných účtů, pokračování restriktivní měnové politiky USA, flexibilní měnové politiky v Evropě jako předpokladu pro apreciaci eura a pokračování strukturálních reforem v tranzitivních ekonomikách.

Světový ekonomický růst bude ovlivňován ekonomickou expanzí USA, která trvá již několik let a je charakteristická vysokým ekonomickým růstem (7% ve 2. pololetí 1999, 4,75% v 1. čtvrtletí 2000, 5,25% odhad za druhé čtvrtletí 2000) spojeným se značným zvýšením domácí poptávky při poklesu spotřeby a tendenci investovat do nových technologií. Dlouhodobá expanze ekonomiky Spojených států je připisována zdravé makroekonomické politice, flexibilitě trhu práce a růstu produktivity spojenému zejména s investováním do nových technologií (jde o tzv. novou ekonomiku – „new economy“). To podporuje značný příliv kapitálu, který přispívá k apreciaci dolaru, deficitu běžného účtu a vysoké ceně akcií.

V dalších regionech se predikuje následující vývoj:

Evropa: Míra růstu za rok 2000 jako celek se předpokládá 3,5 procenta, pozitivním efektem je snížení nezaměstnanosti. Míra růstu v jednotlivých zemích je značně odlišná. V zemích nejméně postižených asijskou a ruskou krizí, jako jsou Itálie a Německo, se pohybovala na úrovni 2,8 % – 3,1 %, v periferních zemích (Irsko, Nizozemí) byly zaznamenány příznaky přehřátí. V některých zemích byla zaznamenána vyšší inflace než průměrná, rychlý růst domácích úvěrů, rostoucí ceny nemovitostí a vysoký deficit běžného účtu (Portugalsko). Solidní oživení probíhá v Dánsku, Norsku a Švýcarsku, které patřily v r. 1999 k zemím s nejnižší mírou růstu.

Japonsko: Ekonomický růst v r. 2000 se očekává 1,5 procenta a v r. 2001 1,75 procenta. Oživení je charakterizováno jako křehké a evokuje diskuse, zda výjimečná makroekonomická opatření zavedená ke stabilizaci ekonomiky před dvěma lety by neměla být odvolána. Veřejné investice se prudce snížily, nepříznivý je vývoj soukromé spotřeby. S cílem stabilizovat a v pětiletém horizontu snížit poměr zadlužení vůči HDP se vytvářejí základy flexibilní strategie fiskální konsolidace. Měnová politika zůstává přízpůsobivá při zachování nulového růstu úrokových sazeb se zřetelem k podpoře udržitelného oživení soukromé poptávky. Podstatné jsou strukturální reformy, zejména posílení bankovního sektoru, pro který jsou typické v posledním období megafúze, restrukturalizace podnikového sektoru včetně posílení řízení.

Asie: Pokračuje zotavení z krize z období 1997–98, po šestiprocentním růstu v r. 1999 se předpokládá v letech 2000 a 2001 růst na úrovni 6,5 procenta. V r. 1999 došlo k rychlému ekonomickému oživení zejména díky měnovým a finančním stimulům, externí poptávce a zvýšení cen elektroniky.

Latinská Amerika: Oblast se zotavuje z krize let 1997–98. Zvyšují se exporty zejména do USA, přes pokles cen akcií dochází k oživení v oblasti spotřeby a růstu důvěry spotřebitele. Hrubý domácí produkt, který byl prakticky na nulové úrovni v roce 1999, má dosáhnout v r. 2000 přírůstku 4,25 procenta a 4,5 procenta v r. 2001 při jednociferné míře inflace, má dojít k poklesu deficitu běžného účtu.

Země se zdravou měnovou politikou a flexibilním kursem (Brazílie, Mexiko, Chile) zaznamenávají rychlý ekonomický růst. Region však potřebuje značné externí fondy financování, především v důsledku amortizace dluhů a relativně uzavřené povaze většiny ekonomik. Vysoká volatilita kapitálu na nově vznikajících trzích implikuje určité nejistoty. Dochází však k relativně stabilnímu přílivu přímých zahraničních investic a mezinárodní rezervy již nejsou vystaveny tlaku. Region je však mimořádně citlivý na změny měnové politiky Spojených států, zejména v důsledku úzkých ekonomických a finančních vazeb a potřebě externího financování.

Rusko a SNS: Otázkou je, zda bude makroekonomické zlepšení akcelarovat strukturální reformy. Nastalo rychlé oživení z fi-

nanční krize – po ekonomickém růstu 3,2 procenta v r. 1999 se v r. 2000 očekává další urychlení sedm procent, v r. 2001 čtyři procenta, za oblast SNS celkem 5,6 procenta, přičemž jsou velké rozdíly mezi zeměmi v závislosti na tom, zda produkují ropu. Přebytek běžného účtu Ruské federace za r. 1999 převýšil 10 procent HDP, z čehož však dvě třetiny podlely kapitálovému úniku. Dlouhodobý ekonomický výhled závisí na akceleraci postupu strukturálních reforem.

Přidružené země EU: Ekonomická aktivita se bude zvyšovat při snižující se nebo mírné inflaci. Očekává se rostoucí deficit běžného účtu a značný příliv kapitálu s důsledky na apreciaci kursu. Účinná měnová politika za těchto podmínek bude obtížnější.

Maďarská republika – hodnocena jako nejpokročilejší mezi evropskými tranzitivními ekonomikami, očekávaný ekonomický růst v r. 2000 a 2001 pět procent rezultuje z posílení exportu a investic, zdravé makroekonomické politiky a podstatného pokroku v zavádění strukturálních reforem. Deficit běžného účtu je stabilní (i když na vysoké úrovni), provázený restriktivní fiskální politikou, roční inflace se snižuje.

Polská republika – ekonomický růst osm procent HDP, inflace dvě procenta, deficit státního rozpočtu jedno procento HDP, mezinárodní rezervy relativně vysoké, zdravý bankovní sektor, deficit běžného účtu sedm procent HDP.

Česká republika – očekávané oživení podpořené měnovou a fiskální politikou, restrukturalizace bankovního a podnikového sektoru působí jako brzda a částečně přispívá k úvěrové krizi a vysoké nezaměstnanosti.

Střední východ a Afrika: Ekonomický vývoj je v posledních letech ovlivněn vnějšími faktory včetně změn v cenách komodit a růstem na exportních trzích. Zvýšení cen ropy podpořilo ekonomickou aktivitu a výhled pro většinu zemí produkujících ropu. Země netěžící ropu zaznamenaly podstatné ztráty ze směnných relací, jejich ekonomický výkon byl slabý. Mezinárodní komunita bude pokračovat v podpoře jejich reforem úlevou dluhů, iniciativou HIPC a úsilím o reformu obchodní politiky. Ekonomický růst oblasti Středního východu se očekává v roce 2000 4,8 procenta, v roce 2001 3,6 procenta, ekonomický růst Afriky 3,5 procenta v roce 2000, 4,5 procenta v roce 2001.

Mezinárodní toky kapitálu: Objem přímých zahraničních investic je na stabilizované úrovni, dochází k dalšímu poklesu bankovních půjček, zahájenému již v době asijské krize, a k posilování makroekonomických ukazatelů a sblížení úrovně spreadů.

Důležité jsou další tři hlavní trendy: pozoruhodná stabilita v oblasti přímých zahraničních investic ve srovnání se soukromými toky portfoliového kapitálu, rychlá expanze sektoru informačních technologií spojená s přesunem na externí formy financování (typické zejména pro Asii, kde emise mezinárodních akcií rostou rychleji než emise obligací a půjček), vyšší volatilita pohledávek ve vyspělých ekonomikách snižuje příliv kapitálu na nově vznikající trhy.

Zasedání upozornilo na potřebu obezřetnosti vůči inflačním tlakům ve Spojených státech, národní úspory by měly vzrůst; Japonsko by mělo usilovat o politiku podporující oživení tažené domácí poptávkou, intenzifikaci strukturálních reforem v EU a dalších vyspělých zemích orientovaných na ekonomický růst.

Účastníci zasedání vyjádřili znepokojení, že stávající ceny ropy mohou ohrozit globální růst a spolu s inflačními tlaky mohou negativně ovlivnit výhled mnoha zemí, a současně přání, aby došlo ke stabilitě na ropných trzích na úrovni rozumných dlouhodobých cen. Pokud jde o tranzitivní země východní Evropy a bývalého SSSR, konstatovalo se, že doznaly značného pokroku, proces je však obtížný, má daleko k dokončení, pokrok je různý v závislosti na jednotlivých zemích. Státy, které zaznamenaly největší úspěch v makroekonomické stabilitě a zavádění strukturálních a institucionálních reforem, rovněž dosáhly nejlepších ekonomických výsledků.

V projevu nového generálního ředitele MMF p. Köhlera byla nastíněna vize budoucí úlohy této instituce, která spočívá v těchto hlavních směrech:

- podporovat udržitelný neinflační ekonomický růst
- být centrem stability mezinárodního finančního systému
- spolupracovat s dalšími institucemi, které se podílejí na udržení globální ekonomické rovnováhy
- být otevřenou institucí, učit se ze zkušeností a dialogu a průběžně se přizpůsobovat měnícím se podmínkám
- úzká součinnost a partnerství se SB.

Generální ředitel MMF zároveň zdůraznil, že dnes, kdy již uplynulo deset let od skončení studené války, existuje více příležitostí pro lepší svět, nové technologie a expanze tržní ekonomiky otevřely nové prostory pro prosperitu. Mezinárodní toky soukromého kapitálu se staly hlavním zdrojem ekonomického růstu, produktivity a pracovních příležitostí, ale současně i zdrojem volatility a krizí. Finanční krize let 1997/98 upozornily, že stabilita mezinárodního finančního systému je významnou mezinárodní hodnotou. Nejnáléhavějším problémem je chudoba, která ohrožuje stabilitu ve světě.

V těchto nových podmínkách se MMF jako globální instituce musí zcela přeorientovat, jasně se zaměřit na podporu makroekonomické stability jako zásadní podmínky pro udržitelný růst a pro dosažení tohoto cíle se soustředit na posílení zdravé měnové, finanční a kursové politiky společně s institucionálními a strukturálními reformami. Mandát MMF spočívá v dohledu nad mezinárodním měnovým systémem a zajištěním jeho efektivního fungování. Rovněž se předpokládá, že se bude věnovat dynamice mezinárodního kapitálového trhu a operacím soukromých zprostředkovatelů. MMF prostřednictvím konzultativní skupiny kapitálových trhů, ustavené v jeho rámci, by měl posílit účinný dialog se soukromým sektorem jako důležitý předpoklad prevence vůči krizím a měl by rovněž převzít koordinační úlohu ve vztahu k různým agenturám a fóřům zabývajícím se problematikou finančních trhů.

Cílem není větší program půjček, ale prevalence vůči krizím a posílení dohledu jako ústřední aktivita MMF, zejména je potřebné rozvíjet multilaterální dohled se zaměřením na identifikaci systémových problémů a rizik, zvláště na globálních finančních trzích, věnovat se problematice regionální integrace včetně regionálního dohledu.

Mezinárodní měnový fond se zaměří zejména na podporu stability současného finančního systému zhodnocením vhodnosti kurzových systémů v členských zemích, na dosažení jasných závěrů, pokud jde o vyvážanost a sekvencování mezi liberalizací kapitálového účtu a rozvojem finančního sektoru, a na vhodnou regulaci a dohled nad domácími i mezinárodními finančními trhy. Cílem je podporovat vybudování takového finančního sektoru, který by byl schopen absorbovat šoky. Proto je zapotřebí posilovat konkurenci ve finančním sektoru a diverzifikaci mezi jeho zprostředkovateli.

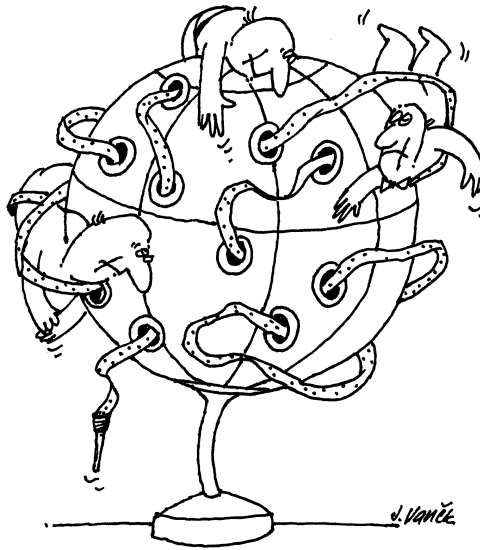
Univerzalita členství MMF ve spolupráci se Světovou bankou mu dává mandát k řešení globálního úsilí k dosažení ekonomického pokroku, prosperity, udržitelného růstu a snížení chudoby. V uplynulém období již bylo učiněno mnoho konkrétních kroků ke zlepšení fungování mezinárodního měnového a finančního systému, pro prevenci a předcházení finančním krizím. Byla přijata celá řada opatření k posílení globální finanční architektury, zvláště zavedení transparentních údajů, standardů a kódů, byl zaveden program hodnocení finančního sektoru a jeho odolnosti vůči vnějším šokům (Financial Sector Assessment Program – FSAP), takže finanční systém je dnes silnější než před asijskou krizí. MMF a mezinárodní komunita jako celek musí pokračovat v tomto úsilí.

V nadcházejícím období se MMF zaměří zejména na posílení dohledu nad domácí ekonomickou politikou svých členů a mezinárodním finančním systémem včetně regionálního dohledu, bude pokračovat v podpoře, rozvoji a zavádění mezinárodně dohodnutých kódů a standardů ve spolupráci s ostatními organizacemi. Bude se věnovat stanovení priorit svého programu a zaměří se na jeho implementaci, zejména na problematiku hodnocení finančního sektoru jako systémového přístupu k vybudování zdravého a integrovaného mezinárodního finančního systému. Současně se bude zabývat stanovením priorit technické pomoci a její účinnější koordinací mezi různými donátory. Zabezpečení těchto úkolů vyžaduje existenci účinných nástrojů a adekvátních zdrojů, které jsou však limitovány, a MMF nemůže působit jako věřitel poslední instance.

Aktuální otázkou je posílení tzv. globální finanční architektury, již se MMF zabývá v posledním období a jež je předpokladem k předcházení potenciálních finančních krizí. Pokrok byl učiněn v těchto oblastech:

Transparentnost

– členské země publikují více informací o spolupráci s MMF a hodnocení jejich politik ze strany této instituce a současně MMF publikuje více informací o svých operacích a své finanční pozici (v současné době 80 procent členských zemí publikuje závěry z konzultací MMF v rámci článku IV Dohody),

– členské země zveřejňují detailní a spolehlivé ekonomické a finanční údaje, tzv. speciální standardy pro distribuci statistických údajů (SDDS),

Zavádění a monitorování standardů a kódů dobrého chování, jimiž se členské země řídí ve své ekonomické a finanční politice

Jde o mezinárodní standardy a kodexy, jejichž dodržování a aplikace napomáhají zavedení do fungování národních ekonomik mezinárodně uznávané praktiky, čímž se zvyšuje důvěra investorů a snižuje míra rizika. MMF vypracoval kodex dobrých praktik pro měnovou a finanční politiku a jsou vypracovávány mezinárodní standardy i v dalších oblastech, jako je *corporate governance* apod.

Pomoc zemím při posilování jejich finančního systému

MMF společně se Světovou bankou zavedly experimentální program zhodnocení finančního sektoru, který analyzuje regulační a právní rámec finančního sektoru i situaci v konkrétních finančních institucích včetně řízení rizika.

Zapojení soukromého sektoru do prevence a řešení finančních krizí

– probíhají práce na operativním rámci pro zapojení tohoto sektoru.

Reforma zápujčnických facilit

Mezinárodní měnový fond zrušil čtyři nepoužívané facility a přehodnotil a modifikoval celou řadu dalších facilit (*Contingent Credit Lines* – CCL, založenou v roce 1999 a určenou ke krátkodobému financování k překonání výjimečných problémů platebních bilancí členských zemí, vyplývajících ze ztráty důvěry trhu, změnil podmínky čerpání pohotovostních úvěrů a *Extended Fund Facility* – EFF určenou pro překonání potíží v platebních bilancích zemí, vyplývajících ze strukturálních problémů) tak, aby motivovaly země k efektivnímu čerpání a splácení.

Ústřední téma dne: chudoba

Jedním z ústředních témat diskusí o situaci dnešního světa, a tedy i diskusí o poslání brettonwoodsských institucí, je prohlubující se chudoba miliard lidí a otázka, jak jí čelit. Myšlenka na její řešení se datuje od samotného vzniku MMF/SB v červenci 1944.

Jak zdůraznil prezident Světové banky p. Wolfensohn, globalizace má naopak malý dopad na snížení chudoby. Údaje jsou více než alarmující:

- Více než 2,8 miliardy lidí z jižní Asie a Afriky, tedy více než polovina světové populace, má příjem menší než 2 USD na den, a dokonce 1,2 miliardy lidí méně než 1 USD na den.

Dvacet procent celkové populace dostává více než 80 procent celkového příjmu, 10 procent populace polovinu celosvětového národního důchodu, průměrný příjem 20 nejbohatších zemí 37krát převyšuje průměr 20 nejchudších zemí. Rozdíl v příjmech za posledních 40 let se dokonce zdvojnásobil.

- Zatímco průměrná délka života v některých zemích Afriky a východní Evropy klesá, průměrná délka života v celosvětovém měřítku se za uplynulých 40 let zvýšila více než za předchozích 4000 let.

- Zdůrazňuje se nerovnost a pomalý postup rozvoje, ale spíše by se měla zdůrazňovat nerovná distribuce příležitostí a zdrojů.

V činnosti Světové banky jen za uplynulých pět let došlo k těmto významným změnám:

- začala poskytovat půjčky na sociální účely, jako je zdravotnictví, vzdělání, sociální podpora, což činí cca 1/4 jejího portfolia,

- přispívá na boj proti AIDS, je angažována v konfliktních situacích v 35 zemích,

- zahájila HIPC iniciativu spočívající ve snížení dluhové zátěže 10 zemí a do konce roku 2000 20 zemí,

- je zapojena ve více než 600 aktivitách antikorupčního programu,

- projekty na ochranu životního prostředí přesahují 15 mld. USD,

- je zapojena do aktivit na zlepšení řízení a investičního klimatu,

- při diverzifikaci portfolia určeného na půjčky se podařilo snížit podíl rizika ze 34 procent před pěti lety na 15 procent v současné době,

- orientuje se na posilování místního zastoupení v zemích, kde provádí operace, což je motivováno snahou bezprostředně reagovat na specifické potřeby zemí,

- podporuje regionální programy a strategie přijaté vládami členských zemí,

- v nadcházejícím období se zaměří na inovaci instrumentů včetně grantů, zjednodušení procedury a snížení komerčních nákladů.

V rámci diskuse o snížení chudoby a zvýšení globálních veřejných statků byly odsouhlaseny následující čtyři oblasti, v nichž by se Světová banka měla angažovat ve spolupráci s ostatními mezinárodními organizacemi:

- usnadnění mezinárodního pohybu zboží, služeb a výrobních faktorů

- co nejširší využívání výhod globalizace a řešení hlavních ekonomických a sociálních problémů (nemoci, následky konfliktů)

- ochrana životního prostředí

- šíření a sdílení znalostí a informací potřebných pro rozvoj.

Jak zdůraznil prezident Světové banky, příležitosti pro růst a rozvoj nebyly v uplynulé historické epoše nikdy větší než dosud, změna spočívá ve využití stávajícího potenciálu a jeho vhodném nasměrování k prospěchu všech obyvatel.

Velmi významná je iniciativa MMF a SB ke snížení chudoby. Obě instituce se účastní reformního úsilí chudých členských zemí celou řadou iniciativ:

- zavedením nové zápujční Facility Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF);
- byly zavedeny prorůstové stabilizační a reformní programy, program na snížení chudoby ve spolupráci s členskými zeměmi a bilaterálními a multilaterálními donátory;
- Světová banka ve spolupráci s regionálními bankami poskytuje půjčky na sociální programy;
- MMF a SB dohodly společnou strategii na snížení dluhového břemene nejvíce zadlužených chudých zemí nabídkou dalšího odpisu dluhů:

– Pokroku bylo dosaženo v zabezpečení financování pro operace v rámci iniciativy PRGF a HIPC (*Heavily Indebted Poor Countries Initiative*). V uplynulém finančním roce garantovalo své příspěvky 60 procent členských zemí a MMF uhradil část svého podílu mimořádnými transakcemi včetně prodeje zlata. Rovněž ČR přispívá na tyto iniciativy částkou 5,7 mil. SDR ve formě dvacetileté bezúročné půjčky.

– V rámci iniciativy HIPC byl vyhlášen cíl snížit dluh 20 nejchudších zemí do konce roku 2000 v částce 30 mld. USD a společně s dalšími mechanismy tradiční dluhové služby až v částce 50 mld. USD. Počítá se s dodatečným zapojením dalších zemí a soukromých donátorů do této iniciativy.

– V uplynulém finančním roce MMF přispěl 31 nejchudším zemím částkou 3,5 mld. SDR.

– Světová banka si stanovila cíl snížit do konce r. 2015 extrémní chudobu na polovinu.

– Pokračovalo poskytování technické pomoci a vzdělávání.

Trvalejšího pokroku v této oblasti je však podle názoru obou institucí možné docílit pouze tak, že chudé země budou schopny, za podpory mezinárodní komunity, vybudovat ekonomické základy pro trvalý růst. Makroekonomická stabilita a strukturální reformy by měly vytvořit podmínky pro příliv soukromého kapitálu a umožnit přístup těmto zemím na mezinárodní zboží a kapitálové trhy. Vyspělé státy byly současně vyzvány, aby v rámci boje proti chudobě snížily obchodní bariéry a umožnily výrobkům z těchto zemí vstup na své trhy.

V nadcházejícím období mají obě instituce analyzovat cesty, jak toho nejlépe dosáhnout.

Výroční zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky potvrdila, že i když obě instituce fungují již 55 let, je v jejich činnosti zřetelný posun. Musely reagovat na měnící se vnější ekonomické prostředí a potřeby zemí. Podmínky globalizace jsou pro ně novou výzvou, kterou se vážně zabývají. Vzájemné úzké propojení ekonomik a možnost vzniku a přenosu finanční náklady volají po potřebě celosvětového nadnárodního řízení těchto otázek. Zasedání jednoznačně potvrdila, že obě instituce mají celosvětovou členskou základnu, odborný potenciál, dlouhodobě odborné zkušenosti i odpovídající finanční předpoklady, aby tento úkol úspěšně řešily.

Rok voleb a snad i změn

KVĚTA ŠUBRTOVÁ

Jakkoli se exjugoslávský prostor v uplynulé dekádě rozštěpil a zdá se, že se bude dál třístit i na přelomu nového milénia, spojuje subjekty vzniklé z bývalé Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ) stále ještě více, než si jsou schopny připustit a než si přejí. Po osmi desetiletích různých forem soužití i rozbrojů a dekádě tu méně tu více silových a krvavých rozhodů nepomáhá nic. Ani poněkud směšná a v každém případě neproduktivní snaha Chorvatska a Bosny a Hercegoviny hledat rozdíly tam, kde nejsou – to jest v srbochorvatském jazyce, který obě tyto nové republiky záhy po svém vzniku modifikovaly, aby nejen latinkou, ale i slovními novotvory a obraty převzatými z místních nářečí odlišovaly jejich úřední řeč od srbštiny.

A aby toho nebylo málo, v posledním roce dvacátého století jako by se osud proti všem postjugoslávským státům spikl, ve všech se v jednom roce konaly volby. Pravda, někde byly naplánované, jinde očekávané, ale v Chorvatsku a Svazové republice Jugoslávie (SRJ) ne tak docela. V Chorvatsku museli po úmrtí prezidenta Franjo Tudjmana koncem roku 1999 přesunout parlamentní volby na počátek ledna 2000 a koncem téhož měsíce si pak zvolit i novou hlavu státu. Ve SRJ pak stupňující se tlak opozice přivedl prezidenta Slobodana Miloševiče k rozhodnutí změnami federální ústavy a následným vypsáním všeobecných a prezidentských voleb dříve, než bylo nutné, se pokusit zachránit sebe i režim před neodvratným pádem. Že mistrnému taktikovi jeho manévr nevyšel, je všeobecně známo, a důsledky celé věci jsou stále navýsost aktuální. Ale vraťme se zpět.

Start byl v Chorvatsku

Měření sil v prostoru bývalé Jugoslávie zahájilo Chorvatsko. A dlužno říci, že přitom svět příjemně překvapilo. A to jak ve všeobecných, tak i prezidentských volbách.

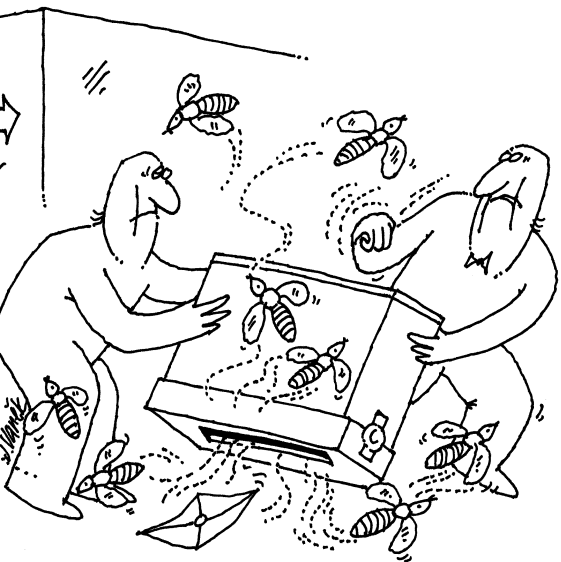
V parlamentních volbách proti Tudjmanovu Chorvatskému demokratickému společenství (HDZ) důležitá část opozice postavila jednotnou kandidátku šesti stran levého středu, které se již při založení koalice (1. 12. 1999) dohodly, že v případě vítězství vytvoří vládu. A přestože šlo o souboj rovnocenných protivníků – vždyť HDZ mělo na své straně hlavní média, opozice představovala ideově velmi nejednotný slepenec liberálních, centristických i levicových subjektů a nadto s uvnitř dřímajícími osobními spory a různorodými ambicemi jednotlivých protagonistů, zatímco opozice mohla spoléhat na potudjmanovské mocenské vakuum v HDZ a na neradostnou hospodářskou a sociální situaci – nakonec opozice zvítězila nejméně o „dvě koňské délky“, v poměru přes 56 procent ku 24 procentům hlasů.

Obdobně to pak bylo v prezidentských volbách, kde do prvního kola nastoupilo celkem devět kandidátů, z nichž naději na úspěch měly od počátku tři osobnosti: poslední

prezident SFRJ Stipe Mesić, bývalý disident a představitel opozice Dražen Budiša a za HDZ tehdejší šéf diplomacie Mate Granić. Všichni tři byli při novém rozložení sil v parlamentu zárukou toho, že Chorvatsko s konečnou platností opustí nacionalistický Tudjmanův politický kurs a spolu s postupující demokratizací a prohloubením hospodářských reforem se co nejdříve plně zapojí do evropských struktur. Nakonec do únorového druhého kola postoupili Stipe Mesić a Dražen Budiša, přičemž výrazné vítězství z lednového klání ve prospěch Mesiće tento ostřílený politik nakonec plně potvrdil.

S tím, jak se do čela země dostal tandem Mesiće s premiérem Ivicou Račanem (šéf Sociálnědemokratické strany – SDP), odstartovaly v Chorvatsku podstatné změny. S konečnou platností skončila epocha vlády „jednoho muže“ a nastalo období všestranné demokratizace, ožívování upadajícího hospodářství a návratu Chorvatska do Evropy, a to i se všemi důsledky pro Balkán, a především pro Bosnu a Hercegovinu a SRJ. Nesporně to není a ještě dlouho nebude rovná magistrála, ale cesta plná zákrut. Neboť překonat „návyky“, které Chorvatům „vštípl“ autokratický Tudjmanův režim, prostřednictvím reformy postavit ekonomiku země na nohy, změnit vztah k bosenským Chorvatům, k vyhnáným chorvatským Srbům a vydat válečné zločince z krvavých konfliktů první půle devadesátých let haagskému tribunálu, to vyžaduje nejen invenci, odhodlání, ale i čas. Proto jsme a ještě budeme svědky některých „vštelků“ z nové linie, jakým bylo například přijetí parlamentní rezoluce potvrzující legitimitu války (1991) jako úlitba HDZ a bosenským Chorvatům (ti volili v chorvatských volbách), které zatím nikdo nepřesvědčil o tom, že jejich země a vlasti je multietnická Bosna a Hercegovina. Vzdor paragrafu o nutnosti stíhat válečné zločiny totiž tato rezoluce slibně zahájené stíhání tohoto typu zločinů poněkud ztěžuje.

Nicméně právě zvrát v Chorvatsku se stal hnacím motorem a nadějí i pro další exjugoslávské republiky, především pro Srbsko, ale i pro Bosnu a Hercegovinu. Jestliže na počátku roku to byly pouze volby v Chor-

vatsku, pak na podzim a počátkem zimy volili všichni ostatní.

V Makedonii nerozhodně

Nejdříve prošla testem komunálních voleb Makedonie. Nakonec tříkolové klání o radnice bylo poznamenáno značným napětím mezi vládní středopravou koalici (Vnitřní makedonské revoluční organizace a Demokratické strany makedonské národní jednoty – VMRO-DPMNE) a postkomunistickou opozicí (v čele se Sociálně demokratickým svazem Makedonie – SDSM), vážnou hospodářskou situací země, a nesporně i situací v Kosovu. Opozice již předem avizovala, že v případě úspěchu zesílí tlak na vypsání předčasných parlamentních voleb. A Skopje je nucena brát v potaz náklady Albánců, jichž v Makedonii oficiálně žije zhruba 25 procent, neoficiálně však až 30 či dokonce 40 procent.

Nakonec volby, které provázela místy a hlavně v prvním kole vlna násilností, dopadly tak, že ani jeden z rivalů nezískal podstatněji navrch, obě volební uskupení získala mírně nad čtyřicet procent hlasů a radnice nejvýznamnějších měst si VMRO-DPMNE a SDSM rozdělily prakticky napůl.

To ovšem neznamená, že v zemi nastal klid, že obě uskupení a makedonští Albánci si vzájemně vyhlásili „klid zbraní“. Hodně bude záležet na vývoji v Kosovu a SRJ, na tom, zda se podaří pozvednout zbláčenou ekonomiku země. Zatím Makedonie zůstává v postjugoslávském prostoru snad největší potenciální hrozbou neklidu a konfliktu.

Slovinsku jde o EU a NATO

K volebním urnám šli 15. října také Slovinci, kteří předčasně vybírali nové Národní shromáždění – dolní komoru parlamentu. Důvodem byla mnohaměsíční vládní krize, kdy se nejdříve rozpadl koaliční kabinet Janeze Drnovška, složený z Liberální demokracie Slovinska (LDS), Slovinské lidové strany (SLS) a Sjednocené kandidátky sociálních demokratů (ZLSD) a poté i kabinet konzervativce Andreje Bujaka (složený ze SLS a Sociálnědemokratické strany Slovinska (SDSS), když se kvůli novému volebnímu zákonu SLS a SDSS rozkmotřily.

Slovinské volby přitom dopadly podle očekávání, když vítězem se stala s téměř 37 procenty hlasů Drnovškov LDS, druhá pak Janšova SDSS s téměř 16 procenty hlasů, které následovaly ZLSD, strana reformovaných komunistů a centristická formace Slovinská lidová strana-Slovinskí křesťanští demokraté (SLS-SKD). Bujakova nově sestavená strana (NSi-KLS) propadla. Drnovšek se ovšem při sestavování nové vlády ocitl v obtížné roli, protože koalici s Janšou předem vyloučili a on sám již před volbami slíbil, že v případě vítězství utvoří stabilní kabinet.

A ten Slovinsko potřebuje, aby mohlo pokračovat na cestě k Evropské unii a Severoatlantické alianci. Neboť vzor tomu, že skutečně všechny slovinské politické strany jsou proevropské a vstup do EU je jejich prvořadým cílem, dílčí vnitropolitická nestabilita postupu země do evropské „patnáctky“ a euroatlantické „devatenáctky“ v žádném případě nesvědčily. Tím spíše, že v poslední době se výrazně zkomplikovaly vztahy Slovinska a jednoho ze sousedních členů EU – Rakouska. Na čemž nic nemění skutečnost, že se tak stalo nikoli vinou Lublaně, ale vzhledem k aktivitám korutanského hejtmána Jörga Haidera a nátlaku na zrušení poválečných dekretů Antifašistické rady národního osvobození Jugoslávie (AVNOJ), které vyvlastnily ve Slovinsku žijící německou menšinu, povíce ze strany Vídně.

Klíčová Jugoslávie

Nicméně ještě před volebním kláním ve Slovinsku se 24. září konaly na začátku zmíněné všeobecné a prezidentské volby ve Svazové republice Jugoslávie a obecní volby v Srbsku. Volby, které jako předčasné vyhlásil prezident Slobodan Milošević, se nesporně spolu s chorvatskými a bosenskými staly tím nejdůležitějším nejen pro tyto tři státy, ale i pro Balkán, Evropu a de facto i svět. A navíc nejen v tomto roce, ale v dlouhém časovém úseku minulosti, a zejména v horizontu budoucnosti.

Přestože téměř do poslední chvíle tomu mnoho nenasvědčovalo – předvolební a nadto neúplné sjednocení opozice (do koalice osmnácti stran nevstoupilo Srbské hnutí obnovy Vuka Draškoviče) bylo velmi křehké, ne-li vágní; vedení menší z jugoslávských republik, Černé Hory, hlasování na protest proti předchozím změnám volebního zákona a ústavy ve prospěch režimu v Bělehradě ignorovali; srbské obyvatelstvo se po tragických deseti letech završených embargem a nálety NATO zdálo být zachvácené averzí vůči politice jako takové – přinesly volby zásadní zvrat. V prezidentském klání prohrál Milošević soubor s kandidátem Demokratické opozice Srbska (DOS) Vojislavem Koštunicou. A ačkoli ještě chvíli „klíčoval“ a svou porážku uznal, až když se od něj odvrátila armáda a při masové demonstraci v Bělehradě rovněž část policie, příznivým faktem je, že v Jugoslávii, která je „srdcem“, a tedy i klíčem k Balkánu, nastalo hektické období rozhodných změn. Neklidnému „podbršišku Evropy“, „starému kontinentu“ i světu tak svítila naděje, že Balkán snad někdy v dohlednější budoucnosti přestane být sudem střelného prachu.

Na tom nic nemění fakt, že v parlamentních volbách díky zmíněnému novému volebnímu zákonu a ústavě získala většinu v obou komorách původní Miloševićova koalice, že Koštunica měl problémy se sestavováním dočasné srbské vlády a s vypsáním voleb v Srbsku. Že v Jugoslávii panoval a panuje určitý chaos a vyjasnění situace a především její úplná normalizace, natož pak pozitivní vývoj mohly pokračovat rychleji. Ba ani to, že vůči Koštunicovi samotnému mají některé vrstvy obyvatel určité a nikoli zcela bezdůvodné výhrady.

Nicméně, i když návrat zpět je již dnes vyloučen a země se sice pomaloučku, ale krok za krokem posouvá potřebným směrem, k euforii, ba dokonce k uspokojení nad děním v SRJ je i dnes ještě hodně, hodně daleko. Po třináctiletém „panování“ Slobodana Miloševiče je země hospodářsky a sociálně v troskách, politicky nestabilní a v morálním úpadku. Nutně potřebuje nejen narovnání vztahů s exjugoslávskými sousedy a mezinárodním společenstvím, ale stejně tak i uvnitř státu. A to jak mezi obyvatelstvem jako takovým, které dokázal minulý režim rozdělit na své příznivce či sympatizanty a odpůrce, tak i mezi oběma republikami a mezi Srbskem a jeho bývalými autonomiemi – Vojvodinou, a zejména Kosovem.

Právě to však bude věc nejobtížnější, přičemž Bělehradu v tom jen stěží může příznivě přispět mezinárodní pomoc, snad s výjimkou rozvážného a noblesního zprostředkování. A to tím spíše, že k hloubce rozkolu mezi Srbskem na straně jedné a Černou Horou, natož pak Kosovem na straně druhé, svět – byť třeba nechtěně – velkou měrou přispěl.

Vláda v Podgorici, kterou si jako odpůrkyni Miloševiče mezinárodní společenství hýčkalo, vzor všem prohlášením, že nechce rozbíť federaci, pošilhává příliš po samostatnosti. O Kosovu, kde NATO v tzv. humanitární válce – jak nesmyslné je už ono slovní spojení – sice zabránilo vraždění a vyhánění většinových Albánců, aby poté jeho mírové sbory takřka nečinně přihlížely byt zákonitě početně menšímu vraždění a vyhánění Srbů a dalších nealbánských etnik, ani nemluví. Proto navýsost důležité bylo, je a bude také především to, jak umně a noblesně se světové společenství dokáže zbavit tohoto jugoslávského „másla na hlavě“. Jak rychle a důsledně dostojí alespoň slibu, že SRJ bez Miloševiče se stane středobodem pozornosti Paktu stability pro jihovýchodní Evropu.

Sporné Kosovo

Zatím se zdá, že za příliš šťastný konec svět jugoslávskou kartu neuchopil. V okamžiku nadějněho zvratu v Bělehradě a nejasných či spíše nejistých poměrů v Jugoslávii bylo holým neštěstím nezrušit byt i dlouhodobě plánované a fakticky připravené (včetně příjezdu stovek volebních komisařů OBSE) kosovské komunální volby. A to tím spíše, že sama situace v Kosovu, jak na to upozornila například organizace Human Rights Watch (HRW), nebyla ani po výše než ročním působení mírových sil KFOR a mezinárodní civilní správy (UNIMIK) pro toto hlasování zralá.

Vždyť o výsledku tohoto etnický „čistého“ hlasování nemohlo byt pochyb, stejně

jako nebylo pochyb o tom, že kosovští Albánci je nechápali jako předzvěst svých budoucích autonomních orgánů a institucí, ale jako zárodek svého samostatného státu, ne-li dokonce provincie obnovené Velké Albánie. Což i při Koštunicově pochopení pro dlouhodobou mezinárodní přítomnost a angažovanost v této srbské provincii, již Jugoslávii dosud nikdo neodňal, lze považovat za jemu uštědřenou „ránu pod pás“.

A nejen jemu, ale i již zmíněné Macedonii, jejíž albánské menšině může celá záležitost opět posloužit jako zářný příklad, že snaha po odtržení za určitých okolností ve světě uspěje. A pak také Bosně a Hercegovině, kde dosud spolužití (nebo spíše smírná spoluexistence) tří etnik ve dvou republikových celcích je pět let po válce nadmíru křehká a kde separatistické tendence nejsou zcela mrtvé.

Test nejen pro Bosnu

Téměř pět let po konci nejhorší z balkánských válek první půle devadesátých let se také v Bosně a Hercegovině uskutečňují v tomto roce všeobecné volby. Měly být posledními pod přímou organizací, patronací a kontrolou OBSE, a mezinárodní společenství doufalo, že se také zde – stejně jako na počátku roku v Chorvatsku – podaří přetnout začarovaný kruh vlády nacionalismu.

Zdánlivě takovému vývoji nahrálo odstoupení signatáře Daytonských dohod o bosenském míru Aliji Izetbegoviče z kolektivního tříčlenného multietnického předsednictva státu (kolektivní prezident). Avšak od věci nebylo varování, že oproti jeho muslimským soupeřům, a tedy i nástupci ze Strany demokratické akce (SDA), byl právě on úplným beránkem či mírovou holubicí. Rovněž zdejší Chorvaté začali těsně před volbami zesilovat tlak na posílení své pozice v muslimsko-chorvatské federaci, ba dokonce se znovu začalo ozývat volání po založení vlastní bosensko-chorvatské republiky. Nadto panovala obava, že stejně jako při jarních komunálních volbách bude i nyní v jejich předvečer zatčen a odvezen před haagský tribunál někdo z bosenskosrbských nacionalistů, ba dokonce, že po bývalém členovi celobosenského předsednictva a šéfovi bosenské Srbské demokratické strany (SDS) Momčilu Krajišnikovi to tentokrát bude dokonce buď sám Radovan Karadžić či alespoň generál Ratko Mladić (jž v létě to slíbily učinit Spojené státy). To vše pro snahu snížit vliv nacionalistických stran a osobností v Bosně a Hercegovině znamená kroky ryze kontra-produktivní.

A tak výsledek bosenského testu, jak pokračovalo urovnávání poměrů – především fungování celobosenských orgánů, návrat uprchlíků do původních domovů a vytváření skutečné multietnické společnosti – a jak světové společenství zvládl model vynuceného míru, byl velmi nejistý.

Což je o to horší, že jeho obdoba se uskutěčňuje v Kosovu, a zejména, že jde o model, který má tvořit pilíř spojeného NATO, EU, OBSE a OSN při zvládnutí a odvrácení konfliktů a krizí na počátku nadcházejícího, již jedenadvacátého století.

SLOVINSKÉ PARLAMENTNÍ VOLBY v mezinárodních souvislostech

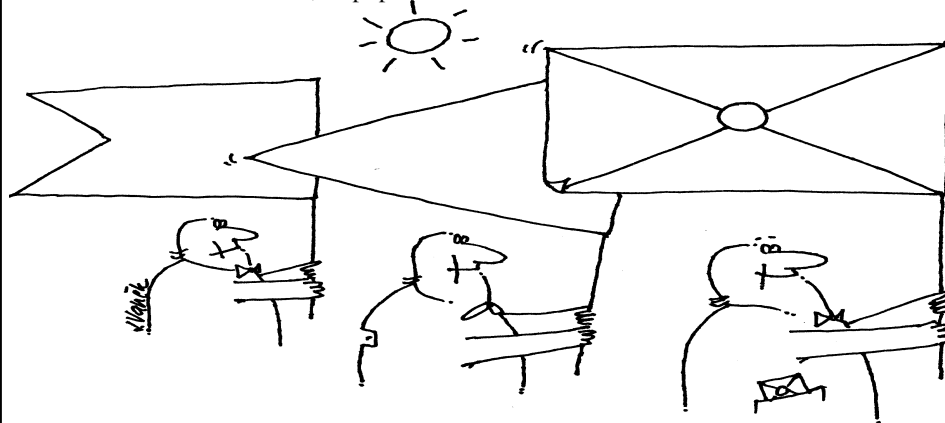
LADISLAV CABADA,
MIROSLAV CH. POCHE

Republika Slovinsko je jedním z nejmladších států v Evropě. Její vznik byl do značné míry závislý na postoji sousedních zemí, především Rakouska a Itálie, ale také Německa, tedy země, která aspiruje na vůdčí postavení v Evropě. Byly to právě tyto tři státy, které se v létě roku 1991 postavily proti agresi jugoslávské armády vůči Slovinsku a zabránily tak rozšíření balkánského konfliktu do této země. Také v dalších měsících vyvíjely tyto země silný diplomatický tlak na mezinárodní společenství k právnímu uznání nového státu. Byly dokonce ochotny jít do konfliktu s ostatními členskými zeměmi Evropských společenství a se Spojenými státy.

Jak Rakousko, tak Itálie hrály v celé historii slovinských zemí významnou úlohu. Až do roku 1918 byla většina současného slovinského území pod vídeňskou správou a po skončení první světové války pak západní třetina území připadla Itálii. V roce 1941 po okupaci Jugoslávie bylo dnešní Slovinsko rozděleno mezi Itálii, Německo a také Maďarsko. Právě události spojené s průběhem druhé světové války výrazně ovlivnily a dosud ovlivňují vztahy Socialistické federativní republiky Jugoslávie, resp. jedné z jejích následnických zemí – Republiky Slovinsko – k sousedním zemím.

Okupace rozdělila slovinské obyvatelstvo do dvou jasně vymezených skupin; jednu stranu představovali kolaboranti fašistického režimu (Domobrana, Bílá garda a vedení katolické církve), na druhé straně stáli příslušníci antifašistické Osvobozené fronty (OF), v níž postupně získávali převahu komunisté stalinského ražení. Obě skupiny hledaly podporu u ideologicky spřízněných mocností – Itálie a Německo, resp. protihit-

lerovské koalice, především Sovětského svazu. Podobně jako jiné okupované země také Jugoslávie hledala opatření k odsunu a zabavení majetku kolaborantů z řad německy mluvícího obyvatelstva. Již 21. 11. 1944 předsednictvo AVNOJ (Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie) přijalo *Rozhodnutí o přechodu nepřátelského majetku do státního vlastnictví, o státní správě nad majetkem nepřítomných osob a zabavení majetku, který násilně odcizily okupační mocnosti*. Na základě tohoto opatření byl po válce vyvlastněn majetek německé říše a jejích občanů, který se nacházel na území Jugoslávie, majetek všech osob německé národnosti s výjimkou osob, jež bojovaly v Osvobozené frontě, a také majetek všech válečných zločinců bez ohledu na národnost. Tento čin postihl významnou část slovinské společnosti a vyvolal vlnu emigrace, a to bez ohledu na národnost. V komunistickém režimu byli stoupenci domobranství, kteří neodešli do zahraničí, perzekvováni a totalitní systém na čtyřicet let znemožnil historickou diskusi.

Na konci osmdesátých let došlo v Jugoslávii k prohloubení společenských a národnostních sporů, což otevřelo ve Slovinsku prostor pro rehabilitaci konzervativních sil. V prvních svobodných volbách na jaře 1990 dokázaly opoziční síly spojené v koalici DEMOS (Demokratická opozice Slovinska) porazit dosud vládnoucí Svaz komunistů-Stranu demokratické obnovy. Nejvýznamnější pozice v DEMOS obsadili stoupenci výrazně konzervativního proudu slovinské politiky, jejichž nejvýznamnějším představitelem byl předseda slovinské vlády a předseda křesťanských demokratů (SKD) Alojz Peterle. Tito politici požadovali přezkoumání a revizi poválečných rozhodnutí a také zavedení přísného lustračního režimu, jenž by znemožnil politickou a ekonomickou činnost bývalých vysoce postavených členů komunistické strany a tajné služby. Většinu z těchto požadavků se ovšem Peterleho vládě nepodařilo prosadit. V zahraničněpolitické koncepci vlády převládala orientace na země se silnými křesťansko-demokratickými proudy (Německo, Itálie).

Peterle a celý konzervativní pól přitom vycházeli z předpokladu, že slovinská společnost přelomu 80. a 90. let je společností antikomunistickou, plně odmítající poválečné uspořádání. Parlamentní a prezidentské volby na konci roku 1992 ovšem ukázaly, že toto ideologické východisko není v souladu s realitou. Vítězství levicově zaměřené liberální demokracie (LDS) Janeze Drnovška a úspěch bývalého předsedy představenstva Svazu komunistů Slovinska Milana Kučana již v prvním kole prezidentských voleb ukázaly, že slovinská společnost odmítá radikální postup konzervativních sil.

Osm let fungování vlád Janeze Drnovška znamenalo zpomalení společenských reforem a ekonomické transformace, která – vzhledem k výchozí pozici – výrazně zaostala v porovnání s ostatními transformujícími se zeměmi. V průběhu let 1992–2000 neměly pravicové strany prakticky žádnou možnost podílet se na zásadních rozhodnutích spojených s proměnami společnosti. Tato situace vyvolala silnou nespokojenost a nedůvěru ve fungování politického systému. Meziavicí a levicí panuje silná animozita. Sociálnědemokratická strana, která je vzhledem k názvu paradoxně vůdčí pravicovou silou ve Slovinsku, se pokusila o zvrát; vyvolala proto lidové hlasování o změně volebního systému z poměrného na dvoukolový většinový. Tento krok měl v letošních volbách zajistit pravici vítězství a vytvoření vlády. Kolem referenda panuje dodnes mnoho nejasností, způsobených jak chybně položenou otázkou (bylo jich několik a žádná nezískala nadpoloviční podporu), tak i následným sporným rozhodnutím Ústavního soudu. Vrcholem snah bylo sdružení Slovinské lidové strany (dosud koaličního partnera LDS) a Slovinských křesťanských demokratů 15. dubna 2000, což vyvolalo vládní krizi a vyslovení nedůvěry vládě. Předsedou sjednocené strany se stal umírněný pragmatik politik Franc Zagožen. Drnovšekovým nástupcem v křesle předsedy vlády se stal emigrant, místopředseda Lidové strany Andrej Bajuk, podporovaný všemi stranami pravi-

cového spektra. Tímto krokem byl narušen systém kohabitace mezi prezidentem a předsedou vlády. Do kabinetu vstoupila řada politiků, kteří byli jeho členy již v letech 1990–92; ministry zahraničních věcí a obrany se stali Alojz Peterle, resp. Janez Janša.

Mezi oběma politickými tábory panuje rozpor ve většině základních vnitropolitických otázek. Jen namátkou uvedme problematiku lustrací, spor o úlohu katolické církve ve fungování politického systému, otázku laického školství atd. V zahraničněpolitických otázkách se slovinské politické strany shodují na prioritě v úsilí o členství Slovinska v Evropské unii. Slovinsko bylo zařazeno do první vlny kandidátů na vstup do EU, obecně je prezentováno jako hospodářsky nejrozvinutější kandidátská země. Tato ekonomická situace je však založena na výhodných počátečních podmínkách a v současné době je ekonomický růst v porovnání s ostatními zeměmi první vlny nižší. Vzhledem k pomalé ekonomické reformě, která zachovala vysokou úroveň státních podpor výroby, jsou slovinské hospodářství a produkce nekonkurenceschopné. Největší problémy má Slovinsko v oblasti liberalizace obchodu v rámci integrace do Středoevropské zóny volného obchodu (CEFTA) a Evropské unie. Všechny uvedené skutečnosti způsobují mj. nízkou míru zahraničních investic ve Slovinsku. Vlády se snažily tento nedostatek nahradit zvýšenými vládními výdaji v oblasti infrastruktury a státními dotacemi. Vládní krize v první polovině roku 2000 a následující kampaň před parlamentními volbami, které se uskutečnily 15. října, zpomalily také přijímání důležitých zákonů, které byly v plánu legislativní práce prioritní pro přibližování se Evropské unii.

Zatímco v otázce přibližování Slovinska k Evropské unii panuje mezi hlavními politickými stranami shoda, velmi odlišný je přístup k řešení některých bilaterálních otázek, především ve vztahu k Rakousku a Itálii. Nová pravicová vláda výrazně změnila postoj slovinské diplomacie ve vztahu k těmto zemím. Na setkání ministrů zahraničních věcí Rakouska a Slovinska v rakouském Alpbachu 30. srpna 2000 přistoupil A. Peterle poprvé na rakouský požadavek k otevření diskuse o platnosti avnojských rozhodnutí. Tento krok vyvolal ve Slovinsku silnou kritiku a také požadavek na odvolání ministra v parlamentu. Otázka platnosti těchto rozhodnutí je východiskem i pro diskusi o následnictví federativní Jugoslávie, potažmo slovinského právního následnictví smluv uzavřených SFRJ. Stanovisko, že Republika Slovinsko je mezinárodněprávní následnicí SFRJ, je jedním ze základních předpokladů samostatného Slovinska a podporuje také východisko, že vznik Republiky Slovinsko je výsledek rozdělení a ne jednostranné secese.¹⁾ Pravicové strany zpochybňují platnost těchto rozhodnutí také proto, že za právní základ státu považují lidové hlasování z roku 1990 o samostatnosti a nezávislosti Slovinska.

Pokud by bylo následnictví Slovinska zpochybněno, mohlo by dojít k právnímu sporu např. o platnost Rakouské státní smlouvy z roku 1955. Již při návštěvě rakouské delegace 4. prosince 1991 proto žádalo nově vzniklé Slovinsko rakouskou stranu o umožnění noti-

fikace této smlouvy, která je uložena v Moskvě, aby tak zajistilo kontinuitu poválečného právního uspořádání. Rakousko na tento požadavek nereagovalo. Vnitropolitický spor mezi kritiky komunistického režimu a postkomunisty se tak přenesl na mezinárodní půdu a vyvolal mezi diplomaty značnou odezvu. V tomto smyslu se ve slovinských médiích objevilo několik srovnání avnojských rozhodnutí s tzv. Benešovými dekrety.

Podobné rozpory o kontinuitě platnosti mezinárodních právních předpisů se týkají také smluv uzavřených mezi federativní Jugoslávii a Itálií. Jde zejména o tzv. Pařížskou dohodu z roku 1947, která vymezila jugoslávsko-italské hranice, a také Osimskou smlouvu z roku 1975, která právně vymezila hranice po rozdělení Svobodného terstského území mezi Itálií a Jugoslávii. Po roce 1992 bylo Slovinsko vícekrát konfrontováno s tlakem italské politiky na zrušení některých jugoslávsko-italských dohod s odkazem na fakt, že Slovinsko není nástupnickou zemí bývalé federativní Jugoslávie, v některých případech byla dokonce zpochybněna platnost smluv kvůli tomu, že je podepsal totalitní komunistický stát. Italská vláda blokovala také podepsání asociační dohody mezi Evropskou unií a Slovinskem, k němuž došlo teprve po nástupu vlády levého středu v Itálii. V Itálii každopádně existují silné skupiny, jež požadují revizi poválečných kroků jugoslávské i italské strany (jedná se zejména o majetky italských občanů, nacházející se na území Slovinska). Problematika slovinsko-italských smluv dosud není vyřešena a představuje pro malé Slovinsko výrazné – byť zatím potenciální – ohrožení. Případný nástup pravicové vlády v Itálii by totiž mohl znamenat i zvýšení tlaku na slovinskou stranu.

Pravicová vláda Andreje Bajuka navázala ve své činnosti na orientaci prvního slovinského kabinetu z roku 1990. Tato ideová spojitost se v zahraničněpolitické orientaci projevila také v činnosti předsedy slovinských křesťanských demokratů A. Peterleho, který v červenci 2000 společně s Bajukem založil novou politickou stranu Nové Slovinsko. Secese této strany od Sjednocené lidové strany ukázala na nejednotnost slovinské pravice, která neapremeni ani tak z ideových rozporů, ale spíše z rozdílných pohledů na možnost soužití se stranami levice. Nesmiřitelnost některých proudů slovinské pravice může ohrožovat stabilitu jak ve vnitropolitických, tak i v mezinárodních procesech.

Ačkoliv předvolební výzkumy ukazovaly na jasné vítězství liberálních demokratů a možnost vytvoření středolevé koaliční vlády s postkomunistickou Sjednocenou kandidátkou sociálních demokratů, nebylo možné očekávat, že by volby mohly vyřešit zásadní rozpor v nahlížení na budoucnost Slovinska ze strany levice a pravice. Zdá se dokonce, že vytvoření takové vlády by mezi pravicovými stranami a jejich voliči mohlo vyvolat ještě hlubší frustraci, než tomu bylo v období po roce 1992. Na tomto pohledu nic nemění skutečnost, že konfrontační politiku prosazovaly a prosazují právě některé z pravicových stran. Vytvoření středolevé vlády

každopádně nemusí být jedinou z možností pro vznik povolebního koaličního kabinetu. Nabízí se také spolupráce umírněných proudů z obou stran politického spektra, jako tomu bylo v letech 1996–2000, konkrétně liberálních demokratů a Sjednocené lidové strany. Dohoda obou proudů je nepochybně možná, jak ukázalo i hlasování o kompromisní změně volebního zákona v červenci 2000. Zkušenost předchozí spolupráce těchto stran ovšem ukazuje, že komunikace uvnitř kabinetu byla velmi špatná, což brzdilo celkovou činnost vlády.

Složení nové vlády, které bylo známo až po uzavěření, může výrazným způsobem ovlivnit také zahraničněpolitické postavení Slovinska. Proevropský směr nebude pravděpodobně změněn při jakémkoli složení kabinetu, důležitý ovšem může být postoj slovinské diplomacie k bilaterálním jednáním se sousedními zeměmi. Tento fakt je důsledkem neschopnosti obou politických pólů hledat konsenzus jak ve vnitřní, tak i zahraniční politice. Tato skutečnost zůstane realitou bez ohledu na konkrétní výsledky voleb. Při současném rozložení politických preferencí nelze pravděpodobně očekávat změnu v brzké době. Pokusy o smíření politických protivníků, podniknuté na počátku 90. let (tzv. národní usmíření), byly přičiněním obou stran neúspěšné.

¹⁾ Otázka následnictví SFRJ je velmi složitým mezinárodněprávním problémem. V souvislosti s následnictvím se dosud nepodařilo uzavřít dohodu o rozdělení společného majetku, včetně státního pokladu. Ani na půdě OSN dosud nebyla tato otázka vyřešena. Vzhledem k rezoluci RB OSN č. 777/1992, která prohlásila SFRJ za neexistující, a rezoluci č. 47/1/1992, vylučující automatické členství bývalé SFRJ v OSN, připravily Chorvatsko spolu se Slovinskem a Bosnou a Hercegovinou návrh rezoluce Valného shromáždění OSN, která by měla definitivně vyřešit status Jugoslávie (SRJ – federace Srbska a Černé Hory) v této organizaci. Dle citovaných rezolucí z roku 1992 SRJ, jako následnická země SFRJ, není automaticky de iure členem OSN, a přestože oficiálně nebyla nově přijata, má při OSN v New Yorku i Ženevě di-

Neoficiální volební výsledky

Kandidátní listina	Počet mandátů	Počet hlasů v procentech
LDS	34	36,16
SDS	14	15,91
ZLSD	11	12,20
SLS+SKS – SLS	9	9,57
NS – KLS	8	8,64
DeSUS	4	5,12
SNS	4	4,37
SMS	4	4,33
Menšinová poslanci	2	–

Zdroj: <http://www.sigov.si/volitve/> – pondělí, 16. října 2000, 8:40

Zadržitelný vzestup Jörga Haidera

RICHARD
SEEMANN

Strana Svobodných (FPÖ) zažila poprvé od roku 1995 masový odklon svých voličů, a to při důležitých zemských volbách ve Štýrsku, zaujímajícím svými téměř dva a půl miliony obyvatel čtvrtou příčku mezi spolkovými zeměmi. Vyjádřeno čísly šlo o ztrátu 65 tisíc voličů, což je padesátiprocentní úbytek. Z toho 30 tisíc voličů se přesunulo ke koaličním lidovcům (ÖVP) a zbytek nešel k volebním urnám. Tím byla Haiderova strana jednoznačně poražena.

Ani sociálním demokratům (SPÖ) se nedvedlo příliš dobře, i když jejich ztrátu poněkud snížili blízcí Zelení. Jednoznačným vítězem se stala ÖVP, která získala 47,27 procenta voličů, následovaná SPÖ s 32,41 procenta, propadlou FPÖ s 12,43 procenta, Zelenými s 5,54 procenta a troskami Liberálního fóra s 1,09 procenta. Rozdělení v mandátech do Zemského sněmu je pak ÖVP s 27 (dosavadně 21), SPÖ 19 (21), FPÖ 7 (10), Zelení 3 (2). Na základě těchto výsledků bude mít ÖVP pět zemských radů (dříve 4), SPÖ 3 (4) a FPÖ pouze jednoho. Debakl haiderovců necelý rok po jejich vstupu do spolkové vlády není nahodilý a všechny rozborů a analýzy poukazují na to, že ve Štýrsku je masový odklon přízně obyvatelstva důsledkem jejich způsobu vládnutí – především neplněním populistických slibů v sociální oblasti.

Generální tajemník FPÖ Peter Sichořský se snažil drtivou porážku své strany zdůvodnit argumentem, že členové vídeňského kabinetu FPÖ oproti lidovcům nedokázali dobře prodat svou práci. Zřejmě se však ukázalo, že nejsou reprezentanty *drobného* člověka, jak Haider neustále prohlašoval. Naopak jejich snahy nahradit „neodpovědnou ekonomickou politiku“ předchozí rudo-černé koalice úspěšnými balíčky těžce doléhají na všechny vrstvy obyvatelstva. Jejich viditelný reprezentant – ministr financí za FPÖ Karl-Heinz Grassler chce dosáhnout v nejbližších letech nulového státního rozpočtu za cenu snížení životní úrovně všech vrstev obyvatelstva. Podle těchto plánů by v roce 2001 měli zaměstnanci přijít o 27,2 miliardy šilinků, podnikatelé a samostatní o 7,3 miliardy šilinků a důchodci o 1,5 miliardy šilinků. V následném roce pak stejné skupiny obyvatelstva o 23,6 miliardy šilinků, 6,6 miliardy šilinků a 1,5 miliardy šilinků. V roce 2003 kromě podnikatelů, kteří by měli získat částečně zpět 3,1 miliardy šilinků, bude většina obyvatel opět krácena na svých příjmech.

Desetitisíce vysokoškoláků vyšly do ulic, aby se postavily proti připravovanému zavedení školného, které by ohrozilo především sociálně slabé. A právě na jejich stranu se postavila špičková kandidátka ÖVP ve Štýrsku, zemská hejtmanka Waltraud Klasnicová, bez ohledu na to, že její strana ve vládě s tímto opatřením souhlasila. Mýtus „ochrácení slabých“, který zneužíval Haider pro získání dalších oveček, se tak velmi rychle rozplývá, a navíc přechod na vládní pozice ukazuje, že nemá žádná zázračná řešení.

Haider hrozí vystoupením z vlády

Před štýrskými volbami vypukl skandál, když funkcionáři FPÖ nechali sledovat za úplatu své politické odpůrce. Peníze podle těchto informací měly být rozdělovány přes blízké stojící policejní odbory AUF a směřovaly k informátorům do Vídně, Celovce, Eisenstadtu do Štýrska. Tamní policejní důstojníci měli za odměny, dosahující až 60 tisíc šilinků, podávat informace o odpůrcích Svobodných, mezi nimi i o bývalém sociálnědemokratickém ministru vnitra Casparu Einemovi. Opoziční strany – SPÖ a Zelení – se snaží prosadit zřízení zvláštní parlamentní vyšetřovací komise. Obviňují přitom ÖVP, že odmítáním ustavení komise kryje svého koaličního partnera, přičemž nevylučují, že je sama do této aféry namočena.

To vše silně znervózňuje vedení FPÖ, a především jejího stínového vůdce Jörga Haidera, který je v Korutanech „pouhým“ zemským hejtmánem. V prvním televizním interview po štýrských volbách nešetřil populistickými hesly. Z debaklu obvinil především svého koaličního partnera a spolkového kancléře Schüssela z toho, že „nedovedl držet své ovečky na šňůře“. Ti totiž podle jeho názoru obvinili Svobodné za nepopulární opatření, ačkoliv ve vládě s nimi souhlasili, a obrátili je potom ve volbách proti svému koaličnímu partnerovi. Pohrozil proto vystoupením z koalice, která by podle jeho výkladu musela vést k novým volbám, protože Schüssel poté, co odmítl snahy sociálních demokratů o obnovení mnohaleté koalice, by těžko mohl s nimi utvořit nový spolkový kabinet. Na dotaz, zda by to na základě posledních průzkumů veřejného mínění nebylo pro Svobodné sebevražedným krokem, Haider prohlásil, že kdykoliv průzkumy byly vůči jeho straně negativní, volební výsledek byl opačný. Současně se tak zřejmě snaží dokázat, že on je garantem všech vítězství a bez něho se nedá nic vyhrát.

Ještě během vídeňského zasedání vedení FPÖ, jež hodnotilo výsledky štýrských voleb, stále více mezi tamními funkcionáři sílily hlasy, že by se Haider měl vrátit z Korutan zpět do Vídně a zapojit se osobně do vlády. Haider to zatím odmítá a tvrdí, že prý nemá žádné podobné ambice, ale na druhé straně neskrývá, že pokud se budou řádné volby konat v roce 2003, chce se stát kandidátem na funkci kancléře. Podle analytiků by sice FPÖ mohla získat hla-

sy v nastávajících prosincových volbách v nejméně spolkové zemi v Burgenlandu vzhledem k tamnímu bankovnímu skandálu, ale v jarních volbách v největší spolkové zemi Vídně se očekává citelný úbytek hlasů.

Otevřenou otázkou přitom zůstává, zda by se lidovcům podařilo všechny ztracené hlasy Svobodných získat pro svou stranu. Stále největší stranou v Rakousku je opoziční SPÖ, a pokud se jí podaří pod novým vedením konsolidovat, lze očekávat i zde zvýšení preferencí na úkor Svobodných vzhledem k tomu, že mnozí její voliči, kteří přeběhli k Haiderovi, dnes zjišťují, že udělali velkou chybu.

Svobodní zůstávají dále Haiderovou stranou

Svobodní před parlamentními volbami tvrdili, že zvedli prapor sociální demokracie a jsou nyní stranou drobných a pracujících lidí. Pro zlepšení své zahraniční image se Haider formálně vzdal předsednictví ve straně a stal se jejím „řadovým členem“. A tak v době, kdy před vídeňskou radnicí demonstrovalo na sto tisíc odpůrců současné vládní koalice, sjezd FPÖ schválil nové stranické vedení v čele s vicekancléřkou Riessovou-Passerovou.

Jörg Haider vyzval svou FPÖ, aby i za nově zvolené předsdkyně vystupovala ve vzájemné shodě a jednotně, a slíbil jí stoprocentní podporu. „Za ni dám ruku do ohně,“ řekl delegátům jarního sjezdu, kteří jí 91,5 procenta hlasů zvolili, a znovu vysvětloval důvody svého odstoupení. Vyčetl opozičním sociálním demokratům, že přiměli Evropskou unii, aby zmrazila své vztahy s Rakouskem, protože nemohli umést, že přišli o podíl na vládní moci. Kritizoval spolkového prezidenta Thomase Klestila za to, že se proti sankcím dost důrazně neohradil, a žádal o vyhlášení lidového hlasování, aby voliči mohli vyjádřit názor na zmrazení rakouských plateb do rozpočtu EU.

Nová předsdkyně Susanne Riessová-Passerová vyzvedla Haiderovy zásluhy o „FPÖ a Rakousko“ a ujistila ho svou absolutní loajalitou. „FPÖ je dále stranou Jörga Haidera,“ prohlásila. Svobodní se nemohou změnit, zdůraznila. Společně s Haiderem sleduje stejné cíle a ideály a všechny tyto ideje jsou dnes pro Svobodné stejně platné jako dříve, řekla nová předsdkyně. Osobně proto nevidí sebelepší důvod distancovat se od Haidera. Hlavní devizou strany zůstanou nadále jasná slova k ožehavým problémům politiky, která Svobodné odlišovala podle nové předsdkyně od ostatních stran.

Odborníci na rakouské poměry se nedomnívají, že by formální změna vedení FPÖ mohla změnit politiku této strany, což poslední měsíce plně potvrdily, když dále pokračuje ve své proticizinecké rétorice. Představitelka sociální demokracie Andrea Kuntzová označila Riessovou-Passerovou „za věrnou služebnici svého pána“, který ke škodě Rakouska neodešel z vysoké politiky. Známý rakouský politolog profesor Anton Pelinka správně předpověděl, že Riessová-Passerová zůstane věrná Haiderovi. Nemá totiž jeho dar bezprostředně a přitažlivě diskutovat, a pokud by se odklonila od jeho úderného stylu vedení strany a populistického způsobu argumentace, preference Svobodných by mohly začít povážlivě klesat. Průzkumy veřejného mínění už po zavedení

sankcí Evropské unie potvrdily pokles preferencí, a to zatím na úkor koaličního partnera ÖVP, což podle Pelinky vneslo do vedení FPÖ nervozitu a pokušení nasadit ještě agresivnější taktiku než dosud. Představitelé Svobodných označili spolkového prezidenta Klestila dokonce za „lumpa“ a Haider neomalenež útočil po dobu sankcí na představitele Evropské unie, především na francouzského prezidenta.

Přítom se snažil spojit s dalšími populistickými stranami, především v Itálii, kde zavítal do Benátek se zdůvodněním, že zde bude propagovat ve své funkci zemského hejtmana turistické krásy Korutan. Jeho návštěva se proměnila ve skandál nebyvalých rozměrů. Svou „propagaci“ zahájil totiž nevybíravou kritikou na adresu francouzského předsednictví v Evropské unii. Prohlásil, že považuje úsilí Francie prezentovat se coby avantgarda a lepší národ Evropské unie za začátek chybného vývoje, jaký je znám už z německého a italského fašismu. Odmítl přítom návrh prezidenta Chiraka, aby státy kolem Francie a Německa urychlovaly integraci Unie. Nelze se tedy divit, že těžko pak hledá v zahraničí nějakého spojence.

Známý francouzský nacionalista Le Pen se od něho distancuje stejně jako představitel italské pravice včetně expremiéra Silvia Berlusconiho, jemuž nevdalo, že v jeho vládě seděli neofašisté. O Haiderovi prohlašuje, že jej nezná a jeho strana „Vzhůru Itálie“ nemá s ním nic společného. Ten totiž prohlašoval, že je zvědavý, co se stane, jestliže vyhraje v Itálii volby a proti Bruselu bude stát společná fronta Rakouska a Itálie, hájící národní zájmy svých zemí. Dvě stovky policistů musely hájit známý benátský hotel Evropa, ležící na Kanale Grande, před rozzuřenými demonstranty, kteří skandovali „Haider ven“. Přítom létaly vzduchem rajčata a pomeranče a ozývaly se petardy rachejtli. Odneslo to však i sídlo Ligy severu, umístěné v prestižním paláci San Cassuano, které bylo pomalováno hesly „Haider Nazi“ a „Haider Raus“.

Úspěch lidovců se nese na vlně nacionalismu

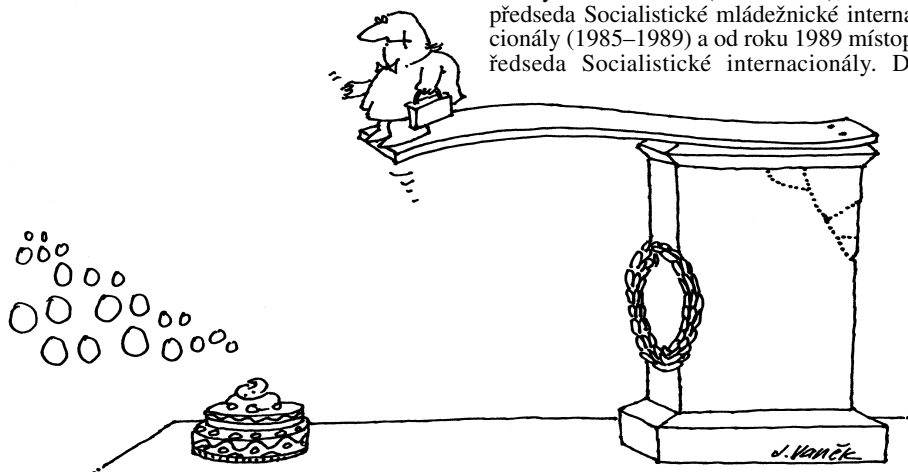
Beze sporu velký úspěch lidovců ve Štýrsku a rostoucí preference i na celostátní úrovni jsou výsledkem obratné politiky jejich předsedy, spolkového kancléře Wolf-

ganga Schüssela. Jeho risk uzavřít proti všem radám spolkového prezidenta, a především evropských partnerů, spojení s Haiderem alespoň v prvním roce jeho vlády vychází. Úspěšnost této taktiky se plně potvrdila právě při štyrských volbách tím, že se prezentuje jako ochránce suverenity Rakouska proti všem zahraničním tlakům. Obrátil tak do jisté míry bezzubé sankce Evropské unie vůči Rakousku ve svůj prospěch, když se prezentoval vůči voličům jako politik velkého stylu, který odráží nespravedlivé útoky ze zahraničí. Vyhýbá se však hovořit o pokračujících sankcích Spojených států a Izraele. Neopomenul plně využít ve svůj prospěch takové kauzy, jako je Temelín a tzv. Benešovy dekrety, vůči České republice, stejně tak jako dekrety AVNOJ proti Slovinsku.

V tomto světle je proto nutno vidět, že blokáda našich hranic za pomoci dětí, doplněná ultimativními požadavky rakouské vlády i parlamentu na zastavení provozu jaderné elektrárny Temelín, má jednoznačně zástupný problém. Soustřeďuje tak pozornost veřejnosti na podružnou záležitost, což mu umožňuje obratně se vyhnout odpovědnosti za úsporné balíčky, jež stále více doléhají negativně na sociální jistoty obyvatelstva. V poslední době pokračující čtvrtetní demonstrace akčního výboru proti černo-modré koalici se z původně čistě politických důvodů vzhledem k postupnému odbourávání sociálního státu mění na latentní protesty proti asociální rozpočtové politice. K tomu se připojují odbory, vysokoškolská studenti a akademičtí funkcionáři, jakož i duchodci. Pro opoziční sociální demokraty i Zelené je to velká šance, kdy se stále výrazněji projevuje, že černo-modrá koalice se snaží odbourat vymoženosti sociálního státu.

Sociálnědemokratická strana se musí znovu zformovat

Nový šéf SPÖ Alfred Gusenbauer nebyl do svého nástupu příliš známý jak pro domácí, tak i zahraniční veřejnost, ale pouze ve stranických kruzích. Narodil se 8. února 1960 v zvěském hlavním městě Dolních Rakous Svätém Hipolitu (Sankt Pöltenu). Již během studií politických věd, filosofie a práv v letech 1978 až 1987 se angažoval v tehdejší Socialistické straně. K vysoké stranické politice se dostal už jako předseda Mladých socialistů (1984–1990), místopředseda Socialistické mládežnické internacionály (1985–1989) a od roku 1989 místopředseda Socialistické internacionály. Do

parlamentu vstoupil jako člen horní komory Spolkové rady v roce 1991 a od roku 1993 je pak poslancem dolní komory Národní rady.

Gusenbauerův raketový vzestup začal však několik týdnů od začátku roku, kdy z jednatele dolnorakouské SPÖ se stal spolkovým jednatelem celorakouské SPÖ, aby 17. února ho předsednictvo jednomyslně nominovalo na nového předsedu strany. Dubnový 36. sjezd SPÖ jej pak potvrdil v této funkci. Gusenbauer usiluje o to, aby sociální demokracie po ztrátě vládní odpovědnosti, kterou nesla tři desetiletí, si co nejrychleji osvojila novou opoziční úlohu. Za třicet let úspěšného vládnutí se podle něho opotřebovala a nyní je důležité, aby se reformovala a navázala těsnější kontakt s občany. Opoziční postoj podle jeho názoru může vést k únavě a menší připravenosti k reformám a inovacím. SPÖ proto musí nyní v opozici rychle chytit krok a snažit se, aby získala nazpět vládní odpovědnost. Gusenbauer vyzval stranu, aby překonala pocit, že si vystačí sama, obrátila se k občanům a nezůstávala v chráněných kancelářích za psacími stoly, které ji od veřejnosti oddělují. Slíbil, že SPÖ vypracuje strategii, jež bude konkurovat vládním plánům, a zaměří se v ní na otázku nezaměstnanosti, sociální rovnováhy, tolerance vůči cizincům a na vyrovnání se sankcemi čtrnácti zemí EU vůči Rakousku. Cestu, jak dojít k obnově, vidí ve strategii, která se zaměří na výkonnou ekonomiku, novou sociální rovnováhu, toleranci ve svobodě a zakotvení Rakouska v Evropě. Vzorem je Brandtova zásada, že „politika je zde proto, aby se lidem poněkud lépe vedlo“. Na sjezdu SPÖ Gusenbauer prohlásil: „Jsem přesvědčen, že současná spolková vláda není dobrá pro lidi žijící v této zemi. Tato země si zaslouhuje něco podstatně lepšího. Proto potřebujeme většinu proti modro-černé koalici. Je na nás, abychom pro to vytvořili podmínky. Je na nás, abychom mohli znovu převzít vládní odpovědnost v Rakousku. To si vyžádá mnoho tvrdé práce, ale já jsem přesvědčen, že se nám tento nový start podaří. Proto v tomto smyslu: Nastupme ke společné práci!“

Nové vedení SPÖ si postupně získává autoritu u členské základny a má jednoznačnou podporu u svých zahraničních partnerů. Vedení Socialistické internacionály zdůraznilo, že SPÖ stojí před dějinnou výzvou obhájit zásady tolerance, solidarity a lidských práv a znovu se ujmout vedení rakouské vlády s cílem konsolidovat s Evropskou unií zásady respektování principů jejich zakladatelů a odmítnutí všech diskriminací nebo xenofobních tendencí. Nelze přehlédnout stoupající preference strany Zelených, které se potvrdily i při štyrských volbách.

Vzniká tak možnost nové koalice, která ještě v dějinách druhé republiky nebyla a vzhledem k obdobné nynější situaci v Německu je zcela reálná. Pro sociální demokraty je koalice s Haiderem zcela vyloučena a po posledních zkušenostech s ÖVP nepravděpodobná.

Prezidentské volby v Polsku:

předehra k parlamentním volbám?

KAI-OLAF LANG

Třetí prezidentské volby v demokratickém Polsku skončily, jak se očekávalo, přesvědčivým vítězstvím dosavadního prezidenta Alexandra Kwaśniewského. Podílem 53,9 procenta hlasů vyřadil Kwaśniewski své konkurenty ze závodu již v prvním kole. Zatímco opětné zvolení Kwaśniewského na jedné straně zaručuje kontinuitu, nezůstal výsledek voleb bez účinku na tvářnost politické scény a politického zápolení na Visle. Podle všeho byl boj o křeslo polské hlavy státu jakousi předvolbou pro parlamentní volby, které se mají konat v příštím roce.

Východí situace

Zápas o nejvyšší úřad ve státě se vyznačoval dvěma základními rysy. Za prvé Alexander Kwaśniewski vysoce vedl ve všech průzkumech veřejného mínění. Jeho popularita se po mnoho měsíců pohybovala na úrovni kolísající mezi 60–70 procenty (graf 1). Znovuzvolení Kwaśniewského bylo tudíž pro velkou většinu voličů a politických kruhů předem hotovou věcí. Za druhé se brzy ukázalo, že Kwaśniewski nenarazí na jednoho směrodatného vyzývatele, ale že dominantní kandidát se ocitá v poli soupeřících uchazečů, čítajícím celkem 13 politiků. Hlavně je přitom zapotřebí vzít v úvahu okolnost, že nastoupilo nejméně osm kandidátů s etiketou „politicky pravicových“. K těm patřili:

Marian Krzaklewski, silný muž a oficiální kandidát vládnoucí pravicově-konzervativní koalice *Volební akce Solidarita (AWS)*,

Andrzej Olechowski, bývalý ministr financí a zahraničních věcí a nezávislý kandidát s liberálně-konzervativním profilem,

Jan Olszewski, premiér a předseda antikomunistického *Hnutí za obnovu Polska (ROP)* zdůrazňujícího státní nezávislost Polska, který ale krátce před hlasováním stáhl svou kandidaturu a vyzval voliče, aby hlasovali pro Krzaklewského,

Dariusz Grabowski, kdysi spojenec Olszewského a nyní spojený s vlastenecko-populistickým *Hnutím za nezávislé Polsko – Vlast (KPN-O)*,

Tadeusz Wilecki, bývalý náčelník generálního štábu a ultranacionalista, jenž ve volebním boji proslul vychvalováním hitlerovské politiky bytové výstavby,

Janusz Korwin-Mikke, pomatený vůdce radikálně-liberální a extrémně-konzervativní *Unie pro reálnou politiku (UPR)*, který vznášel odedávna známé požadavky zásadního odstátnění hospodářství, dalekosáhlého snížení daní, ale i znovuzavedení trestu smrti,

Jan Łopuszański, představitel katolicko-fundamentalistických a rozhodně protievropských kruhů, které se spojily v *Polské alianci (PP)*,

Lech Wałęsa, bývalý prezident, legenda a symbolická postava protikomunistického odporu, podporovaný svou stranou – *Křesťanskou demokracií III. Polské republiky (CHDIIIRP)*.

Brzy se ukázalo, že žádný z těchto uchazečů o zvolení nerozvine takovou razanci, která by mohla vést ke vzniku nějakého gravitačního centra voličů s konzervativními nebo pravicovými názory v nejširším slova smyslu, nehlasujících pro Kwaśniewského. To bylo zvláště bolestné pro Mariana Krzaklewského, který se musel cítit jako vedoucí postava polské pravice, a tedy jako vlastní vyzývatel Kwaśniewského. Rozhodujícím pro to, že se Krzaklewski nikdy pořádně nevymanol ze startovních problémů, bylo zejména vynošení Olechowského. Ten mohl se svým státnickým nimbem, se svou image střízlivého technokrata s odbornými znalostmi a zkušenostmi a umírněným politickým zařazením účinně lovit v rezervoáru politického středu a umírněného pravicového voličstva. K tomu přistupovala skutečnost, že Krzaklewského hodnotila většina voličů jako málo sympatického a jen podmíněně schopného. Oproti úřadujícímu prezi-

Oskar Krejčí:

Geopolitika středoevropského prostoru. Horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky, Praha: EKOPRESS, odborné nakladatelství, 2000, ss. 318

Recenzovat na stránkách Mezinárodní politiky Krejčího *Geopolitiku středoevropského prostoru* je zvláštní hned z několika důvodů. Autor patří k stálým spolupracovníkům tohoto časopisu, problémy geopolitickými i otázkami geopolitiky se na jejích stránkách již několikrát zabýval a konečně tuto svoji poslední práci věnoval památce Dobroslava Matějky, dlouholetého šéfredaktora a tvůrce její dlouhodobé koncepce.

Posuzovaná Krejčího kniha je nejen práce o *středoevropském prostoru*, ale je to i relativně rozsáhlé kompendium, shrnutí poznatků vědního oboru, který se chce zabývat politickými institucemi, idejemi a jejich prostorovými souvislostmi. Je to vlastně již třetí autorův pokus o interpretaci geopolitických témat anebo téma geopolitiky, které v posledních několika letech předkládá české odborné veřejnosti. Nejprve to bylo v knize *Český národní zájem a geopolitika* (1993), podruhé na okraji rozsáhlé práce *Mezinárodní politika* (1997), zejména v kapitolách *Struktura světového politického systému*, ss. 101–105, a *Od geopolitiky ke gaiapolitice?*, ss. 409–415). Konečně tento poslední a nejrozsáhlejší díl je věnován možnostem (*horizontům*) zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky, jak je uvedeno v podtitulu.

Onen druhý název má tedy svůj podstatný význam, protože hned v úvodu je řečeno, že *...přáním autora bylo pomoci při hledání*

teoretických obrysů zahraniční politiky malého státu... a nejde o zevrubný popis silokřivek protínajících střední Evropu. Zde je také vysloveno přesvědčení, že geopolitika je nástrojem jak *odhalovat zákonitosti politického života*, což odpovídá Krejčího chápání geopolitiky jako praktické a formální nauky produkující koncepce a návody potřebné pro zahraniční politiku. Doslova ji pak definuje, jak říká na s. 11, v *nejširším vymezení: jako studium minulosti, současnosti a budoucnosti pohybu moci států v prostoru.*

Ačkoli autor již na začátku své práce tvrdí, že práce není *historickovědní prací, a to ani ve smyslu dějin politického myšlení*, můžeme v ní nalézt víceméně chronologicky uspořádané modely uvažování o světě, jeho jednotlivých částech a jejich vzájemných souvislostech.

Kniha se samozřejmě soustřeďuje zejména na geograficky a geopoliticky vymezený prostor střední Evropy a z jejího rozdělení do čtyř částí je zřejmé, co autor považuje za hlavní témata geopolitiky i geopolitiky středoevropského prostoru. Jde mu zejména o *Geopolitické schéma dějin Evropy* (tj. část A., ss. 5–88), *Modely uspořádání střední Evropy* (B., ss. 89–178), *Hledání národních zájmů* (C., ss. 179–236) o *Geopolitickou neurčitost střední Evropy* D., ss. 237–298). Nicméně hlavním tématem je postavení malých států střední Evropy (konkrétně České a Slovenské republiky) a hledání jejich vztahů vůči regionálním nebo celosvětově působícím mocnostem.

V tomto smyslu lze hovořit o jakémsi nepřímém pokračování české geopolitické tradice, položené snad zejména Korčákem

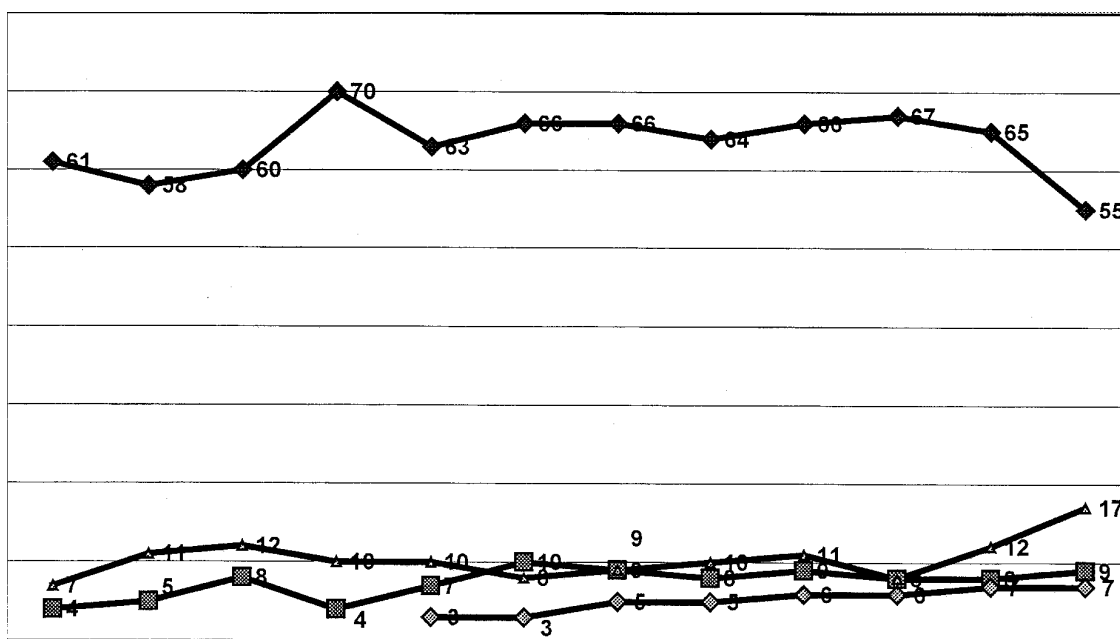
Tab. 1 Výsledky prezidentských voleb

Alexander Kwaśniewski	53,90 %
Andrzej Olechowski	17,30 %
Marian Krzaklewski	15,57 %
Jaroslav Kalinowski	5,95 %
Andrzej Lepper	3,05 %
Janusz Korwin-Mikke	1,43 %
Lech Wałęsa	1,01 %
Jan Łopuszański	0,79 %
Dariusz Grabowski	0,51 %
Piotr Ikonowicz	0,22 %
Tadeusz Wilecki	0,16 %
Bogdan Pawłowski	0,10 %

Pramen: www.prezydent.pl/wyniki.html

v roce 1938 jeho prací *Geopolitické základy Československa. Jeho kmenové oblasti* (Praha: Orbis 1938). Také tato práce opakovala některé metodologické postupy anglosaské a německé školy politické geografie, ovlivňované britským benevolentním a malvoletným imperialismem a zejména v Německu v té době populárním přírodním determinismem. Korčákova práce byla ovlivněna politickými událostmi třicátých let a postavením Československa v předvečer Druhé světové války, německou iredentou a úvahami o rozdělení státu. Také z Krejčího práce lze vyčíst obavu z budoucnosti malých států, která je ovlivněna jeho individuální politickou zkušeností z přelomu 90.let. Krejčí se zejména v části D. své práce

Graf 1 Podpora kandidátů na úřad prezidenta v roce 2000 v průzkumech Institutu pro výzkum veřejného mínění OBOP (v %)

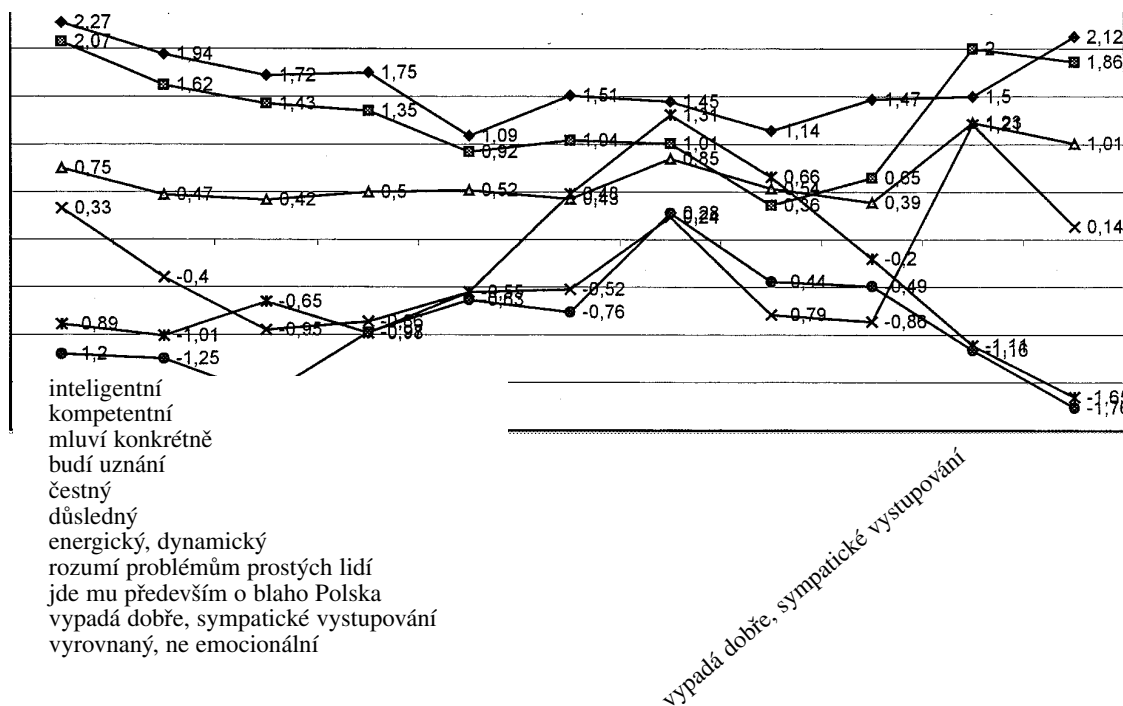

Kwaśniewski
Krzaklewski
Olechowski
Kalinowski

II 2000

Pramen: <http://www.obop.com.pl>

Graf 2 Profil kandidátů (ve stupnici od -3 do +3)

Kwaśniewski
 Olechowski
 Kalinowski
 Krzaklewski
 Lepper
 Walesa

Pramen: CBOS: Portrety kandydátów na prezydenta, <http://www.cbos.pl>

(Geopolitická neurčitost střední Evropy) detailněji zabývá vztahem malého nebo malých středoevropských států k evropským integračním procesům, k regionálním a nadregionálním organizacím (EU a NATO), problémem tzv. německé Evropy, geopolitickými osami Evropy (a také tzv. euroasijskými silokřivkami), mocenským potenciálem malých států, možnými konflikty aj. Zde je zajímavé i jeho srovnání Brzezinského *Velké šachovnice* a Duginových *Základů geopolitiky* (aneb *Geopolitické budoucnosti Ruska*), kteří, podle jeho názoru, došli na základě stejné teoreticko-metodologické výbavy k formulaci protikladných politických cílů a přiřadili Českou republiku i Slovenskou republiku do německé sféry vlivu (s. 239). Snad bylo možné při této příležitosti ještě podrobněji zmínit někdy až vizionářsky pojaté geopolitické koncepce o střetech civilizací nebo bojích kultur, které mají svoji předhuntingtonovskou tradici zejména v ruských představách o uspořádání světa, nebo alespoň některé jeho části, téměř od nepaměti (viz např. Gumiljevova *Ot Rusi k Rosiji*, Moskva 1992). Ale i objevování eurocentristických koncepcí nové Evropy má stejný vztah k představám odpovědnosti Evropy a odpovědnosti za Evropu již v druhé pol. 19. století.

Je pozoruhodné, jak od nepaměti fascinuje politiky i politology kartografický pohled na svět a jak dokonce i v době oslabování funkce národních států, chápání globalizace jako aktivit nadstátních korporací a zásadní proměny způsobů vedení válek dokážou vidět svět jako hrací pole, na němž lze podle určitých, ne snad neměnných, ale často se

opakujících pravidelností, přemísťovat celé národy a etnické skupiny, měnit hranice zemí a vytvářet nové regiony, které nemají sice oporu v realitě, ale které se postupně politickou realitou stávají. Jako jeden příklad za všechny si všimněme geograficky nesmyslné Brzezinského konstrukce *euroasijského Balkánu*, která se svojí hranicí zóny nestability jen okrajově dotýká Balkánského poloostrova, ale zahrnuje i Saudskou Arábii, část střední Asie, Pákistan, dotýká se na východě indických hranic a na západě zahrnuje celý tzv. anatolský most. Pokud bychom nebyli poučeni poslední balkánskou krizí, napětím v oblasti Kavkazu i střední Asii, lokálními konflikty celého Blízkého východu a jejich reflexemi zahraniční politikou Spojených států a jejich spojenců, nebyli bychom schopni chápat smysl tohoto modelu strategické hry, který hledá svoji oporu v geopolitických odůvodněních.

Nechceme tvrdit, že pojem *středoevropský prostor* je obdobnou verbální konstrukcí, která se stala politickou realitou. Nicméně tradiční skepse, měnící se až v odpor, anglické a anglosaské politické vědy k pojmu *Střední Evropa* (viz např. in Crawford, Keith: *East Central European Policy Today*, New York and Manchester: Manchester University Press 1996 Mazower, Mark: *Dark Continent*, London: Penguin Books 1999) nám ukazuje, jak často jsou úvahy o prostoru, státech a politice blíže voluntaristickým přáním než politickou skutečností nebo teorií.

Krejčí si tohoto jevu všimá zejména v části nazvané *Modely uspořádání střední Evropy*, kde se zabývá panslavistickými i panger-

mánskými úvahami o střední Evropě, Naudmannovou *Mitteeuropou* i koncepcemi střední Evropy dalších německých politiků a geopolitiků. Věnuje zde pozornost i různým názorům na uspořádání střední Evropy, jak jsou nám známé a neustále připomínané z děl Františka Palackého, T.G.Masaryka a Milana Hodži.

Z celkové koncepce lze vyčíst snahu vyrovnat se s názorem, že střední Evropa není jen prostor mezi Německem a Ruskem, ačkoli se na mapě Evropy tak jeví. Jestliže si anglický politik dokáže položit otázku, zda budoucí sjednocená Evropa bude německá, nebo zda Německo bude evropské, zabývá se Krejčí tímto názorem hlouběji. Ptá se, do jaké míry je tato otázka relevantní v době, kdy si nejsme jisti, co to je nové Rusko a tzv. sjednocené Německo, v době, kdy se jedná o povahu institucí EU, kdy se vznášejí otazníky nad organizací a možností použití sil NATO. Jeho odpovědi nejsou ideologicky neutrální, ale jejich podstatnějším rysem je jistý historismus (nikoli historicismus), který je implicitně obsažen již v samotném názvu práce.

Nabízí se proto srovnání s prací, která je metodologicky rozdílná, ale svým účelem (jako kompendium) obdobná. Jde o sborník *Stát, prostor, politika*, editorů Petra Jehličky, Jiřího Tomeše a Petra Daňka (Praha: Přírodovědecká fakulta UK, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2000, ss. 274). Zejména kapitola 1. této práce (*Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz vývoje*, aut. Petr Daněk, ss. 28–58) je s Krejčího prací srovnatelná alespoň vyhledáváním his-

Proměny evropského zbrojního průmyslu

V uplynulém desetiletí prošel evropský zbrojní průmysl nejvýraznějšími změnami po ukončení druhé světové války. Od důsledků odbytové krize po zániku sovětského bloku, studené války a zbrojení, přes etapu tzv. konverze a rušení výrobních kapacit k restrukturalizaci a novému technickému a technologickému rozvoji. Dnes jeho vývoj směřuje od tradičních samostatných národních segmentů k široké mezinárodní integraci, slučování výrobců a oborů, jakož i k jednotnému evropskému zbrojnímu trhu jako součásti nové evropské bezpečnostní a obranné politiky. Požadavkům na vysokou efektivnost vojenských výdajů a ekonomiku obranné produkce se přizpůsobují i armády nevyhnutelnou racionalizací své akviziční praxe.

torické argumentace na podporu předem vyslovené teze.

V tomto ohledu není tedy Krejčího práce originální, ale pokud ji budeme srovnávat s tradovanými a příležitostně publikovanými geopolitickými koncepcemi cizích autorů, spočívá její přitažlivost v komparaci a interpretaci. Jejich přiřazení ke kontextu zahraniční politiky malých evropských (zde tedy středoevropských) států je pak pokusem v našich poměrech ojedinělým a vycházejícím z rozsáhlé heuristické přípravy. Pravděpodobně se stane, podobně jako *Mezinárodní politika* téhož autora, i vhodným textem pro studenty politikologie a mezinárodních vztahů, kteří jsou v našich poměrech buď odkázáni na cizojazyčnou produkci nebo na výhradně chronologicky pojímané *dějiny mezinárodních vztahů* a jejich tradičně eurocentristickou nebo monocentrickou koncepcí.

Konsolidace zbrojního průmyslu není jen výsledkem tlaku politiků. Management předních evropských zbrojních výrobců nečekaly na nehorší a samy mezitím vykonaly mnohé pro stabilizaci a přizpůsobení zbrojní produkce novým náročným podmínkám. Ty podmínky jsou určovány především rychlými technickými i technologickými změnami a odlišnými strategickými potřebami armád, a to při trvajících rozpočtových omezeních, kladoucích vysoké nároky na efektivnost zbrojní produkce a akvizičního procesu.

V tomto tvrdém podnikatelském prostředí bere u zbrojařů postupně za své tuhá kazajka návyků a zátěží z minulosti, tradiční národní separace, protekcionismus a konkurence; nastupují dříve nemyslitelné procesy mnohostranné integrace, jejímž výsledkem je zakládání velkých, technicky zdatných a finančně silných výrobních skupin, schopných přetrvat na těsném zbrojním trhu.

Počátečním silným impulzem byly rozsáhlé důsledky přechodu od přípravy globální války k novým obranným strategiím (a jejich brzké uplatnění v průběhu 90. let), na něž reagoval výzkum a vývoj rychlými změnami vojenské techniky i technologie její výroby³). V tomto novém pohybu se pochopitelně dostává do čela ten, jenž je nejen rychle schopen akceptovat charakter těchto změn, ale též investovat, především do výzkumu a vývoje i nové konstrukční a výrobní filosofie.

Přiměřeně rozsáhlý je i poznámkový aparát (ss. 299–309) a bibliografie použité literatury (ss. 311–318). V ní by snad bylo možné vzpomenout i práci Haunerovu (*What is Asia for us?*, 1992) nebo Carol Skolnik-Leff (*The Czech and Slovak republics – Nation versus State*, 1997). Některé představy české a slovenské emigrace jsou zřejmé i z Holého *The Little Czech and The Great Czech Nation*, (Cambridge 1996) a konečně mohla být zmíněna, jako soubor historických stereotypů, celá diskuse o střední Evropě vedená českými a slovenskými intelektuály již od 60. let, a to zejména pro ohlas, který pomohl vyvolat Milan Kundera svojí státi *Tragédie Střední Evropy* mnohokrát přeloženou a publikovanou v různých evropských zemích, stejně jako ve Spojených státech.

–ZZ–

Český rozdrobený a ekonomicky nestabilní zbrojní sektor jako by i nadále žil ve své „věži ze slonoviny“, odolné proti evropskému proudu. Mnohaleté čekání na příležitost a současná monokulturní armádní akvizice jej tlačí do úpadku. Pro vstup do očekávaných evropských programů a kooperací je výrazně diskvalifikován; dnešní volání po jeho rychlé restrukturalizaci zní jako vzdálená ozvěna.

Nové impulzy rozvoje

Vojensko-politické změny na počátku devadesátých let, citelný pokles vojenského nákupu a změny v jeho struktuře vystupňovaly napětí a konkurenci mezi evropskými zbrojními výrobci, doprovázené řadou ochranných opatření. Tyto tendence do značné míry postihly i evropské mezinárodní kooperační programy. Ve vojenské akvizici se negativně odrazil klesající nákup nových systémů ve prospěch prodlužování životnosti dosavadního inventáře i lpění armád na málo hospodárných postupech a nákupních zvyklostech z doby otevřených měšců za studené války. V nich úspěšnost a nákladová efektivnost nebyly prioritními kritérii.

Neutěšený vývoj v tomto období vedl evropského komisaře van den Broeka k tomu, aby ještě v roce 1996 prohlásil, že zbrojní průmysl v (západní) Evropě je v alarmujícím stavu. Zároveň Broek naléhavě nabádal ke společnému postupu Evropské unie a dalších orgánů (WEU, a WEAG) k urychlené nápravě a nalezení společné zahraniční a bezpečnostní politiky.¹)

Dnes, zhruba po pěti letech, nacházíme v (západo)evropském zbrojním sektoru podstatně konsolidovanější obraz. Přispěla k tomu řada faktorů – nejen samotný evropský politický vývoj a nová strategická koncepce NATO. Byly to především energické konkrétní kroky EU k zformování vlastní evropské bezpečnostní a obranné politiky, v níž zbrojní průmysl patří k základním pilířům

výstavby budoucího evropského obranného potenciálu.²)

Konsolidace zbrojního průmyslu není jen výsledkem tlaku politiků. Management předních evropských zbrojních výrobců nečekaly na nehorší a samy mezitím vykonaly mnohé pro stabilizaci a přizpůsobení zbrojní produkce novým náročným podmínkám. Ty podmínky jsou určovány především rychlými technickými i technologickými změnami a odlišnými strategickými potřebami armád, a to při trvajících rozpočtových omezeních, kladoucích vysoké nároky na efektivnost zbrojní produkce a akvizičního procesu.

V tomto tvrdém podnikatelském prostředí bere u zbrojařů postupně za své tuhá kazajka návyků a zátěží z minulosti, tradiční národní separace, protekcionismus a konkurence; nastupují dříve nemyslitelné procesy mnohostranné integrace, jejímž výsledkem je zakládání velkých, technicky zdatných a finančně silných výrobních skupin, schopných přetrvat na těsném zbrojním trhu.

Počátečním silným impulzem byly rozsáhlé důsledky přechodu od přípravy globální války k novým obranným strategiím (a jejich brzké uplatnění v průběhu 90. let), na něž reagoval výzkum a vývoj rychlými změnami vojenské techniky i technologie její výroby³). V tomto novém pohybu se pochopitelně dostává do čela ten, jenž je nejen rychle schopen akceptovat charakter těchto změn, ale též investovat, především do výzkumu a vývoje i nové konstrukční a výrobní filosofie.

V tomto smyslu je nová zbrojní produkce velmi náročná. Představuje technickou integraci prostředků zpravodajství, průzkumu, velení, řízení palby a zbraní samotných do jednotných „komplexních“ systémů. Dosud nebyvalý stupeň technické integrace je umožněn digitalizací, vysokou úrovní zpracování dat a globální navigací. Trvale tak přibývají ke klasickým prostorům zasazení vojenské techniky (země, voda, vzduch) kosmický a kybernetický prostor. Z toho rovněž

vyplývá, že vojenská elektronika a systémová integrace se stávají nejslibnějšími, ale též nejnějnějšími směry rozvoje zbrojního průmyslu.

To vše rychle mění prostředí ve zbrojní výrobě. Dlouhé vývojové a výrobní cykly (jež jsou stále považovány za zcela běžné v našem průmyslu) se staly minulostí. Armády kupují méně nosičů (tj. vozidel, letadel), namísto toho prodlužují životnost dosavadních a modernizují jejich výzbroj a elektroniku. Stále větší část potřeb armád se přenáší do softwaru; to přináší další výraznou změnu – většinu těchto prací je schopen uspokojit komerční, „civilní“ výrobní sektor.

Integrace a „kritické množství“

Naznačená technická, technologická a výrobová integrace rychle bourá dlouholeté výrobní procesy. V nich se současní klasičtí výrobci, zabývající se dosud komplexní výrobou celého systému („od podvozku až po věž“), stávají integrátory, tj. výrobek sestavují ze standardních dílů, komponentů a celků, dodávaných řadou specializovaných subdávatelů. Tato konstrukční a výrobní filosofie rovněž umožňuje stále vyšší podíl využití komerčních výrobků „civilního“ průmyslu, a to buď přímo, nebo po nenáročném (tzv. militarizované) úpravě. To podporuje nejen flexibilitu ve výrobě, např. u variantních provedení, ale také vede ke snižování výrobních nákladů a zkracování výrobních lhůt.⁴⁾

Snižuje se celková potřeba výrobních kapacit, což dále racionalizuje výrobu; zároveň však tento proces vyžaduje značné počáteční investice do změn v celé dosavadní vývojové a výrobní struktuře. To je nad síly mnohých výrobců a urychluje srušování kapitálu a investic, optimalizaci kapacit a výrobních programů. Cílem této vyšší (průmyslové) integrace, probíhající především ve formě fúzí (*mergers*) a majetkových akvizic, je taková koncentrace kapacit, která zaručuje dosažení tzv. kritického množství (*critical mass*).⁵⁾

Kdo však nezachytil tento proces, nebo do něj není z různých důvodů schopen vstoupit, se časem dostává do vážných potíží, bez ohledu na to, zda se jedná o renomovaného výrobce s hi-tech produkcí špičkové kvality. Zmírně se zde o potížích klíčové francouzské státní zbrojovky GIAT Industries. Svým výjimečným postavením jediného výrobce bojových vozidel v zemi a pravděpodobně i největšího v Evropě, se dosud plně spoléhala na sanaci státu a politickou pomoc při oddalování své restrukturalizace. Přežívá jen díky velkým kontraktům vlastní armády, které mají udržet její výrobní linky na tanky a obrněná vozidla v chodu do roku 2006.⁶⁾

Zatím již britští soukromí výrobci obrněných vozidel (společnosti Vickers a Alvis) restrukturalizaci ukončili. Optimalizovali výrobní kapacity a přeměnili se na integrátory se širokou kooperací se specializovanými subdávatelci (MOWAG, Technologie Kinetics, aj), s nimiž rovněž uskutečňují společný marketing. To byl významný krok do další integrace a ke stabilizaci na evropském trhu.

Za první velkou úspěšnou evropskou transnacionální fúzí lze označit vznik letecké, obranné a kosmické společnosti EADS (European Aeronautic, Defence and Space

Company)⁷⁾. Představuje dosud největší evropské zbrojní uskupení a zároveň třetí největší na světě ve svém oboru (s 95 000 zaměstnanci a ročním obrátem 21 mld. USD). Fúze byla podmíněně schválena Evropskou komisí 11. května 2000.

Menší, ale významná evropská fúze, tentokrát celého širšího zbrojního segmentu, proběhla pod střechou německého Rheinmetallu. Namísto obvyklého snižování počtu výrobních oborů získala tato společnost nákupem několika špičkových evropských výrobců celé výrobní spektrum techniky pozemního vojska a zčásti i námořnictva a letectva. Nově ustavená zbrojní skupina Rheinmetallu se tak rázem zařadila mezi největší evropské zbrojní výrobce.⁸⁾ Důsledkem je, že v oboru pozemní vojenské techniky tak v celém Německu pravděpodobně zůstanou jen dvě silné skupiny: Krauss-Maffei Wegmann (KMW) a Rheinmetall DeTec AG Ratingen.

Akvizice a nákup – zmoudření armád

Zevrubná racionalizace postihuje i uživatelskou stranu, tj. armády a jejich proces nákupu techniky z průmyslu. Dosud se v něm stále uplatňovaly, a to i v armádách se sofistikovaným akvizičním režimem, známky mentality státního úředníka, vynakládajícího rozpočtové prostředky, aniž by kdy pocítil, jak úporně a složitě se finanční zdroje vytvářejí, zvláště v procesu materiální výroby. V ozbrojených silách tak stále v nemalém rozsahu přetrvává latentní plýtvání zdroji, zřejmě ze dvou následujících příčin.

Prvním je vyžadování různých nadbytečných technických vlastností či nepotřebné vybavenosti objednávané výzbroje (tzv. zlatění – *gold plating*), což přímo úměrně zvyšuje její pořizovací cenu. S tím se daří postupně skoncovat, a tak dnes převládá druhý, neméně nehospodárný přístup, připomínající ono pověstné šetření za každou cenu. Při něm se vojenští plánovači a nákupci, tísnění rozpočtovými limity, snaží rozložit nákup určitého množství výrobků (zpravidla nákladnějších zbraňových systémů) na co nejdélejší období. To nutí výrobce kouskovat produkci snižováním počtu kusů v sériích, programy se prodlužují do nekonečna a o to rychleji rostou výrobní náklady. Výrobci pak nezbývá, než započíst tyto nadbytečné náklady do cenových kalkulací; pořizovací ceny letí vzhůru, za což armádní ekonomové spílají průmyslu, ale nezbude jim nic jiného než zaplatit, a zkrátit tak prostředky pro jiné akviziční programy, čímž se kruh uzavírá.⁹⁾

Odstanění těchto neduhů mají napomoci racionalizační opatření v rámci „inteligentního“ vojenského nákupu (*smart procurement*). Spolu s dalšími kroky na mezinárodní úrovni (např. snížením neúčelného počtu typů techniky v evropských armádách) by měla tvořit předstupeň k tzv. evropskému nákupu (*European procurement*)¹⁰⁾ v rámci zamýšleného jednotného zbrojního trhu Evropské unie.

Transatlantická úskalí

Kromě řady vnitřních problémů, jež integrační proces přináší, se evropští zbrojaři musí společně vyrovnat ještě s jednou kardinální otázkou, která je očividně znepokojuje.

Je jím současné dominantní postavení USA ve výzkumu, vývoji, výrobě a vývozu vojenské techniky. Vzhledem k důsledkům této situace zaznamenává transatlantická spolupráce, jež je podstatou strategie NATO, v průmyslové oblasti řadu trhlin a odstředivých tendencí. Tento stav vyplývá z dlouhodobě rozdílných priorit obranné politiky.

Především proto v USA nikdy nedošlo k tak výraznému snížení výdajů na obranu a na výzkum, vývoj a akvizici vojenské techniky jako u evropských zemí. Spojené státy si tedy zachovaly kontinuitu programů a dynamiku technického rozvoje.¹¹⁾ Zde se jistě uplatnil vliv amerických ozbrojených sil jako velkého odběratele a podříkání na výzkumu a vývoji; hlavní roli ale sehrála americká administrativa.

Spojené státy se rychle a neúprosně vyrovnaly s redukcí zbrojních kapacit, restrukturalizací a integrací výrobců, kteří jsou dnes zformováni v podstatě do tří velkých průmyslových skupin (Boeing, Lockheed, Raytheon). Tento proces mají již několik let za sebou a nacházejí se tak, podle svého hodnocení, v tzv. *post-merger period*, v níž je již hlavním cílem další expanze a rozvoj.

To se projevuje nejen na domácím trhu a u tradičních světových odběratelů. Pro evropské výrobce je znepokojivé, že řada evropských armád dává v některých svých nákupech přednost (či je k tomu z technických důvodů nucena) zbraňovým systémům a jejich komponentům z USA. Nedostatky evropské zbrojní nabídky ukázala v tomto směru operace Spojenecká síla; ale ani následný program doplnění výzbroje evropských armád (*DCI – Defence Capabilities Initiative*) se bez nákupů v USA neobejde. Stejně je na tom evropská průmyslová výroba, neboť v některých případech tvoří americký obsah 40–80 procent hodnoty finálního výrobku.

V poslední době se napětí zvýšilo americkými průmyslovými akvizicemi v Evropě. Kromě některých menších operací vyvolal největší rozruch dubnový prodej španělské státní společnosti Blindados Santa Barbara Madrid americké společnosti General Dynamics Corp. Tento americký nákup je považován za rušení evropské zbrojní konsolidace a jeho největším kritikem je německá strana. Ve hře je totiž španělská licenční výroba tanku Leopard 2 a vyprošťovacího vozidla RV3 a obavy německého výrobce z nežádoucího úniku technických informací přes Atlantik. Tato tanková výroba je expresivně označována za „jednu z posledních bašt evropské vojenské techniky“.

Spolupráci přes Atlantik však nepřidávají ani některé podezřelé tóny z protějšího břehu. Nesou se ve znamení kritiky evropského zbrojního průmyslu, jeho nízké racionalizace, nadbytečných kapacit a řídicího aparátu, plýtvání zdroji a nedostatku inovací. Navíc se v současných plánech budování evropské obrany spatřují rizika jistého odklonu od NATO ve prospěch budování „pevnosti Evropa“.

Americká strana však rovněž uvažuje o vstředném kroku, jímž má být zmírnění dosavadní tuhé zahraničněobchodní politiky (restrikcí ve vývozu finální produkce, komponentů a dílů), především k pružnější transatlantické výměně na zbrojním trhu.

Česká cesta – od fragmentace k restrukturalizaci?

Pro český zbrojní průmysl, vydatně decimovaný v uplynulé dekádě nejen důsledky nezvratného vojensko-politického vývoje, ale především ignorancí předchozích vlád, nastalo po vstupu České republiky do NATO období nových očekávání. Jsou v této souvislosti podporována častou rétorikou o příležitostech pro vstup našich výrobců do evropských kooperací a zbrojních programů. U značné části průmyslových managementů tak vzniklo chápání NATO jako jakési marketingové agentury, která přiměje západní zbrojní společnosti k tolik žádoucí kooperaci a investicím do našich zbrojovek.

Přítom zde obecně uniká nejen skutečná úloha Severoatlantické aliance ve zbrojních projektech, ale i aspekt zcela autonomního rozhodování soukromých výrobců z aliančních zemí při výběru svých kooperačních partnerů. Neznepokojuje nás ani skutečnost, že se domácí zbrojní průmysl – ve srovnání s vývojem na západ od nás – dosud pohybuje opačným směrem, ani otázka, zda máme k náročné evropské průmyslové kooperaci základní kvalifikační předpoklady.

Připomeňme, že po sérii tvrdých ran (roztržení jednotné čs. průmyslové základny, likvidační konverze následované neméně likvidační výprodejní privatizací, dlouholeté absenci armádní akviziční politiky atd.) je česká průmyslová základna obrany dokonale rozdrobena, s rozpadlou oborovou strukturou, bez perspektivních výzkumně vývojových programů a s téměř zanedbatelnou finální produkcí.¹²⁾

Překvapivě může takové konstatování snít pro toho, kdo podlehe prostým kvantitativním údajům o počtu českých zbrojních podniků či atraktivním vyobrazením výstavních katalogů. Při nedostupnosti podrobné analýzy českého zbrojního sektoru (existuje-li vůbec), ale i výročních zpráv společností (ty jsou v západoevropských zemích běžně k dispozici), je jistým zrcadlem skutečného stavu informativní brožura vydaná Asociací obranného průmyslu „AOP 2000“. V AOP je sdružena (mimo několika leteckých výrobců) převážná většina společností hlásících se do tohoto průmyslového segmentu.

Z celkového počtu 89 vykázaných členských subjektů AOP tvoří průmyslové výrobní podniky pouze asi 40 procent; většinu představují obchodní, servisní a projektové organizace, opravny, zkušebny, technické ústavy aj. Samotný, na rozměr českého průmyslu pozoruhodný počet zbrojních subjektů ale nepochybně o produkci a ekonomické síle tohoto sektoru. Jistý orientační údaj výkonnosti výrobních společností, které se skutečně zabývají zbrojní produkcí, lze v uvedeném prameni odvodit pouze z porovnání počtu zaměstnanců s ročním obratem (oba údaje uvedly pouze necelé dvě třetiny výrobních společností). Podíl ročního obratu na jednoho zaměstnance se pohybuje převážně v rozpětí od 360 tis. CZK (9500 USD) do 5 mil. CZK (132 000 USD), pouze u tří společností nad tuto hranici.¹³⁾

Výroba s většinou uvedených ukazatelů je podle běžných kritérií vyspělých zemí pova-

žována na hranici efektivity a přijatelných rizik. Není divu, že se v tomto dokonale fragmentovaném sektoru s minimálními rozvojovými možnostmi prohlubuje iracionální konkurence, blokující potřebné kooperační vztahy a vytváření podmínek pro integraci domácích výrobců, která by měla nastat dříve, než začneme snít o naší evropské velikosti.

Hlubší kvalitativní analýza by jistě vysvětlila i příčiny současného znepokojení nad trvalým poklesem českého zbrojního vývozu i malou účinnost oznámené marketingové „mobilizace“ obchodních složek našich zastupitelských úřadů v zahraničí. Ve struktuře zbrojního vývozu uplynulého desetiletí jistě převládaly především relativně velké objemy výprodeje nadbytečné techniky z armádních skladů.¹⁴⁾ Dnes je téměř vyprodáno a průmysl sklízí trpké plody dlouhých let čekání, slibů, mlhavých vyzbrojovacích koncepcí a neexistující armádní akvizice nemá nové výrobky, s nimiž by se na zahraničním trhu uplatnil.

V loňském roce představitelé AOP varovali před přehlášením tohoto stavu a vyslovili obavy, že se český obranný průmysl může rychle stát „starou pověstí českou“¹⁵⁾. O tom, že se situace příliš nezměnila, svědčí příspěvek viceprezidenta AOP v letním vydání DPA¹⁶⁾, z něhož je zřejmé, že problémy českého obranného průmyslu nevyřeší žádní evropská úředníci a že podmínky pro mezinárodní spolupráci mohou vzniknout především nápravou domácích poměrů.

Avšak na navrhované východisko – rychlou restrukturalizaci domácího zbrojního sektoru – nutno nahlížet zdrženlivě. Doba pro ni, jak ukazuje současný stav, je pravděpodobně za námi; navíc je změna průmyslové struktury náročnou investiční operací. Na tu zjevně nemá prostředky ani stát, ani finančně strádající společnosti. Zbývá ještě dlouhá naděje offsetových operací při plánovaném dovozu stíhacích letounů. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že kompenzace zpravidla směřují do jiných průmyslových odvětví. Ať tak či onak, již dnes jde spíše o rychlou elementární sanaci dosud životaschopných subjektů a oborů zbrojního sektoru. K jejím podmínkám však patří i změna směrem k racionální a společensky odpovědné akviziční politice.

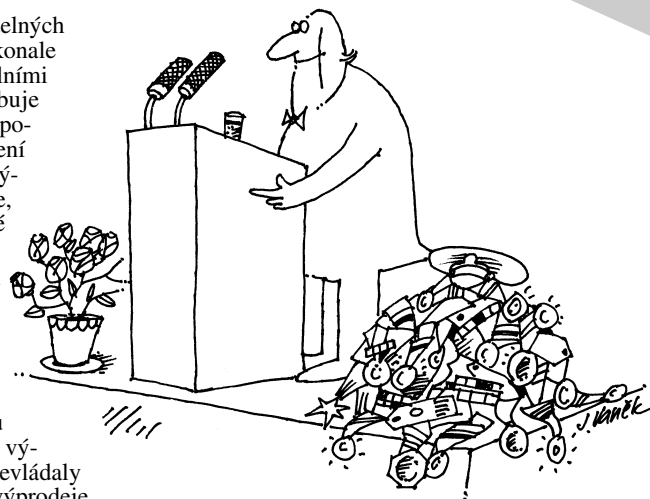
¹⁾ H. v. d. Broek: Challenges facing the European Defence Industry. NID Symposium „One European Defence Industry“, The Hague, 17. 10. 1996.

²⁾ Presidency Report to the Helsinki European Council on „Strengthening the Common European Policy on Security and Defence“ (Annex IV).

³⁾ V současné době dosahují tyto změny takové síly, že se označují za revoluci ve vojenství (RMA – Revolution in Military Affairs).

⁴⁾ Stírající se hranice mezi vojenskou a civilní výrobou vyvolává nevoli státních orgánů dohlížejících na reglementaci zbrojního vývozu. Popis souvisejících problémů však není předmětem tohoto článku.

⁵⁾ Za ně se považuje dosažení takového mini-

málního objemu investic, obratu, počtu kusů ve výrobních sériích a počtu programů, který umožní optimalizaci nákladů, výkonů a cen a ve své podstatě tedy udržení na trhu, přežití a další rozvoj.

⁶⁾ Ztráty společnosti dosahují 20 mld. FRF (2,7 mld. USD) a nepříznivý vývoj dále pokračuje. Jane's Defence Weekly (dále JDW), 10. 5. 2000, s. 18.

⁷⁾ Vznikla spojením společností DaimlerChrysler Aerospace AG Mnichov, Aero-spatiale Matra Paříž a Construcciones Aeronáuticas S. A. Madrid.

⁸⁾ Celkový roční obrat (1999) 9 mld. DEM (4,28 mld. USD); s posledním nákupem (Oerlikon-Contraves) činí obrat Rheinmetall DeTec 3,8 mld. DEM. Pro rok 2000 plánuje Rheinmetall celkový obrat 20 mld. DEM (z toho čistá zbrojní výroba 5 mld. DEM a elektronika dalších 5 mld. DEM) při stavu 34 000 zaměstnanců. JDW, 7. 6. 2000, s. 18–19, Das Profil 1/2000.

⁹⁾ Do cenových kalkulací např. vstupují i náklady na výzkum a vývoj; výrobce se je snaží rozestříť do co většího počtu výrobků. V letecké výrobě podíl těchto nákladů v ceně jednotky klesne až o 50 procent, podaří-li se zvýšit počet výrobků v sérii např. z 200 na 400 kusů. Navíc se při větších sériích ušetří náklady na pozdější opakování výroby až o 20 procent. Cena munice může v závislosti na počtu kusů v sérii klesnout rovněž o 50 procent.

¹⁰⁾ Blíže k tomu studie Venusberské skupiny „Enhancing the European Union as an International Security Actor“, Gütersloh 2000.

¹¹⁾ Roční výdaje na výzkum a vývoj v rozpočtu na obranu USA činí cca 37 mld. USD; u celého „zbytku“ NATO představují necelé 4 mld. USD. JDW, 14. 6. 2000, s. 71.

¹²⁾ Z tohoto hodnocení tvoří výjimku program letounu L-159, který pro téměř absolutní stupeň státních záruk a způsob financování tvoří solitér, jehož podmínky se těžko mohou opakovat pro jiný domácí program či výrobcu.

¹³⁾ Za jistou ekonomickou pozoruhodnost lze označit údaje, podle nichž společnost s podílem obratu 350 tis. CZK na jednoho zaměstnance obchoduje s „více než“ 25 zeměmi aj.

¹⁴⁾ Letouny MiG-29, tanky, raketometry, houfnice, obrněné transportéry, mostní soupravy, automobily aj.

¹⁵⁾ IDET Newsletter 1/1999, s. 1.

¹⁶⁾ Defence Procurement Analyses, 1/2000 London, s. 16 – 18.

Putin a ruská armáda: rok poté

MILOŠ BALABÁN

K paradoxům vývoje Ruska v uplynulém desetiletí patří, že se armáda, která odpovídá za jeho poslední atribut velmocenského postavení – vojenský jaderný potenciál, ocitla v situaci, kdy po vyhlášení samostatnosti musela doslova denně bojovat o své přežití. Klíčová otázka zní: Proč? Důvodů je celá řada. Armáda neprošla potřebnými změnami, což se týká především realizace plnohodnotné vojenské reformy, které by uvedly do souladu její podobu s možnostmi a potřebami Ruska. Mnohým subjektům na ruské politické scéně totiž takové změny, jež by nepochybně musely mít radikální charakter, nevyhovovaly. Vládnoucí politická elita v čele s prezidentem Jelcinem potřebovala armádu jako svůj nástroj ve vnitropolitickém boji.

Konzervativní armádní vedení vyvinulo značné úsilí, aby uchovalo vojenskou sílu v co největším rozsahu pro zajištění potřebného politického vlivu jak ve vnitřní, tak i zahraniční politice. Existoval zde i společný zájem větší části ruské politické elity a armádního vedení: pokud možno zachovat co největší část vojenského potenciálu, který by mohl v období budoucího možného hospodářského vzestupu Ruska podpořit účinnější prosazování ruských zájmů ve světě. Ekonomické reality ale taková přání silně korigovaly. Přesto se ale bez ohledu na krizový stav armády odhodlal vládnoucí režim k jejímu využití jako svého mocenského nástroje. Armáda, která se po celé období studené války připravovala na válku s vnějším agresorem, se tak v devadesátých letech stala (i když v některých případech ne zcela dobrovolně, ale pod politickým tlakem) jedním z klíčových aktérů boje o moc. Krize armády se tím nejen nevyřešila, ale spíše prohloubila.

Putin jako naděje

Armáda jako celek sice po celá devadesátá léta byla loajální vůči Borisu Jelcinovi, nicméně jeho politiku vůči armádě, kdy scházely jakékoliv praktické kroky, jež by mohly řešit její složitou situaci, vnímalo jak velení armády, tak celý důstojnický sbor nepřilíh pozitivně. Právě „jelcinovské“ období se stalo synonymem úpadku postavení armády v ruské společnosti. Jestliže v sovětských dobách patřilo vojenské povolání mezi prestižní a důstojnický sbor byl součástí společenské elity, v průběhu devadesátých let se tyto parametry dramaticky změnilo. Došlo zde přitom k velkému rozporu – ruský stát a ruská společnost nastoupily cestu poměrně zásadních společenských a hospodářských

změn, které i přes svou značnou omezenost a problematičnost přece jenom naznačují, že se Rusko pokouší o modernizaci. Armáda však zůstala téměř zcela stranou tohoto procesu. Krize, která má svou ekonomickou, sociální, vojensko-odbornou a vojenskotechnickou rovinu, ovlivňuje negativně i celkový morální stav armády. Na nízkou úroveň měl bezesporu vliv i špatný vztah ruské společnosti ke „své“ armádě, čehož si povšimli i na Západě. Ve zprávě „Stav ozbrojených sil Ruské federace“, projednávané v roce 1998 na zasedáních Severoatlantického shromáždění, se konstatovalo, že ruská společnost se nachází na úrovni morální degradace, vědomí nezbytnosti obrany mezi veřejností je silně narušeno. Ukázaly to ostatně i průzkumy veřejného mínění v Rusku. V expertize ruského sociologa profesora Serebrjannikova z roku 1999 se např. uvádí, že zatímco v roce 1992 byla důvěryhodnost armády na úrovni 55–60 procent, v roce 1998 to bylo již pouhých 24 procenta.

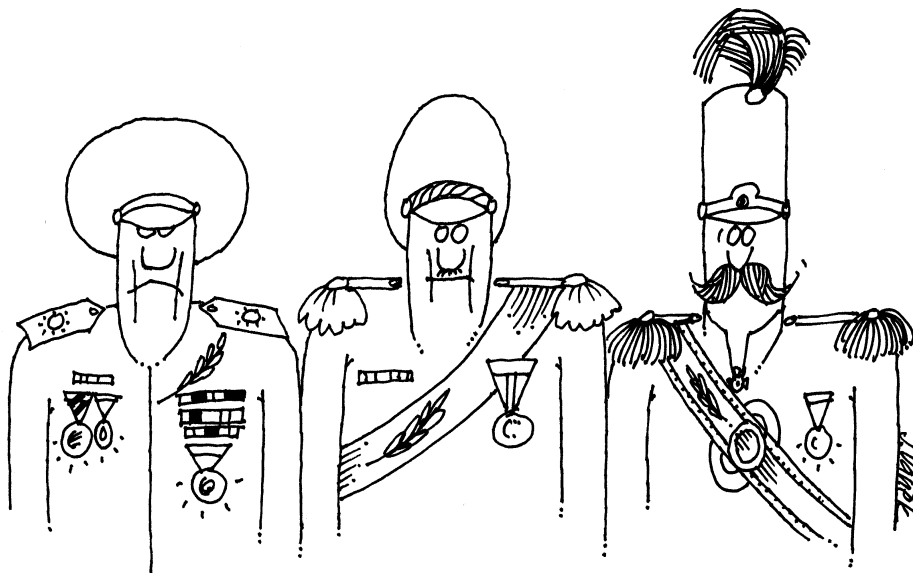
Rychlý nástup Vladimira Putina na nejvyšší mocenskou pozici v Rusku před necelým rokem proto přijala armáda jako celek s nadějí na pozitivní změnu. Důvodů bylo několik. Putin již v době, kdy byl předsedou vlády, otevřeně deklaroval své sympatie k armádě a nutnost obnovit její autoritu ve společnosti. Bez odezvy nemohlo zůstat samozřejmě ani jeho energické jednání při vedení vojenské operace v Čečensku (první, co udělal po svém jmenování úřadujícím prezidentem Ruska 31. prosince 1999, byla jeho cesta k vojákům do Čečenska), a především rozhodnutí týkající se zlepšení sociální situace důstojníků ve formě postupného vyplácení zadržovaných výplat a zvyšování jejich peněžních náležitostí. Nezanedbatelnou roli při podpoře Putina hrála i čistě psychologická

ká stránka věci, neboť vojáci očekávali, že Putin, který sám pochází ze „silových struktur“, bude mít pro vojáka více pochopení.

Výsledky dvou posledních voleb v Rusku – do Státní dumy v prosinci 1999 a volba prezidenta v březnu 2000 – pak ukazují, že Putinova vstřícnost vůči armádě se neminula účinkem. Např. podle výsledků z tzv. uzavřených volebních míst, která se nacházejí uvnitř vojenských posádek a v nichž hlasovalo přibližně okolo 400 tisíc voličů do Dumy, dostalo proprezidentské uskupení Jednota („Medvěd“) téměř 50 procent hlasů a sám Putin v prezidentských volbách získal okolo 80 procent hlasů. Pochopitelně, že uzavřená volební místa nepokrývají celou voličskou základnu v armádě, ale dá se s vysokou mírou pravděpodobnosti říci, že preference vojenského elektorátu byly celkově na Putinově straně i tam, kde příslušníci armády hlasovali v civilním sektoru. Rozhodně je to znatelný posun oproti prezidentským volbám v červnu 1996, kdy vojenský elektorát v prvním kole hlasoval v nadpoloviční většině (58 procent) pro Zjuganovu, Lebedě a Žirinovského a sám Jelcin obdržel pouhých 25 procent hlasů. Naopak v březnových volbách dostal Zjuganov pouhých 8 procent hlasů a Žirinovskij přibližně 5 procent hlasů.

Masová volební podpora Putina armádou signalizuje podle mého názoru jednu velmi podstatnou věc: její příslušníci věří, že Putin bude schopen zlepšit především sociální situaci v armádě. Tím byly také na určitou dobu utlumeny potenciální zdroje nespokojenosti uvnitř armády, které by mohly ohrozit nejenom armádu, ale i celou ruskou společnost. Otázkou zůstává, na jak dlouho. V této souvislosti je nutné poznamenat, že onen „práh výdrže“ ruského vojáka-důstojníka leží zřejmě hodně vysoko. Vždyť bez ohledu na sociální situaci většiny důstojníků a jejich rodin, která je v mnoha ohledech tristní, nedošlo v devadesátých letech k takovým projevům nespokojenosti, jež by nějakým způsobem výrazněji ohrozily vládnoucí režim. Známa slova Alexandra Lebedě o „armádě na pokraji vzpoury“ se tak nenaplnila. Zdá se také, že masová podpora Putina definitivně zmarginalizovala některé opoziční síly uvnitř armády, kritizující nejen její vedení, ale i prezidenta Jelcina. Ty měly zvláště ve druhé polovině devadesátých let v armádě nepřehlédnutelný vliv. V daném případě se jedná především o známé Hnutí na podporu armády, vojenské vědy a obranného průmyslu v čele s někdejším předsedou výboru pro obranu Státní dumy generálem Lvem Rochlinem.

Přesto zůstává právě neutěšená sociální situace důstojnického sboru pro Putina ohniskem možných budoucích závažných politických problémů. Havárie atomové ponorky Kursk v srpnu tohoto roku to potvrdila. Jasně ukázala, v jakých podmínkách jsou nuceni ruští důstojníci žít a pracovat a že ani závažné ohrožení jejich života není důvodem pro energickou akci a jednání v jejich prospěch. Okamžitá Putinova reakce na tuto tragédii – další zvýšení platů vojáků z povolání – potvrdila, že si je výbušnosti neřešených sociálních otázek velmi dobře vědom.

Kvadratura kruhu

Rusko se na konci posledního desetiletí dvacátého století ocitlo v paradoxní situaci: nemá dostatek prostředků, aby udrželo existující armádu, a nemá ani dostatek prostředků na její modernizaci, která musí být nevyhnutelně spojena se snížením jejího početního stavu a reorganizací, což vyplývá především z omezených finančních zdrojů státu. Pro ruského prezidenta Vladimira Putina a jeho tým jistě nebude jednoduché najít cestu, jak vyřešit problém podobný kvadratuře kruhu.

Největší problémy spočívají v ekonomickém zabezpečení armády (blíže viz např. článek Neuskutečnitelná vojenská reforma v Rusku, MP, č. 5/2000). Podle vládního návrhu rozpočtu na rok 2001 bude na vojenském výdaje určeno 2,4 procenta HDP, což je ještě méně než v roce 2000 (2,63 procenta HDP). Takový objem prostředků neumožňuje, aby armáda v současné podobě normálně fungovala. Domnívám se ale, že nové ruské politické vedení limity posilování ekonomického potenciálu začalo brát (a to i pod tlakem okolností) vážně v potaz. Potvrzuje to i jeden velmi významný detail. Zatímco v návrhu Vojenské doktríny, zveřejněném v říjnu 1999, chyběla jakákoliv zmínka o ekonomických možnostech státu při vojensko-ekonomickém zabezpečování armády, v konečné verzi doktríny z dubna 2000 bylo jasně uvedeno, že toto zabezpečení se bude realizovat v rámci existujících finančních zdrojů státu. A na zasedání Bezpečnostní rady v srpnu 2000 Putin prohlásil, že připravovaná Strategie rozvoje ozbrojených sil do roku 2015 musí najít optimální rovnováhu mezi potřebami a možnostmi státu při zajišťování jeho obrany. Vývoj v armádě v letošním roce pak novému politickému vedení země v praxi ukázal správnost takových závěrů (i když si to možná ani tolik nepřálo), a to i v určitých tragických souvislostech zejména při vojenské operaci v Čečensku a při havárii atomové ponorky Kursk.

Vzhledem k neuskutečněné vojenské reformě má dnes Rusko stále obrovskou armádu čítající 1,2 milionu příslušníků, jejíž bojovost, a tím i způsobilost k plnění jejích hlavních vnějších, a dnes zvláště vnitřních funkcí, je nedostatečná. Je to mimo jiné dáno i tím, že 70 procent vojenského rozpoč-

tu je nutné vydat na zabezpečení příslušníků armády a pouze 30 procent zbývajících prostředků může být využito na nákup a opravy vojenské techniky.

Potopení atomové ponorky Kursk odhalilo nejen katastrofální stav ruského vojenského loďstva, ale je nutné je vnímat i jako vážnou komplikaci pro nové ruské politické vedení ve vnitropolitických i zahraničněpolitických souvislostech. Od začátku Putinova politického vzestupu bylo možné sledovat jeho snahu o upevnování národní bezpečnosti orientací na posilování vojenské moci námořnictva, a to především Severní flotily. Důvod byl jasný: právě tato flotila vyzbrojená moderními bojovými loděmi a ponorkami měla být na mezinárodní aréně viditelným symbolem ruské vojenské moci, který by zvláště Spojeným státům signalizoval, že je stále nutné s Ruskem počítat ve světových záležitostech. To také ukázalo Putinovo rozhodnutí vyslat eskadru Severní flotily, jejíž součástí měl být i Kursk, na podzimní hlídkovou plavbu po Středozemním moři, a dát tak světu najevo, že Rusko stále má v tomto regionu své oprávněné zájmy – ať už na Balkáně, nebo v arabském světě. Důležitý byl i vnitropolitický aspekt, spojený s podporou části vojenskoprůmyslového komplexu orientovaného na vojenské námořnictvo. Dokazuje to i skutečnost, že v roce 2000 činil objem státních obranných zakázek pro námořnictvo 20 procent, přičemž v předcházejícím roce to bylo pouhých 9,3 procenta. Potopení Kursku, ale bez ohledu na takové navýšení výdajů, znamenalo další oslabení vojenské a politické prestiže Ruska ve světě a do určité míry ohrozilo jak Putinovo úsilí o vnitřní reformy ve společnosti, tak i jeho značnou veřejnou podporu.

Jistě i tato situace ovlivní diskusi, která se dnes vede v rámci ruské politické elity a jejíž závěr spočívá v nezbytnosti řízeného snižování vojenské moci státu a ve stabilizaci možných zdrojů pro růst obranného potenciálu Ruska. Nicméně existují rozdílné pohledy, jak to konkrétně učinit. Ty se zřetelně nejvíce projevily ve sporu mezi ministrem obrany maršálem Sergejevem a náčelníkem generálního štábu armádním generálem Kvašninem. Sergejev zastává názor, že ona stabilizace má být prováděna

s tradiční oporou o „raketo-jaderný“ štít Ruska, tedy raketová vojska strategického určení. Naproti tomu Kvašnin chce posílit dosud opomíjené pozemní vojsko, a to právě na účet raketových vojsk, která podle něho spotřebovávají neúměrné množství zdrojů z vojenského rozpočtu. Argumentuje tak na základě prognózy, že jaderný potenciál Ruska se bude hlavně z ekonomických důvodů dále snižovat a okolo roku 2006 by mohl být tvořen ne více než 1,5 tisíce bojových hlavic. Kvašnin v daném případě navrhuje, aby tohoto stropu bylo dosaženo již v roce 2003. To by samozřejmě v konečném důsledku znamenalo, že by skutečně raketové vojsko nebylo v tak prioritním postavení jako dosud. Kvašnin dokonce navrhl, že by se raketové vojsko nejdříve přeměnilo na samostatný druh vojska a v další etapě se dokonce stalo součástí vzdušných sil. I v této podobě by si ovšem Rusko zachovalo dostatečný jaderný potenciál v zásadě rovnocenný Spojeným státům. To je zřejmě hlavním důvod, proč nové politické vedení Ruska při vědomí ekonomických limitů země Kvašninův plán negativně nekomentovalo a v zásadě ho neodmítlo. Konečné řešení dosud sice nebylo přijato, je ale nesporným faktem, že přes všechny ekonomické problémy pokračuje modernizace jaderné výzbroje. Do raketového vojska jsou zaváděny velmi moderní mezikontinentální balistické rakety Topol M, které jsou mnohými vojenskými odborníky považovány za jednu z nejmodernějších na světě.

Plány na přestavbu ruského vojenského jaderného potenciálu se ale armádní reformní plány nevyčerpávají. Dalším krokem bude podle expertů snížení početního stavu ruské armády na úroveň 800–900 tisíc příslušníků. Velkým problémem však je, jak zabezpečit v perspektivě 2–3 let bezproblémové uvolnění 300–400 tisíc nadpočetných vojáků z armády. Tato otázka má nejen silný politický, sociální a ekonomický aspekt, ale i aspekt bezpečnostní. Potvrzuje to předcházející velké snižování stavů armády v letech 1992–1998, kdy bylo z armády propuštěno 600 tisíc důstojníků a praporčků, z nichž ale 400 tisíc je bez nároku na vojenský důchod a pouze každý čtvrtý se uplatnil ve svou specializaci v civilním životě. Není překvapením, že vojáci pak nacházeli svou obživu v kriminálních strukturách, přičemž tento fenomén nárůstu úrovně kriminality bývalých vojáků z povolání dokonce vedl ruského sociologa Vladimira Lukova k závěru, že je označil za kategorii tzv. „lumpen-vojáků“. Takovou komplikaci si zřejmě nové politické vedení Ruska nemůže dovolit, neboť by to mohlo ztížit jeho plány na obnovení elementární politické a ekonomické stability v zemi.

Armáda jako garant stability

Cílem dosažení stability je odvrátit tři hlavní vnitřní nebezpečí hrozící současnému Rusku: totální ekonomický kolaps, rozpad státu a devastace duchovně-etické sféry života společnosti. Stabilizace Ruska by přitom podle Putinova vyjádření měla být založena na existenci silného státu, efektivní ekonomice a znovuoživení tradičních ruských hodnot – vlastenectví, víře ve velikost Rus-

ka, etatismu a sociální solidaritě, což podle něj představuje základ tzv. ruské ideje.

Významná je skutečnost, že Putin přikročil ke konkrétním opatřením zaměřeným na upevnění centralizovaného řízení Ruska. V daném případě se jedná především o vytvoření nové struktury řízení Ruska. Byla zrušena funkce zmocněnců prezidenta v 89 subjektech federace a bylo vytvořeno sedm federálních okruhů, které podle teritoriálního principu sjednocují republiky, kraje a oblasti. Jedná se o Centrální okruh (sídlo Moskva), Severozápadní (Sankt-Petěrburg), Severokavkazský (Rostov na Donu), Povolžský (Nižnij Novgorod), Uralský (Jekatěrinburg), Sibiřský (Novosibirsk) a Dálně-východní (Chabarovsk). V jejich čele jsou zplnomocnění představitelé podřízení přímo prezidentovi. Jisté zde není nedůležité, že podle zpráv z vojenských zdrojů patří do okruhu těch, kteří bezprostředně připravovali opatření k vytvoření federálních okruhů, náčelník generálního štábu armádní generál Kvašnin a náčelník Hlavní operační správy generálního štábu generálplukovník Balujevskij. Z hlediska armády je bezesporu důležité i to, že hranice federálních okruhů se kryjí s hranicemi vojenských okruhů a v pěti případech (Centrální, Severozápadní, Severokavkazský, Uralský a Dálněvýchodní) se v centrech federálních okruhů nacházejí i velitelské vojenských okruhů. Řízení silových struktur se silně centralizuje a je zřejmé, že takové opatření je v neposlední míře namířeno i proti nebezpečí tzv. regionalizace armády, které se v Rusku v uplynulých letech objevovalo, což především znamenalo nadměrné propojení místních vojenských velitelů s regionálními elitami na úkor respektování ústřední moci, které vyplývalo především z její neschopnosti ekonomicky zabezpečovat vojenské útvary v regionech.

S civilistou v čele?

Podle mého názoru jsou všechna uvedená opatření k centralizaci moci prvním krokem k tomu, aby se postupně začala odstraňovat, jak říká ruský politolog Sevortjan, „amorfnost a nezformovanost moci v Rusku“. Centralizace moci ovšem může zřejmě znamenat i celkové zvýšení politické kontroly vedení země nad armádou, která rozhodně nebyla v jelicinovském období jednoznačná. Známý ruský vojenský expert Pavel Felgengauer dokonce neváhal v roce 1997 označit ministerstvo obrany za „instituci armádních důstojníků a administrátorů, kteří skrytě pracují utajeni před veřejností a mimo kontrolu politického vedení“.

Některé nejvýraznější příklady to potvrzují: např. v první čečenské válce byl prezident v několika případech vyřazen z rozhodovacího procesu o vedení některých bojových operací, vedení země také nebylo zcela schopno kontrolovat činnost uskupení ruských jednotek v operacích na teritoriu Společenství nezávislých států. Je také možné připomenout známý výsadek ruských výsadkářů na letišti v kosovské Příštině v červnu minulého roku, o jehož přípravě nebylo vůbec informováno ministerstvo zahraničních věcí. Takovou akcí, která mohla samozřejmě mít nepředvídatelné mezinárodní důsledky, si

dnes armáda může těžko dovolit, zvláště po prohlášení Putina na zasedání Bezpečnostní rady, že hlavním orgánem koordinujícím zahraniční politiku je ministerstvo zahraničních věcí. Na druhé straně se budou v době Putinova prezidentství asi těžko opakovat známé zahraničněpolitické Jelcinovy iniciativy v oblasti odzbrojení, které nebyly vůbec projednávány a konzultovány s vedením armády, ale které přesto Jelcin prezentoval v průběhu svých zahraničních návštěv.

K úplné kontrole armády nicméně Putin potřebuje dosadit do jejího čela člověka ze svého týmu, který postupně obsazuje všechny hlavní mocenské pozice v zemi. Přípravou k takovému kroku je posilování vlivu Bezpečnostní rady, která se na rozdíl od Jelcinova období stala orgánem, jehož prostřednictvím Putin více ovlivňuje dění v armádě. Tím vyvažuje skutečnost, že v čele ministerstva obrany a generálního štábu stojí vojáci maršál Sergejev a armádní generál Kvašnin, kteří nemají zcela jeho důvěru. Sergejev i Kvašnin se navíc pro Putina stávají stále více viditelnými symboly ruských vojenských neúspěchů, jako jsou především problémy v čečenské operaci (Kvašnin se dokonce bezprostředně podílel i na řízení první čečenské operace ve funkci velitele Severokavkazského vojenského okruhu) a případ havárie Kursku. A Kvašnin to nemůže vyvážit ani racionalitou svých návrhů na změny priorit ve výstavbě armády. Informace z počátku srpna letošního roku o Putinových záměrech jmenovat nového ministra obrany i náčelníka Generálního štábu nebyly proto překvapivými. V případě ministra by se dokonce mohlo jednat o jmenování civilního politika, a to již nyní, nebo v relativně blízké budoucnosti. Dokonce se již objevila konkrétní jména možných kandidátů-civilistů, kteří vesměs patří do Putinova týmu, jako např. tajemníka Bezpečnostní rady Sergeje Ivanova, jeho náměstku Alexeje Moskovského a Michaila Fradkova a v neposlední řadě vicepremiéra Ilji Klebanova. Jmenování civilního ministra obrany v zemi s tak velkým jaderným potenciálem by byl jistě odvážný krok – přední ruský vojenský expert, šéfredaktor vlivné Nezávislé vojenské revue Vadim Solovjov, zde dokonce hovoří „o revolučním kroku“. Putin může vycházet z toho, že právě civilista se silnou politickou podporou, jenž není spjat se žádnou „vojenskou lobby“, by mohl lépe než voják prosadit a uskutečnit nezbytné, a v mnoha ohledech i velmi bolestivé, reformní kroky, jejichž uskutečnění je dnes pro ruskou armádu doslova a do písmene otázkou jejího přežití. Důležité je i to, že jmenování civilního ministra by mohla pozitivně ocenit domácí veřejnost a také Západ, což by těž mohlo Putinovi pomoci získat zpět část ztracených sympatií po havárii Kursku. A jak by na jmenování civilního ministra reagovala armáda? Není důvod se domnívat, že by dnes neuposlechla rozkazu svého vrchního velitele, který má určitě v armádě mnohem větší autoritu než jeho předchůdce Boris Jelcin i přesto, že jeho vojenská hodnost je pouhý podplukovník.

Václav Šmejkal a kol., Jak obstát v Evropě. Strategie podnikání na jednotném trhu EU. Vydala Hospodářská komora ČR a PHARE, Praha, Nakladatelství Q-art, Praha 2000. Neprodejně. Plný text publikace je k dispozici na internetové adrese: <http://www.komora.cz/eu>

Definitivní termín vstupu České republiky do Evropské unie není sice stále stanoven, ale o přijetí naší země do integrované Evropy by neměly být pochyby. Většina obyvatel naší země spojuje tento krok s velkými nadějemi, a celkem oprávněně. Mnoho z nich však také ví, že členství v EU není automatickou zárukou prosperity a vstupenkou do ráje. Mělo by být dobře známo, že členství v EU bude znamenat závažný zlom v našem dosavadním vývoji, který se dotkne doslova všech: parlamentu a jeho činnosti, státní správy, soudů, municipalit, občanů jako zaměstnanců a spotřebitelů. V neposlední řadě se velmi citlivě dotkne také českých firem, které se stanou součástí jednotného trhu Unie s jeho náročným konkurenčním prostředím a novými pravidly.

Zatímco pracovníci státní správy a soudů jsou intenzivně školeni, aby se vyznali v unijní legislativě, před českými podnikateli stojí úkol mnohem složitější. Musí počítat s tím, že se stanou účastníky velkého hospodářského celku, v němž byly smazány státní hranice a kde neexistují zábrany nerušeného pohybu výrobků, osob, služeb a kapitálu mezi členskými státy. Zde nestačí proškolení o tom, co představuje vnitřní trh Unie a jaké jsou jeho hlavní rysy. Každá česká firma, chce-li po přijetí České republiky do Unie obstát (přesněji řečeno přežít), musí se s předstihem na tuto změnu připravit a vypracovat svou „evropskou“ strategii, která by zajistila její budoucí místo na evropském trhu.

Objem informací o vnitřním trhu Unie a jeho rysech je celkem dostačující (také díky Bílé knize Evropské komise z roku 1995). Avšak poučení, co má česká firma udělat, aby byla připravena na zapojení do jednotného trhu Unie, zatím chybělo. Tuto mezeru úspěšně zaplňuje recenzovaná publikace napsaná ředitelem Centra pro evropskou integraci Hospodářské komory České republiky a vydaná za přispění programu PHARE.

Kniha obsahuje cenné poznatky a informace i pro ty, kteří nestojí v čele českých podniků.

Na publikaci zaujme její logická a instruktivní struktura. Jednotlivé kapitoly představují totiž zároveň kroky, které by každá česká firma v naznačeném sledu měla učinit, aby se včas a důkladně připravila na vstup do Evropské unie.

První krok a také první kapitola této „instruktáže“ spočívá v analýze jednotného evropského trhu, jenž pro firmu představuje do značné míry nové vnější prostředí. V kapitole je shrnut nejen výklad politicko-právního rámce evropské integrace, ale velice otevřeně se charakterizují silné i slabší stránky dosaženého stupně integrace. Za důležité považují zařazení ekonomiky EU do širšího mezinárodního rámce, shrnutí ekonomických dopadů jednotného trhu, charakteristiku slabších míst ekonomiky EU (např. slabší konkuren-

Jak obstát v Evropě: instruktáž pro české podnikatele

ceschopnost v nových odvětvích, vysoká daňová zátěž, nedostatečně pružný trh práce aj.), výklad o situaci ve výzkumu a šíření nových technologií, velice zajímavý výklad kulturních specifik různých členských zemí a jejich demografického vývoje. Ve všech těchto případech se text neomezuje jen na učebnicový výklad, ale je doplněn o závěry, které z toho plynou pro české podnikatele.

Druhý krok shrnutý v další kapitole směřuje od jednotného trhu k analýze odvětví. Je nezbytný k vypracování konkurenceschopné strategie české firmy. Hlavní „instrukce“ obsažená v této kapitole má vést českého podnikatele k tomu, aby začal nejdříve přesně identifikovat situaci ve „svém odvětví“: jaká je pravděpodobnost, že do odvětví vstoupí noví konkurenti, jaká možnost existuje pro vznik náhradních výrobků nebo služeb v daném odvětví, jaká je síla dodavatelů a odběratelů v daném odvětví. Budoucnost každé firmy na jednotném trhu, nejen české, závisí na tom, zda si naleznou optimální místo na trhu odvětví. Zajímavé jsou údaje o tom, která průmyslová odvětví českého hospodářství jsou silně nebo slabě citlivá na konkurenci na trzích Unie.

V následujícím třetím kroku v přípravě na zapojení do vnitřního trhu Unie musí firma přejít od analýzy odvětví k analýze vlastní firmy. V publikaci se doporučuje, aby každá česká firma sestavila přehlednou tabulku, kte-

rá by shrnula jak její přednosti a silné stránky, tak její nedostatky a slabé stránky (tzv. SWOT analýza). Z tohoto rozboru by měl vyplynout jak souhrn skutečných příležitostí, kterými firma disponuje, tak výčet akutních nebezpečí, která jí na jednotném trhu hrozí. Velmi poučná je charakteristika profilu českých firem, jejichž slabé stránky vedou odůvodněně k závěru, že by se „měly EU bát“.

Čtvrtý krok spočívá v tom, aby byly na základě předchozího rozboru zformulovány základní rysy konkurenceschopné evropské strategie pro český podnik. Při její konstrukci se vychází z ověřeného zjištění, že jednotný trh EU podporuje především vnitroodvětvový obchod mezi členskými zeměmi, nikoli obchod meziodvětvový. Nedochází tedy, až na výjimky, k prohloubení specializace zemí nebo regionů na určité výrobky nebo služby. Převládající formou vzájemného obchodu jsou tak „auta za auta“, „boty za boty“. Potvrzuje to skutečnost (s. 83), že největší dynamiku v posledním desetiletí vykazoval právě obchod s produkty stejné kategorie, avšak s odlišnou cenou a kvalitou. Jak národní ekonomiky členských zemí, tak jejich exportní firmy se tak zařadily do různých cenově-kvalitativních skupin. Jednotlivá odvětví jsou v důsledku toho rozdělena mezi výrobce značkového zboží vysoké kvality a ceny, výrobce středního proudu znač-

kového zboží a výrobce neznačkového zboží za nízké ceny. Tomu odpovídají dvě firemní strategie: strategie nízkých nákladů a strategie diferenciací. V práci se dovozuje, že obě tyto strategie nejsou ovšem pro české podniky vhodné, a jako reálná strategie se nabízí „strategie úzkého zaměření“. Podle autora je strategie úzkého zaměření optimální volbou pro českého výrobce a nejlépe odpovídá potřebám budoucnosti (s. 88). Ani tato strategie není ovšem bez rizik. Konečný úspěch je výslednicí mnoha sil, jak se také dokumentuje na příkladu tří českých firem, jež úspěšně zvládly adaptaci na náročné podmínky jednotného trhu Unie a pronikly také svými výrobky na její trhy.

Závěrečným krokem, který má ověřit oprávněnost nové strategie, je přechod firmy na tuto strategii. Jsou popsány jednotlivé kroky, mezi nimi na předním místě jmenování firemního koordinátora ve věcech nové firemní evropské strategie. Návrh na zavedení takové funkce se opírá o pozitivní zkušenosti, které nashromáždily firmy v členských zemích EU v přípravě na spuštění vnitřního trhu v roce 1993.

Publikace „Jak obstát v Evropě“ zaplňuje „tržní niku“, abychom použili termínu, který se v práci často používá. Věcná „instruktáž“ je doplněna množstvím názorných příkladů. Je adresována českým podnikatelům a manažerům a poskytuje jim přesvědčivý návod, jak přežít v náročném konkurenčním prostředí trhů Evropské unie. Neslibuje přitom nikomu nic zadarmo.

Kdybych byl českým podnikatelem, vyjádřil bych autorům i Hospodářské komoře ČR za tuto publikaci poděkování.

Luděk Urban

Dirk Rohtus: Zwischen Realität und Utopie. Das Konzept des „dritten Weges“ in der DDR 1989/1990. Leipzig – Leipziger Universitätsverlag 1999, 310 s., ISBN 3-933240-56-5.

Belgický politolog Dirk Rohtus v recenzované publikaci analyzuje jeden z klíčových pojmů přelomového období 1989/1990 v NDR – pojem *třetí cesty*. Myšlenky třetí cesty se chápalo jak opoziční občanské hnutí, tak i reformní kruhy uvnitř SED/PDS. Oba tábory se v oné době pozoruhodně shodovaly v tom, že NDR by se neměla vzdát určité svébytnosti a že by měla hledat „třetí cestu“ mezi reálně existujícím socialismem východního bloku a nedostatečně „sociálním“ kapitalismem Západu.

Ačkoli výraz „třetí cesta“ od jara 1990 dost rychle mizel z veřejných diskusí, ústřední myšlenka demokratického socialismu jako politického ideálu se dodnes zachovala ve východním Německu – především mezi stoupenci PDS, ale nejen mezi nimi. Dirk Rohtus hledá odpovědi na otázku, odkud pronikla myšlenka „třetí cesty“, a to na základě dobových pramenů. Všírá si nejen spisů předních disidentů, jako byli W. Harich, R. Havemann a R. Bahro, ale klade také důraz na úlohu reformátorů uvnitř strany (SED) koncem 80. let

Koncepce třetí cesty a NDR na přelomu let 1989/1990

při rozpracovávání účinné koncepce demokratického socialismu. Autor dále poukazuje na význam materiálů sepsaných pod vlivem „perestrojky“ od Rolfa Reißiga, Rainera Lande, Ralfa Possekela i bratří Brieů¹⁾ v průběhu přelomového období v NDR a na jejich vliv na stranu SED/PDS, ale i na další kruhy občanského hnutí.

V úvodní části publikace autor seznamuje čtenáře s problematikou vnitropolitického vývoje v Německu po pádu berlínské zdi v listopadu 1989, se specifickými jevy na území NDR po sjednocení Německa, kdy se úctovalo s minulostí NDR a vycházelo se z toho, že socialismus sám o sobě je nedemokratický. Autor nastoluje otázku udržitelnosti této teze. Uvádí nás do diskuse, v níž na jedné straně německé vládní kruhy představovaly pád re-

žimu NDR a sjednocení Německa jako „sebeosvobození“ a „dobrovolné přistoupení“ ke Spolkové republice Německo²⁾, a na druhé straně levicoví přívrženci SPD, PDS a Zelených kritizovali ztroskotání „východoněmecké revoluce“ a „útrapy kapitalistické restaurace“. Polarizace mezi oběma tábory vedla k tomu, že jeden tlačil na další zkoumání dějin NDR, aby se čelilo zapominání na příčiny a nositele totalitárního panství, zatímco druhý se pokoušel obhajovat „reálnou socialistickou alternativu“ oproti kapitalistickému společenskému zřízení jako více humánní. Autor upozorňuje na skutečnost, že zmíněná diskuse prokazuje, že myšlenka socialismu přežila pád režimu. Přívrženci socialistické alternativy vycházejí z rozdílu mezi teorií a praxí, mezi socialistickou myšlen-

kou a diktátorským režimem. Podle jejich názoru zhroutený režim znetvořil „myšlenku“, kterou se v NDR v přelomovém období pokoušeli rehabilitovat.

I zde je nastolována otázka, zda socialismus může mít demokratické jádro, zda byl „dobrou myšlenkou“, jež byla jen špatně realizována, nebo zda je ve vlastní podstatě nedemokratický.

V první kapitole autor zachycuje vývoj SED (Jednotná socialistická strana Německa) v letech 1946–86. Zaměřuje se na pojem *stalinismus* a jeho různé interpretace. „Vědci z Východu i Západu se shodují v tom, že je nutno rozlišovat mezi stalinismem v užším smyslu – teroristickým režimem Stalina v Sovětském svazu – a v širším smyslu – jako například samovládou komunistické strany (SED) v NDR. Společným prvkem při definování pojmu stalinismu ve všeobecném smyslu je pojem byrokratičnost. Škody pocházejí z vedoucí role a mocenského monopolu vládnoucí strany a její byrokracie.“⁴³⁾ Dále autor staví otázku, zda *bída socialismu* z historického i ideologického hlediska je spjata se Stalinem, zda jsou v dějinách SED momenty, jež mohly naznačovat *dobrý začátek*, či zda byla stalinizace strany jen logickým důsledkem předešlého naprogramovaného zla. Sleduje úvahy o *alternativním socialismu*, *demokratickém socialismu* i obecněji o *třetí cestě*. Pojem „třetí cesta“ není srovnatelný s dogmatickým rčením připouštějícím jen jednu interpretaci. Z metodického hlediska funguje jako pomůcka ke zkoumání myšlenek, jejichž společným rysem je odmítnutí existujících modelů socialismu a kapitalismu. Autor hledá možnou definici „třetí cesty“ pomocí takových myšlenek v průběhu historie NDR, jež se odkláněly od vládnoucí ideologie stanovené stranickými špičkami, ale v zorném poli si uchovávaly „socialistický horizont“. Druhá a třetí kapitola jsou věnovány dějinám opozice a disidentskému hnutí v NDR a přehledu počátků tvorby alternativních modelů socialismu. Autor zkoumá, zda po dobu čtyřicetileté historie NDR se koncepce rozvíjely v souladu se zaměřením „třetí cesty“, a pokud ano, v jaké míře přispěly k lepšímu pochopení „třetí cesty“ v období 1989/90.

Rok 1986 je zachycen jako mezník v období 1946–89. V této souvislosti sledujeme otázku, zda XI. sjezd SED v roce 1986 promarnil šanci nastoupit reformní kurs, jež začal prosazovat M. Gorbačov v SSSR politikou „perestrojky a glasnosti“, nebo zda v NDR nebyla potřeba změny orientace. Autor analyzuje na základě koncepcí opozičních sil uvnitř i vně SED otázku, jestli „nové myšlení“ dalo v NDR podnět k novému teoretickému výkladu socialismu. „Mladá generace filosofů na univerzitách a ve vědeckých institucích z řad SED počítávala, že z reformem nic nebude, pokud jejich provádění bude pod dohledem strany. Chtěli postavit socialismus teoreticky na nové základy a vycházeli přitom... z nového pohledu na kapitalismus... Shledávali, že individuální a kolektivní zájmy se musí vzájemně propojit. Při úvahách o alternativním modelu socialismu hrály velkou roli západní myšlenkové zdroje... Rovněž občanská hnutí, jež vznikla v do-

bě perestrojky, se zaměřovala na tvůrčí přístup k socialismu. Jejich úvahy byly ale inspirovány méně teoreticky, spíše sociálně eticky.“⁴⁴⁾

V kapitolách čtyři až šest autor charakterizuje období krize režimu a přelomové období před tzv. „podzimní revolucí“. Ve čtvrté kapitole vychází z pojetí této krize u západních autorů a reformních socialistů a zkoumá, do jaké míry odpovídají na otázku, mohla-li se NDR a socialismus zachránit prostřednictvím „třetí cesty“. „Z liberálního hlediska byla krize charakterizována na základě špatně fungujícího hospodářství a pomalého procesu legitimace režimu v globálním kontextu s měnící se společností, zatímco reformní socialisté vystupovali s kritikou monopolizující se a centralizující se struktury státního socialismu.“⁴⁵⁾ „Krise a selhání SED při hledání jejího řešení na podzim 1989 podnítily různé opoziční skupiny, aby se obracely na veřejnost s projevy a manifesty. Mezi skupinami vládl značný soulad... Mimo pochybností byla víra v socialismus osvozený od stalinových deformací.“⁴⁶⁾

V páté kapitole se Dirk Rochtus orientuje na reformní plány Egona Krenze a Hanse Modrowa. Zkoumá, zda oba funkcionáři SED měli něco společného s reformními socialisty, a existoval-li kvalitativní rozdíl mezi zefektivňováním systému a „třetí cestou“ zastávanou intelektuály.

V šesté kapitole autor blíže seznamuje s postoji SED v průběhu *mimořádného sjezdu strany* v prosinci 1989. Vyškrtnutí vedoucí úlohy strany z článku 1 Ústavy NDR jako hlavní charakteristiky stalinismu mohlo vzbuzovat dojem, že to stačí k automatickému vstupu na „třetí cestu“. „S pojmem *třetí cesty* v diskusi vystoupili vědci z univerzit a akademických institucí, tedy ne bývalí straníční funkcionáři, ale i Gregor Gysi, jež byl obhájcem disidentů... Intelektuálně viděli příležitost nechat proniknout své myšlenky o moderním socialismu k novému stranickému vedení, jež samo raději používalo méně teoreticky znějící pojmy *třetí cesta* nebo *demokratický socialismus*. Někteří z nich se pokoušeli definovat třetí cestu jako něco mimo státní a hospodářské monopoly, tedy něco, co opouští negativa kapitalismu i socialismu a současně přijímá pozitivní prvky obou – liberální i sociální vymoženosti.“⁴⁷⁾

Kapitoly sedm až deset sledují období po pádu *berlínské zdi*, problematiku sjednocení v souvislosti s problematikou budoucnosti NDR a možnostmi „třetí cesty“. Autor analyzuje přístupy politických stran a občanského hnutí k těmto otázkám. „I u reformních socialistů a dalších opozičních představitelů přetrvávala dlouhá léta utvrzovaná představa o nutnosti existence suverénní NDR... Postoje občanských hnutí k německé jednotě se v průběhu přelomového období měnily. Před pádem *zdi* jejich představitelé nahlíželi na *německou otázku* jako na rušivý prvek. Chtěli demokratický stát, v němž by se spojovaly sociální vymoženosti NDR s přednostmi výkonného tržního hospodářství liberálního právního státu. Po pádu *zdi*... si ale začali uvědomovat, že sjednocení je jen otázkou času.“⁴⁸⁾ Volební boj v devadesátých letech prokázal, že politické strany ve velké většině akceptovaly německou jednotu.

„Ústava z let 1968–74 byla produktem *byrokratického socialismu* a její vylepšování tedy nepřipadalo v úvahu... Intelektuálně ve snaze zachovat NDR chtěli navrhnout *novou ústavu*, v níž by byly spojeny *vymoženosti* kapitalistické i socialistické společnosti.“⁴⁹⁾ Nová ústava měla sloužit i jako model pro sjednocené Německo. Po volbách roku 1990 se rozvinula mohutná diskuse. Konzervativci se stavěli jen za rozšíření ústavy Spolkové republiky Německo (Grundgesetz) na území bývalé NDR, zatímco levicové strany prosazovaly novou ústavu pro celé Německo. „Velká část jejich členů se nemožila jen tak smířit se zánikem NDR, chtěla alespoň, aby i SRN byla ovlivněna myšlenkami, které vznikaly během pokojného převratu v NDR.“⁵⁰⁾

V desáté kapitole autor zkoumá, co z „třetí cesty“ přetrvalo ve sjednoceném Německu. K demokratickému socialismu se hlásí PDS (následnická po SED). Autor se ptá, jestli její úspěch u mnoha obyvatel východního Německa nějak nesouvisí s jejím spojováním s určitou východoněmeckou identitou. Zároveň však sleduje, do jaké míry čerpá z myšlenkového bohatství shromážděného reformními socialisty při hledání „třetí cesty“. „Z analýzy ideologických diskusí vyplývá, že PDS je více než jen *identitou*... že totiž sleduje určitou *ideologickou linii*... Předseda PDS Bisky se při cestě od *Bonnské k Berlínské republice* odvolává na alternativu spojovanou se zkušenostmi z podzimu 1989, kdy *ještě šlo o lepší NDR*, o cestu mimo státní socialismus i kapitalistické ziskové hospodářství.“⁵¹⁾ Z toho všeho autor vyvozuje, že „třetí cesta“ zůstala zdrojem inspirace pro většinu reformátorů z řad PDS.

Autorův rozbor pojmu „třetí cesta“ i v konkrétních historických souvislostech s krizí režimu v NDR a se sjednocením Německa je významným podnětem také pro současné diskuse k dané problematice.

Ivona Řezanková

¹⁾ Např.: ReiBig, R.: Das Scheitern der DDR und des realsozialistischen Systems – Einige Ursachen und Folgen. In: Der Zusammenbruch der DDR, Joas, H./Kohli, M. (Hrsg.), Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1993, s. 49–69.

Land, R./Possekel, R.: Namenlose Stimmen waren uns voraus. Politische Diskurse von Intellektuellen in der DDR, Bochum, Verlag Dr. Dieter Winkler, 1994, 111 s.,

Brie, A./Brie, M./Ettl, W./Segert, D.: Elf Thesen zur Krise der DDR und SED, In: Das Umbaupapier. Argumente gegen die Wiedervereinigung. Land, R. (Hrsg.), Berlin, Rotbuch, 1990, s. 147–156.

²⁾ Viz: Dirk Rochtus: Zwischen Realität und Utopie. Das Konzept des „dritten Weges“ in der DDR 1989/90. Leipzig – Leipziger Universitätsverlag 1999, s. 15.

³⁾ Viz: tamtéž, s. 43.

⁴⁾ Viz: tamtéž, s. 105.

⁵⁾ Viz: tamtéž, s. 134/5.

⁶⁾ Viz: tamtéž, s. 135/6.

⁷⁾ Viz: tamtéž, s. 199/200.

⁸⁾ Viz: tamtéž, s. 232.

⁹⁾ Viz: tamtéž, s. 265.

¹⁰⁾ Viz: tamtéž, s. 265.

¹¹⁾ Viz: tamtéž, s. 279.

Demokratizace komunistických vojsk

Marybeth Peterson Ulrich „Democratizing Communist Militaries. The Cases of the Czech and Russian Armed Forces“ (Demokratizace komunistických vojsk. Příklad českých a ruských ozbrojených sil). The University of Michigan Press, Ann Arbor 1999, 292 s.

Je zajímavé, že vedle významné a početné silné ruské armády byla jako předmět zkoumání zvolena početně malá česká armáda, jíž je ostatně věnováno přinejmenším tolik místa, kolik se věnuje ruským ozbrojeným silám. Na s. 76–77 se tvrdí, že po počátečním nadšení, s nímž byla zahájena demokratizace české armády, začala se roku 1997 zmocňovat mladších důstojníků malomyslnost. Starší, komunisty odchovaní důstojníci si pronikavé změny nepřejí. Koncem roku 1998 vláda nepřistoupila ke schválení nové koncepce obrany do roku 2005, jak se očekávalo. Velitelé jednotek ztrácejí elán. Na závidu je také nízká prestiž armády, která je v českých zemích tradiční (s. 79–80). K tomu přistupují skandály kolem ministra obrany Antonína Baudyše a vysokých důstojníků (s. 85). Je příznačné, že na ministerstvu obrany přibývá nevojáků, v roce 1996 jich bylo 40 procent (s. 90). Ti však nemají dostatečný rozhled v oblasti vojenství. Nespokojenost se šíří v letectvu; z 540 pilotů v roce 1996 jich 338 podepsalo dopis prezidentovi a příslušnému parlamentnímu výboru, v němž si stěžovali na zastaralá letadla, nízké počty cvičných letů, nesprávnou personální politiku a nedostatečnou ochranu pojištěním (s. 90).

Na české politické scéně se prosazuje stále silněji občanská kontrola armády; tento

způsob demokratizace má však své stíny, především v nekompetentnosti civilistů (s. 98). Po vzniku České republiky 1. 1. 1993 pouze 51 procent obyvatel se domnívalo, že armáda je schopna bránit zemi. V roce 1994 už to bylo jen 30 procent – tím se Češi dostali na poslední místo mezi 12 zkoumanými evropskými státy. V roce 1997 v České republice bylo přesvědčeno 24,5 procenta obyvatel, že armáda může zemi bránit (s. 104). Česká armáda se snaží o přestavbu, není však vidět důslednost: nepříznivě velký poměr vysokých důstojníků k nižším je pozůstatek z doby komunismu (s. 116). Nespokojenost nižších důstojníků vede k tomu, že ročně jich 10 procent odchází z armády. Nejsou spokojeni s nízkou prestiží armády, bytovými podmínkami a malými vyhlídkami na postup (s. 118). Úroveň vojenského školství je nízká ve srovnání s civilním školstvím. Češi neradi slouží v armádě (s. 120). V roce 1997 sloužil v české armádě neuvěřitelně vysoký počet vysokých důstojníků – 22 generálů, 753 plukovníků, 3985 podplukovníků, 4003 majorů a 4024 kapitánů. Dále 2969 nadporučíků, ale jen 791 poručíků a 324 podporučíků. Odborníci z NATO navrhuji, aby v české armádě bylo 30 generálů, 470 plukovníků, 1100 podplukovníků, 1750 majorů, 2450 kapitánů, 2200 nadporučíků a 2000 poručíků (s. 124–125). Česká armáda má ve službě 67 procent důstojníků – v NATO je průměr 27 procent (s. 124).

Skupina amerických studentů vojenské akademie byla šokována rozhovory s českými kolegy – zjistila, že pro Čechy nestojí na prvním místě čest sloužit v armádě a dodržování kodexu cti. Nic takového jim také vojenská akademie nevěštuje. Místo toho se

jen vyžaduje, aby svědomitě plnili své úkoly (s. 135). Na místo marxisticko-leninské ideologie nenastoupila žádná politická nauka, vychovávající k uvědomělé demokracii. Příslušníci americké armády za návštěvy vojenské akademie v Brně v březnu 1997 zjistili, že v ní téměř chybí disciplína, na což si stěžovali i jiní velitelé. Studující si odpoledne a večer dělají, co chtějí, protože „neradí slyší, co mají dělat“. Uniformy se nosí jen v době vyučování – dokonce i velitelé chodí po městě v civilu (s. 141). V USA je obtížné najít americké důstojníky českého původu, kteří by mohli české armádě pomoci; je to způsobeno historickou averzí Čechů vůči službě v armádě, takže děti českých přistěhovalců si nevolili důstojnické povolání v americké armádě (s. 161).

Je obtížné najít schopné kandidáty z České republiky pro studium na amerických vojenských školách. Chybí zejména dostatečná znalost angličtiny. Ostatně, ti, kteří do USA přicházejí, vědí, že po návratu do České republiky v nich budou zejména starší důstojníci vidět nebezpečné konkurenty a budou jim klást všemožné překážky do cesty. Proto čeští absolventi vojenských škol v členských zemích NATO houfně odcházejí z armády (s. 173–174).

Kniha dává na srozuměnou, že zatímco vládní a parlamentní místa v České republice se snaží o důslednou demokratizaci armády a o převzetí zásad NATO, přežívající kádrová struktura v armádě z dob komunismu tyto snahy úspěšně brzdí. Přidá-li se k tomu tradiční česká nedůvěra k armádě, nelze se divit, že česká armáda je taková, jaká je. Zdá se, že proto byla česká armáda vybrána jako předmět analýzy – vedle ruské armády s jinými problémy; česká armáda je ukázkou toho, jak je obtížné prosadit v ozbrojených silách někdejších komunistických států demokratizaci a zároveň dosáhnout plné bojovnosti. Sotva můžeme být hrdí na to, že česká armáda byla zvolena jako příklad těchto obtíží.

Antonín Měšťan

Security Dilemmas in Russia and Eurasia, ed. by Roy Allison and Christoph Bluth. London, Royal Institute of International Affairs, 1998. 358 s.

Rozpad Sovětského svazu v prosinci 1991 znamenal konec dlouhého procesu změn mezinárodněpolitického a bezpečnostního prostředí jak v Evropě, tak v globálním měřítku. Důsledky tohoto rozpadu byly mnohostranné a těžko odhadnutelné, zvláště pokud šlo o vlastní prostor. Po jistém ustálení situace bylo již možné v polovině 90. let zahájit důkladný výzkum důsledků rozpadu a vytváření procesu nového bezpečnostního prostoru i vlastní bezpečnostní politiky nových států.

Společný projekt londýnského Royal Institute of International Affairs a kolínského Bundesinstitut für Internationale und Ostwissenschaftliche Studien vedli pracovníci těchto institutů R. Allison a H. Vogel. Kro-

K BEZPEČNOSTNÍ PROBLEMATICE v postsovětském prostoru

mě nich se do projektu zapojila řada známých odborníků z Velké Británie, Německa, Ruska a Ukrajiny. Výsledky projektu byly shrnuty v recenzovaném sborníku.

Práce obsahuje čtyři hlavní kapitoly, které jsou zaměřeny na Rusko, dále na komplex problémů vztahujících se k Ukrajině, Bělorusku, Střední Asii a Zakavkazsku, na obecněji pojatou problematiku konfliktů a jejich řešení v postsovětském prostoru a na pokusy o vytvoření systému regionální kolektivní bezpečnosti v rámci Společ-

ství nezávislých států (SNS). Poslední kapitola pak napojuje tento prostor do evropské dimenze.

Problematiky bezpečnostní spolupráce států v rámci SNS se dotkl v úvodní stati R. Allison. V hlavních rysech nastínil vytváření bezpečnostní sítě v postsovětském prostoru. S odkazy na příslušné kapitoly se soustředil především na SNS, ruské přístupy k bezpečnostní problematice a současně poukázal na rozdílné chápání bezpečnostní problematiky v nových státech, jež vznikly

po rozpadu SSSR, a na jejich vztahy k Severoatlantické alianci, resp. jejich účast v jednotlivých programech NATO.

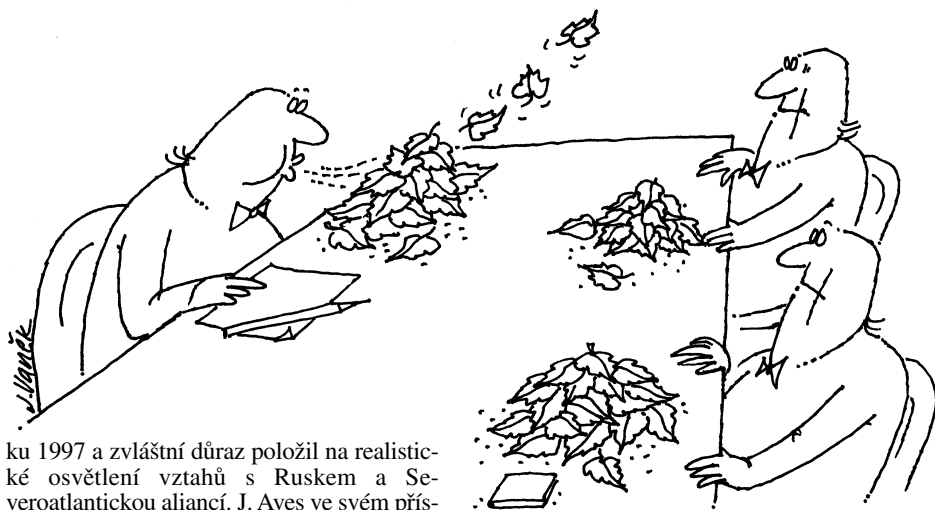
Blok čtyř studií věnovaných Rusku uvedl H. Adomeit, který se Ruskem a Sovětským svazem zabývá již několik desetiletí, přehledem vývoje formování ruských národních a bezpečnostních zájmů od počátku 90. let. V první řadě upozornil na těsné spojení mezi chápáním ruských „národních zájmů“ s velmocenským statutem Ruska ve světě. Obojí tvoří ústřední téma ruských diskusí o zahraniční a bezpečnostní problematice. Právě obvinění, že zanedbává či dokonce zaprodává ruské národní zájmy a že ruská zahraniční politika nebrání statut Ruska jako velmoci, patřila k nejčastějším výtkám protivníků vůči ministru zahraničních věcí A. Kozyrevovi a celému liberálnímu křídlu ruské politické scény.

H. Adomeit v souvislosti s nejdůležitějšími faktory ovlivňujícími formulování ruské politiky upozornil také na rozpor mezi neoimperialistickou rétorikou a skutečnou pragmatickou politikou Ruska. Ve vztahu vůči Rusku se jednoznačně přiklonil ke spolupráci a koordinaci politiky s ním (s. 7).

Vliv ruské armády na politiku a její místo v ní analyzoval H. Schröder. Rozbor reformy armády, hodnocení stavu její bojovnosti a zvláště nedostatků pak poskytl stať Ch. Blutha. Schröder zdůraznil, že pohled na politický vliv ruských ozbrojených sil skýtá rozporuplný obraz. Armáda má sice značné možnosti pro ovlivňování vnitřních ruských politických procesů, může ovlivňovat jak formulování, tak realizaci politiky a je také silným činitelem ve volbách, ale armádní elita byla politicky slabá, sama o sobě rozpolcená, neměla zkušenosti z lobbování v ruském parlamentu a celkově byla proto soustavně neúspěšná v pokusech o ovlivňování politických procesů či výsledků hlasování ve Státní dumě. H. Schröder proto konstatoval, že ruská armáda získala rozhodující vliv pouze v těch situacích, kdy neuspěla politická reprezentace (s. 62). Složitou problematikou konverze ruského zbrojního průmyslu se zabýval ve svém příspěvku J. Cooper.

Poněkud specifické postavení mezi Ruskem a Západem, resp. střední Evropou, zaujímá Ukrajina, nepochybně jedna z nejvýznamnějších zemí regionu. Formování jejích národních zájmů bylo předmětem výzkumu pracovníka kyjevského Institutu světové ekonomiky a mezinárodních vztahů Al. Gončarenka, zatímco T. Kuzio se zaměřil na otázky formování ukrajinské bezpečnostní politiky, resp. spíše jejích možností a limitů. Gončarenko ve svém příspěvku hodnotil postavení Ukrajiny v postsovětském prostoru a možné varianty její bezpečnostní politiky. T. Kuzio se naproti tomu výrazněji zaměřil na vnitřní sociální a politické problémy Ukrajiny, které ovlivňují formování a realizaci její bezpečnostní politiky.

Poměrně značnou pozornost věnoval hledání bezpečnostní „identitu“ Běloruska V. Pazňak, tehdejší ředitel minského Institutu politických studií. Zhodnotil vývoj do ro-

ku 1997 a zvláštní důraz položil na realistické osvětlení vztahů s Ruskem a Severoatlantickou aliancí. J. Aves ve svém příspěvku konstatuje, že otázky národní bezpečnosti zakavkazských republik (Gruzie, Arménie, Ázerbájdžán) jsou a budou rozhodujícím způsobem ovlivňovány jejich vztahy s Ruskem. Ve všech třech státech je Rusko v různých polohách a s různou intenzitou považováno buď za největší hrozbu, či naopak za hlavního partnera při zajišťování bezpečnosti (s. 175). Autor zpracoval problematiku jen do roku 1995 a patrně poněkud podcenil roli jiných států a faktorů. Uvedená problematika je natolik komplexní a složitá, že by vyžadovala podstatně větší prostor.

Poněkud širěji a z různých hledisek sledoval Střední Asii O. Kasanov, bývalý ředitel kazašského Institutu strategických studií. Pokusil se analyzovat problematiku bezpečnosti na národní, regionální i globální úrovni a jejich vzájemné prolínání v rozmanitém středoasijském prostoru. Zvláštní pozornost věnoval ruským zájmům v oblasti a zapojení středoasijských zemí do spolupráce se Severoatlantickou aliancí. Kasanovovým příspěvkem končí jednotlivé regionální studie.

Ve třetí části následují obsáhlejší rozbor dvou konfliktů v postsovětském prostoru a dále pokusů o kolektivní mírové operace a o vytvoření multilaterálních bezpečnostních struktur v rámci SNS. S. Solodovnik analyzoval konflikt v Tádžikistánu v souvislosti s jeho vlivem na celý region. Ukázal na něm problém jednoty země, který má podstatně širší implikace pro celý postsovětský prostor, a současně také limity, které měla intervence Ruska a některých zemí SNS v konfliktu. Zdůraznil, že ruská intervence v Tádžikistánu měla z větší části negativní důsledky pro mnohostranné mírové operace, neboť ruská praxe společně konzultovat, avšak jednat jednostranně, nepřispívala ke sjednocování států SNS (s. 240).

Stejným směrem a v ještě větší míře působil první konflikt v Čečensku. R. Allison se ve své rozsáhlé stati zabývá především vojenskými a bezpečnostněpolitickými důsledky této války. Zkoumá problematiku rozhodovacích procesů v Rusku a důvody, které vedly k rozhodnutí zahájit válku. Zaměřil se především na analýzu vlivu války v Čečensku na ruské geostrategické zájmy v širší oblasti Kavkazu. Poukázal na skutečnost, že ostatní republiky a regiony na de-

stabilizovaném jihu Ruské federace nejsou ochotny zaplatit stejnou cenu za postup k nezávislosti jako Čečensko. Průběh konfliktu ale prokázal ruskou vojenskou slabost a nejasný statut Čečenska po válce pak spíše posílil separatistické tendence (s. 259). Autor se věnoval také vlivu války na postoje zakavkazských republik a dalších zemí SNS a na jejich vztahy s Ruskem. V této souvislosti zdůraznil, že rozhodnutí použít v Čečensku sílu působilo kontraproduktivně a podkopávalo hlavní ruský cíl, jímž bylo posílení politické a vojenské integrace mezi Ruskem a státy SNS. Použití síly také zvýšilo podezřívavost států SNS vůči ruským záměrům (s. 265).

Uvedené „case studies“ jsou doprovázeny obecněji pojatými kapitoly. P. Bajev zkoumal problematiku realizace mírových operací a tzv. conflict management v celém postsovětském prostoru především z pohledu Ruska, které v nich hraje rozhodující úlohu. Ve volné návaznosti na tuto část práce se pak A. Zagorskij zaměřil konkrétněji na vývoj a akceschopnost regionálních bezpečnostních struktur, jež byly vytvořeny v rámci SNS. Celkem logicky došel k závěru, že bezpečnostní spolupráce v tomto rámci zůstává omezená a nejistá (s. 298).

Poslední dvě studie sborníku, jejichž autorem je Ch. Bluth, přesahují hranice postsovětského prostoru. Jsou věnovány otázkám kontroly zbrojení, včetně jaderného. Soustřeďuje se zvláště na Rusko a ruskou politiku.

Celá publikace se vyznačuje vysokou úrovní jednotlivých příspěvků a vzájemnou kvalitativní vyrovnaností. Autorům se podařilo na poměrně malé ploše podat takřka komplexní obraz zkoumané problematiky. Práce se ovšem věnuje klasicky chápané bezpečnostní problematice, tj. především vojensko-politické a zahraničněpolitické sféře. Celkově se jedná o kvalitně zpracovaný přehled problematiky v postsovětském prostoru, jenž skýtá výbornou základnu pro její pochopení i pro rozvíjení dalšího výzkumu oblasti, která je ve velice dynamickém vývoji, avšak u nás je až příliš často opomíjena.

Bohuslav Litera

Geopolitika středoevropského prostoru

Oskar Krejčí: Geopolitika středoevropského prostoru. Horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky, Praha: EKOPRESS, odborné nakladatelství, 2000., 318 s.

Recenzovat na stránkách Mezinárodní politiky Krejčího *Geopolitiku středoevropského prostoru* je zvláštní hned z několika důvodů. Autor patří k stálým spolupracovníkům tohoto časopisu, problémy geopolitickými i otázkami geopolitiky se na jejich stránkách již několikrát zabýval a konečně tuto svoji poslední práci věnoval památce Dobroslava Matějky, dlouholetého šéfredaktora a tvůrce její dlouhodobé koncepce.

Posuzovaná Krejčího kniha je nejen práce o středoevropském prostoru, ale je to i relativně rozsáhlé kompendium, shrnutí poznatků vědního oboru, který se chce zabývat politickými institucemi, idejemi a jejich prostorovými souvislostmi. Je to vlastně již třetí autorův pokus o interpretaci geopolitických témat anebo téma geopolitiky, které v posledních několika letech předkládá české odborné veřejnosti. Nejprve to bylo v knize *Český národní zájem a geopolitika* (1993), podruhé na okraji rozsáhlé práce *Mezinárodní politika* (1997), zejména v kapitolách *Struktura světového politického systému*, ss. 101–105, a *Od geopolitiky ke gaiapolitice?*, s. 409–415). Konečně tento poslední a nejrozsáhlejší díl je věnován možnostem (*horizontům*) zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky, jak je uvedeno v podtitulu.

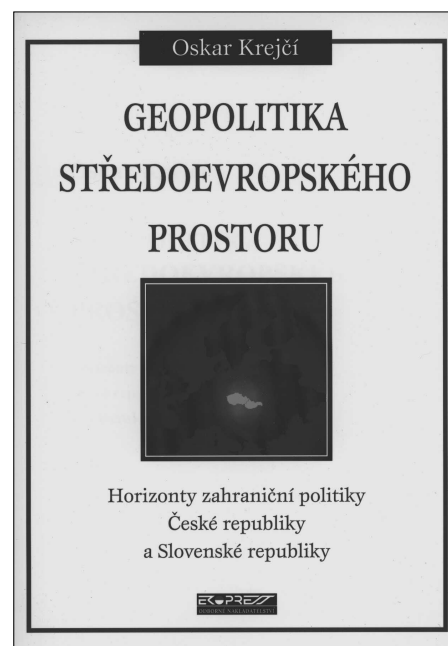
Onen druhý název má tedy svůj podstatný význam, protože hned v úvodu je řečeno, že *...přáním autora bylo pomoci při hledání teoretických obrysů zahraniční politiky malého státu...* a nejde o *zevrubný popis silokřivek protínajících střední Evropu*. Zde je také vysloveno přesvědčení, že geopolitika je nástrojem jak *odhalovat zákonitosti politického života*, což odpovídá Krejčího chápání geopolitiky jako praktické a formální nauky produkující koncepce a návody potřebné pro zahraniční politiku. Doslova ji pak definuje, jak říká na s. 11, v *nejširším vymezení: jako studium minulosti, současnosti a budoucnosti pohybu moci států v prostoru*.

Ačkoli autor již na začátku své práce tvrdí, že práce není *historickovědní prací, a to ani ve smyslu dějin politického myšlení*, můžeme v ní nalézt víceméně chronologicky uspořádané modely uvažování o světě, jeho jednotlivých částech a jejich vzájemných souvislostech.

Kniha se samozřejmě soustřeďuje zejména na geograficky a geopoliticky vymezený prostor střední Evropy a z jejího rozdělení do čtyř částí je zřejmé, co autor považuje za hlavní témata geopolitiky i geopolitiky středoevropského prostoru. Jde mu zejména o *Geopolitické schéma dějin Evropy* (tj. část A., s. 5–88), *Modely uspořádání střední Evropy* (B., s. 89–178), *Hledání národních zájmů* (C., s. 179–236) o *Geopolitickou neurčitost střední Evropy* D., ss. 237–298). Nicméně hlavním tématem je postavení malých států střední Evropy (konkrétně České a Slovenské republiky) a hledání jejich vztahů vůči regionálním nebo celosvětově působícím mocnostem.

V tomto smyslu lze hovořit o jakémsi nepřímém pokračování české geopolitické tradice, položené snad zejména Korčákem v roce 1938 jeho prací *Geopolitické základy Československa. Jeho kmenové oblasti* (Praha: Orbis 1938). Také tato práce opakovala některé metodologické postupy anglosaské a německé školy politické geografie, ovlivňované britským benevolentním a malvoletním imperialismem a zejména v Německu v té době populárním přírodním determinismem. Korčákova práce byla ovlivněna politickými událostmi třicátých let a postavením Československa v předvečer druhé světové války, německou iredentou a úvahami o rozdělení státu. Také z Krejčího práce lze vyčíst obavu z budoucnosti malých států, která je ovlivněna jeho individuální politickou zkušeností z přelomu 90.let.

Krejčí se zejména v části D. své práce (*Geopolitická neurčitost střední Evropy*) detailněji zabývá vztahem malého nebo malých středoevropských států k evropským integračním procesům, k regionálním a nadregionálním organizacím (EU a NATO), problémem tzv. německé Evropy, geopolitickými osami Evropy (a také tzv. euroasijskými silokřivkami), mocenským potenciálem malých států, možnými konflikty aj. Zde je zajímavé i jeho srovnání Brzezinského *Velké šachovnice* a Duginových *Základů geopolitiky* (aneb *Geopolitické budoucnosti Ruska*), kteří, podle jeho názoru, došli na *základě stejné teoreticko-metodologické výbavy k formulaci protikladných politických cílů* a přiřadili Českou republiku i Slovenskou republiku do *německé sféry vlivu* (s. 239). Snad bylo možné při této příležitosti ještě podrobněji zmínit někdy až vizionářsky pojaté geopolitické koncepce o střetech civilizací nebo bojích kultur, které mají svoji předhuntingtonovskou tradici ze-

jména v ruských představách o uspořádání světa, nebo alespoň některé jeho části, téměř od nepaměti (viz např. Gumiljevova *Ot Rusi k Rossiji*, Moskva 1992). Ale i objeování eurocentristických koncepcí *nové Evropy* má stejný vztah k představám odpovědnosti Evropy a odpovědnosti za Evropu již v druhé pol.19.století.

Je pozoruhodné, jak od nepaměti fascinuje politiku i politologu kartografický pohled na svět a jak dokonce i v době oslabování funkce národních států, chápání globalizace jako aktivit nadstátních korporací a zásadní proměny způsobů vedení válek dokážou vidět svět jako hrací pole, na němž lze podle určitých, ne snad neměnných, ale často se opakujících pravidelností, přemísťovat celé národy a etnické skupiny, měnit hranice zemí a vytvářet nové regiony, které nemají sice oporu v realitě, ale které se postupně politickou realitou stávají. Jako jeden příklad za všechny si všimněme geograficky nesmyslné Brzezinského konstrukce *euroasijského Balkánu*, která se svou hranicí *zóny nestability* jen okrajově dotýká Balkánského poloostrova, ale zahrnuje i Saúdskou Arábii, část Střední Asie, Pákistán, dotýká se na východě indických hranic a na západě zahrnuje celý tzv. anatolský most. Pokud bychom nebyli poučeni poslední balkánskou krizí, napětím v oblasti Kavkazu i Střední Asii, lokálními konflikty celého Blízkého východu a jejich reflexemi zahraniční politikou Spojených států a jejich spojenců, nebyli bychom schopni chápat smysl tohoto modelu strategické hry, který hledá svou oporu v geopolitických odůvodněních.

Nechceme tvrdit, že pojem *středoevropský prostor* je obdobnou verbální konstrukcí, která se stala politickou realitou. Nicméně tradiční skepse, měnící se až v odpor, anglické a anglosaské politické vědy k pojmu *Střední Evropa* (viz např. in Crawford, Keith: *East Central European Policy Today*, New York and Manchester: Manchester University Press 1996 Mazower, Mark: *Dark*

Continent, London: Penguin Books 1999) nám ukazuje, jak často jsou úvahy o prostoru, státech a politice blíže voluntaristickým přáním než politickou skutečností nebo teorií.

Krejčí si tohoto jevu všimá zejména v části nazvané *Modely uspořádání střední Evropy*, kde se zabývá panslavistickými i pangermánskými úvahami o střední Evropě, Naumannovou *Mittleeuropou* i koncepcemi střední Evropy dalších německých politiků a geopolitiků. Věnuje zde pozornost i různým názorům na uspořádání střední Evropy, jak jsou nám známé a neustále připomínané z děl Františka Palackého, T. G. Masaryka a Milana Hodži.

Z celkové koncepce lze vyčíst snahu vyrovnat se s názorem, že střední Evropa není jen prostor mezi Německem a Ruskem, ačkoli se na mapě Evropy tak jeví. Jestliže si anglický politik dokáže položit otázku, zda budoucí sjednocená Evropa bude německá, nebo zda Německo bude evropské, zabývá se Krejčí tímto názorem hlouběji. Ptá se, do jaké míry je tato otázka relevantní v době, kdy si nejsme jisti, co to je nové Rusko a tzv. sjednocené Německo, v době, kdy se jedná o povahu institucí EU, kdy se vznášejí otázky nad organizací a možností použití sil NATO. Jeho odpovědi nejsou ideologicky neutrální, ale jejich podstatnějším rysem je jistý historismus (nikoli historicismus), který je implicitně obsažen již v samotném názvu práce.

Nabízí se proto srovnání s prací, která je metodologicky rozdílná, ale svým účelem (jako kompendium) obdobná. Jde o sborník *Stát, prostor, politika*, editorů Petra Jehličky, Jiřího Tomeše a Petra Daňka (Praha: Přírodovědecká fakulta UK, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2000, ss. 274). Zejména kapitola 1. této práce (*Neurovneměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz vývoje*, aut. Petr

Daněk, s. 28–58) je s Krejčího prací srovnatelná alespoň vyhledáváním historické argumentace na podporu předem vyslovené teze.

V tomto ohledu není tedy Krejčího práce originální, ale pokud ji budeme srovnávat s tradovanými a příležitostně publikovanými geopolitickými koncepcemi cizích autorů, spočívá její přitažlivost v komparaci a interpretaci. Jejich přiřazení ke kontextu zahraniční politiky malých evropských (zde tedy středoevropských) států je pak pokusem v našich poměrech ojedinělým a vycházejícím z rozsáhlé heuristické přípravy. Pravděpodobně se stane, podobně jako *Mezinárodní politika* téhož autora, i vhodným textem pro studenty politologie a mezinárodních vztahů, kteří jsou v našich poměrech buď odkázáni na cizojazyčnou produkci nebo na výhradně chronologicky pojímané *dějiny mezinárodních vztahů* a jejich tradičně eurocentristickou nebo monocentristickou koncepcí.

Příměření rozsáhlý je i poznámkový aparát (s. 299–309) a bibliografie použité literatury (s. 311–318). V ní by snad bylo možné vzpomenout práci Haunerovu (*What is Asia for us?*, 1992) nebo Carol Skolnik-Leff (*The Czech and Slovak republics – Nation versus State*, 1997). Pravděpodobně nebylo možné zařadit odkaz na sborník uspořádaný Christopherem Lordem (*Central Europe: Core or Periphery*, Kodaň 2000), ale zajímavé, byť ne *geopolitické*, by mohly být představy české a slovenské emigrace zřejmé z Holého *The Little Czech and The Great Czech Nation*, (Cambridge 1996). Konečně, z podobných důvodů, mohla být zmíněna, jako soubor historických stereotypů, celá diskuse o střední Evropě vedená českými a slovenskými intelektuály již od 60. let, a to zejména pro ohlas v sousedních zemích, stejně jako dále na Západě, Kundery *Tragédie Střední Evropy*. –zz–

Aktivity Informačního centra EU v prosinci 2000

Po náročném měsíci listopadu, během kterého se v Informačním centru Evropské unie (ICEU) konalo několik tiskových konferencí, např. k Pravidelné zprávě Evropské komise, bude v prosinci poněkud klidnější. ICEU pokračuje ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v cyklu seminářů o EU. Přednášky se budou konat vždy ve čtvrtek od 17.00, v Rytiřské 31, Praha I. Témata budou:

Ochrana spotřebitele, Program PHARE, Asylová politika EU, Schengenský systém,

Volný pohyb pracovních sil,

Kandidátské země a energetická politika EU.

Připravujeme novou výstavu v prostorách ICEU. Bude představovat úspěšně realizované projekty z programu Raphael, zaměřené na obnovu kulturních památek v ČR.

Plánujeme postupnou instalaci této výstavy i v regionech. Ve spolupráci s Regionálními informačními středisky (REIS) ICEU představuje své výstavy v různých regionech. Jedná se o výstavy o EURU, historickém vývoji EU, institucí EU, apod.

Další aktivitou je prezentace webové stránky. Delegace Evropské komise v ČR (www.evropska-unie.cz) na nejdůležitějších portálech na internetu, kde bude mimo jiné nová pravidelná zpráva Evropské komise ICEU již pravidelně publikuje factsheet k programu švédského předsednictví Rady EU a k výsledkům mezivládní konference k institucionální reformě. Nadále budeme pokračovat v e-mailovém rozesílání Week in Europe, týdenním přehledu aktualit z Evropy.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Pplk. PhDr. MILOŠ BALABÁN, Ph.D.; nar. 1962. Absolvent postgraduálního doktorského studia na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Zajímá se především o problematiku postavení ruské armády v ruské společnosti. V současné době působí jako vedoucí oddělení výkonné komunikace na Úřadu vztahů s veřejností MO. V letech 1997–1999 mu byl udělen grant Severoatlantické aliance v rámci NATO Research Fellowship k problematice úlohy nevládních organizací v procesu demokratické kontroly armády v ČR a v některých zemích střední a východní Evropy. (str. 32.)

LUDĚK URBAN, nar. 1927; profesor Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity, Jean Monnet Professor. Přednáší tematiku evropské ekonomické integrace a je lektorem kursů pro státní úředníky. Autor textů zařazených

do komunikační strategie Ministerstva zahraničních věcí ČR. (str. 34)

Ing. ILJA MAZÁNEK; ředitel odboru Blízkého východu a severní Afriky, MZV ČR. (str. 12)

MIROSLAV CH. POCHE, nar. 1978; student ČZU a FSV UK; působí na odboru mezinárodní obchodní spolupráce MZe ČR. (str. 22)

BŘETISLAV TUREČEK, nar. 1970; od roku 1997 je redaktorem deníku Právo a specializuje se na Střední a Blízký východ. Předtím se této oblasti od roku 1993 věnoval jako volný novinář. (str. 10)

Doc. PhDr. EDUARD GOMBÁR, CSc., nar. 1952; docent moderních a soudobých dějin islámských zemí v Ústavu Blízkého východu a Afriky Univerzity Karlovy, je rovněž školitelem doktorandů na Vysoké škole ekonomické a vedoucím Ústavu evropských a mezinárodních studií na Vysoké škole finanční a správní. V rámci své odborné činnosti

navštívil mnoho blízkovýchodních zemí, působil v diplomatických službách na ZÚ v Tripoli a Damašku. Zastává funkci místopředsedy Společnosti česko-arabské a člena předsednictva Česko-iránské společnosti. (str. 14)

PhDr. BOHUSLAV LITERA, CSc., nar. 1950; absolvent Přírodovědecké fakulty UK; historik; vědecký pracovník Historického ústavu AV ČR; specializuje se na mezinárodní vztahy a zahraniční politiku Ruska. (str. 37)

Ing. JANA KŘELINOVÁ, CSc.; vystudovala Národohospodářskou fakultu VŠE – obor in-formace. Od roku 1971 pracovala v zahraničním odboru SBČS. Nyní zastává v ČNB funkci vedoucí referátu mezinárodních organizací v sekci EU a mezinárodních organizací, kde odpovídá za koordinaci vztahů ČNB k mezinárodním ekonomickým a finančním institucím. (str. 7)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1-10/2000.